

Kričac

Najprej moramo poudariti, da zbrano gradivo o »Kričacu« in ROF v tej številki v nekem smislu pravzaprav pomeni monografijo o njuni dejavnosti. Morda bo kdo rekel, da je bilo to gradivo zbrano zelo pozno in da smo izgubili najbrž mnogo časa in pa zaradi tega tudi mnogo dragocenega gradiva. Gotovo je ta pripomba na mestu, vendar pa upamo, da bomo v prihodnje dobili še podrobnejše in obsežnejše gradivo, zbrano v posameznih publikacijah, ki obravnavajo zgodovino naše revolucije. Seveda pa pomeni gradivo, zbrano v tej številki, začetek načrtnejšega raziskovanja dejavnosti Kričaca in ROF.

Od tistega dne, ko se je Kričac prvič oglasil v Ljubljani, je minilo že več kakor šestindvajset let. To je bil oddajnik Osvobodilne fronte, imenovan »KRIČAC«. Danes še ni mogoče z vso gotovostjo ugotoviti točnega dne oddajanja. Nekateri navajajo 7. november, to je na dan obletnice oktobrske revolucije, drugi spet 17. november in podobno. Čeprav je datum oddajanja pomemben, ne pa seveda najpomembnejši, pa je prvenstvenega pomena ugotovitev, da je radio Osvobodilne fronte zelo uspešno opravljal propagando za osvobodilni boj in seveda pri tem povzročal jezo okupatorju, ki ga vse do konca oddajanja v aprilu 1942 ni mogel odkriti z vsemi tehničnimi pripravami. Takrat je namreč okupator ljudem odvzel vse radijske sprejemnike, poleg tega pa se je izredno povečalo število racij, poostrila se je policijska kontrola, zato bi bilo nadaljnje oddajanje nesmiselno.

Ni treba posebej naglašati, da se je vodstvo osvobodilnega gibanja od vsega začetka zavedalo, da ni dovolj imeti samo aktiviste, ki z govorjeno besedo propagirajo cilje in namene revolucije, marveč da je predvsem potrebna tiskana beseda, torej časopisi, brošure, letaki, ki bodo govorili o ciljnih osvobodilnega boja, o pomenu oboroženega odpora, o prvih akcijah partizanov in pa seveda obenem razkrinkovali okupatorjevo dejavnost in prikazovali nasilje, rope in umore. Prav tako pa govorili o okupatorjevih zaupnikih, izdajalcih, ki so za judežev denar prodajali naše ljudi.

Tako je nastal tisk Osvobodilne fronte, ki je ves čas upora bil eno izmed najmočnejših orožij v boju proti okupatorju.

Ilegalnemu partizanskemu tisku se je novembra 1941. leta pridružil tudi »Kričac«. Večkrat na teden se je oglasal ob 7.45 na valovni dolžini 27 m. Za znak je oddajal tiktakanje ure — »naš čas že prihaja«.

Med svojim polletnim delovanjem je »Kričac« oddajal na 17 različnih mestih, pozneje pa so ugotovili, da je njegov glas dosegel celo severno Afriko. Gostoljubje pa je užival pri okrog 20 zavednih ljubljanskih družinah.

Centralni komitei KPS je že v bivši Jugoslaviji ustvaril razmeroma širok tehnični aparat, ki je skrbel za tiskarne, ciklostilne tehnike in podobno.

Tone Tomšič je v članku »Problemi naše tehnike«, ki ga je objavilo glasilo CK KPS »DELO« septembra 1941, zapisal: »Vsak član partije in vsak simpatizer ima nešteto možnosti, da pomaga graditi tehniko. Ni skoraj strokovnjaka, naj bo delavec, obrtnik ali izobraženec, ni skoraj prostora, pa naj

bo delavnica, stanovanje ali celo poslopje, ni skoraj stvari, pa naj bo stroj, aparat ali surovina, — ki jih naša tehnika ne bi mogla tako ali drugače uporabiti. Nešteto je ljudi, ki so danes pripravljeni tako ali drugače pomagati partiji. Naloga komunistov je, da budno opazujejo, ali imajo ti ljudje kako znanje, kake stvari, kake stroje, kake prostore, ki bi partiji koristili. Samo tako bo s sodelovanjem vse partije mogoče zgraditi gibčno, popolno in dobro zavarovano tehniko.«

Tako je bilo poleti 1941 sklenjeno, da je treba organizirati radijski sektor, in to nalogo je Tone Tomšič zaupal Milku Goršiču. Takrat mu je tudi povedal, da vodi to delo pri Osvobodilni fronti ing. Miloš Brelih. Kmalu so združili vse sile in delo skupaj nadaljevali. Radijski sektor je bil povsem ločen od drugih organizmov narodnoosvobodilnega gibanja in ni imel nobene zveze z drugo tehniko.

»Govori radio Osvobodilne fronte! Govori radio Osvobodilne fronte slovenskega naroda! Slovenci, poslušajte naše oddaje!«

Tako so se začenjale oddaje in z govorjeno besedo pozivale slovenski narod k uporabi. O nekaterih teh oddaj je govor tudi v naši številki, žal, nismo mogli dobiti originalnih slovenskih tekstov, zato smo uporabili italijanske zapiske o teh oddajah. Čeprav so le-ti pomanjkljivi, pa so vendar pomemben dokument o delu »Kričača«.

Leta 1944 se je za poslušalce oglasil ROF, nadaljevalec »Kričača«, seveda v neprimerno boljših razmerah, čeprav so tudi te bile zelo skromne, skratka v okviru partizanskih možnosti. Pred njegovimi mikrofoni so govorili voditelji ljudske oblasti, komandanti, borci s položajev, nastopali so člani kulturnih skupin, Slovenskega narodnega gledališča, nastopali so zbori in godbe.

Ta številka, ki je pripravljena na pobudo RTV Ljubljana in uredništva »Borca« in posvečena ob obletnici »Kričača« znanim in neznanim sodelavcem radijskega sektorja v letu 1941 do 1945, ni mogla zajeti vsega in obravnavati slehernega našega človeka, ki je tako ali drugače pomagal, da sta »Kričač« in pozneje ROF uspešno delovala. Zelo bomo hvaležni za vsako pripombo in dopolnitev h gradivu, ker bomo tako lahko dobili samo še popolnejšo sliko te tako pomembne dejavnosti, ki sta jo opravljala »Kričač« in ROF.

Ne bo odveč, če pri tem navedemo besede predsednika prve slovenske vlade — Borisa Kidriča, ki je med drugim 10. maja 1945 v Ljubljani povedal tole:

»V Ljubljani, tovariši in tovarišice, je bilo spočeto tisto ponosno gibanje slovenskega naroda, ki žanje danes svojo popolno zmago. Spočeto je bilo neposredno po zlomu stare Jugoslavije, neposredno po prihodu prekletih okupatorjev. Spočela ga je Ljubljana. Ljubljana ga je razvila do tako visoke stopnje, da se je že leta 1941 dogajalo, o čemer je bila prejšnje čase večina ljudi prepričana, da slovenski narod tega ne zmore. Ljubljani gre danes predvsem zahvala za nastanek in razvoj Osvobodilne fronte. Ljubljani gre danes predvsem zahvala za vse njene velike zmage. Ljubljani gre zahvala za nastanek in razvoj partizanstva na slovenskih tleh in zahvala za to, da se je slovenski narod hkrati z drugimi jugoslovanskimi narodi uvrstil v našo ponosno, najslavnejšo, nepremagljivo, zmagovito jugoslovansko armado. Vse slovenske pokrajine, vse ljudske oblasti slovenskega naroda so žrtvovale. Toda prepričan sem, da se sleherni Slovenec danes zaveda, da te žrtve, najsi so prišle od koder koli, ne bi bile rodile takih sadov, če bi zastave osvobodilne borbe tako ponosno ne nosila tudi med najhujšim terorjem naša bela Ljubljana.«

Delo radijskega sektorja

MILKO GORŠIČ

Petindvajset let je minilo od tedaj, ko je radio OF uspešno vršil propagando za osvobodilno borbo in povzročal silno jezo in vznemirjenje med okupatorji Ljubljane. Žal se ne morem več dobro spomniti mnogih dogodkov iz tistega časa. Moj prispevek lahko dopolni le splošno sliko o našem delu, in še to v glavnem po organizacijski plati. Mogoče to za površnega bralca, ki hoče brati predvsem zanimive dogodke, ni tako zanimivo. Vendar je poznanje razvoja dogodkov, ki so ga diktirale razmere, v katerih smo se borili, in poznanje povezanosti našega sektorja dela s celotnim gibanjem neogibno, če hočemo prav razumeti zgodovino našega radijskega sektorja.

Osvobodilna borba slovenskega naroda je kazala že v svojih zametkih tendenco, da organizira novo, ljudsko oblast. Zato je naše vodstvo težilo za tem, da razvije delo na vseh sektorjih, ki jih ima moderna družba. Potrebno je bilo razviti tudi delo na radijskem sektorju, ki je, kakor je znano, učinkovito moderno propagandno sredstvo in prav tako učinkovito sredstvo za prenos sporočil. Okupator je hotel Slovence v Ljubljani zaslepiti s svojo kulturo — koncerti Giglia — in s svojo tehnično razvitostjo in tako zbuditi v nas občutek manjvrednosti. Zato so bili uspehi našega radijskega sektorja, posebno propagandne oddaje »Kričaca« nov dokaz, da smo Slovenci tudi na tehničnem področju docela kos okupatorju in sposobni za boj in osvoboditev. Ko sta italijanski in nemški okupator uvedla sistematične preiskave prebivalstva in blokade, so naši aktivisti vse pogostejše padali v roke okupatorjem pri prenašanju »Poročevalca«, druge literature in sporočil. Tedaj mi je naročil Tone Tomšič, organizacijski sekretar CK, ki je usmerjal radijski sektor: »Pohitite s pripravami, sedaj prehaja težišče dela na področje propagande in medsebojnega povezovanja organizacij osvobodilnega boja.«

Sredi leta 1941, ko je bilo sklenjeno, da se organizira radijski sektor, mi je Tone Tomšič poveril nalogo, da organiziram radijski sektor KP Slovenije. Povedal mi je, da dela tudi OF na tem področju in da vodi to delo inž. Miloš Brelih. Težave, ki so bile pred nami, pa so nas kmalu prisilile, da smo se povezali in delali skupno.

Naša naloga je bila: organizirati govorno radijsko oddajno postajo za propagando v Ljubljani, postaviti radiotelegrafsko postajo za zvezo s tujino na pogon z motornim agregatom in napraviti oddajnike in sprejemnike na

Milko Goršič

ročni oziroma nožni pogon za telegrafske zveze med partizanskimi enotami ter izvežbati primerno število telegrafistov.

Četudi sem študiral elektrotehniko, se nisem nikdar intenzivneje bavil z radijsko tehniko. O resnično ilegalnih postajah — ne tistih, ki v miru in s privoljenjem oblasti delajo na kakšnem ozemlju ter se razglašajo za ilegalne — sem vedel le to, da je imela med največjim hitlerjevskim naletom na nemško KP ta partija ilegalno postajo na kratkih valovih, da so jo fašisti besno iskali, da je zato menjavala mesto svojih oddaj in da so bili hitlerjevci kmalu prisiljeni v Hamburgu odključevati električni tok v posameznih delih mesta, da bi ugotovili, kje postaja oddaja. Zato je bil naš »Kričač« žé od začetka izdelan tako, da je lahko oddajal tudi na akumulatorje in na baterije, kar je bilo možno pri učinku šestih vatov. Pozneje se je pokazalo, da je do odključevanja električnega toka v posameznih delih mesta tudi res prišlo, toda mi smo bili na to pripravljeni.

Slovenci v tistem času nismo imeli radijske industrije, zato tudi nismo imeli večjih izkušenj v radijski tehniki, posebno ne v izdelavi radijskih oddajnikov. Imeli smo uvoženo radijsko delavnico, ki pa je bila v resnici servisna delavnica za manjša popravila radijskih sprejemnikov. Delavnica je seveda postala naša čvrsta postojanka, saj je pod vodstvom Jake Jančarja delala enkrat skoraj ves teden samo za nas. V Ljubljani je bilo pičlo število radijskih amaterjev večinoma na zelo nizki tehnični ravni. Z Alfonzom Kukovcem-Urošem, ki je prišel iz Ljutomeru, pa smo dobili uspešnega organizatorja in instruktora radiotelegrafije. Resno tehnično silo sta predstavljala Rudi Jančar in inž. Gruden, ki sta bila nekaj časa v službi pri Philipsu v Zemunu. Največ ljudi za izdelavo radijskih aparatov in za izvedbo oddaje pa se je rekrutiralo iz študentov radiotehnike na univerzi v Ljubljani. Naj omenim samo Rada Luznarja, Milana Osredkarja, inž. Miloša Breliha, inž. Draga Hartnarja in Vido Lasičovo, ki so s svojim požrtvovalnim delom omogočili naše uspehe pri javnih radijskih oddajah. Okupator je to zaslutil, zato je nekega dne vdrl v prostore elektrotehnike. Četudi ni našel obremenilnega materiala, je za tri tedne zaprl šestindvajset študentov elektrotehnike.

Naj navedem, da je bilo med okupacijo dobiti zelo malo radijskega materiala, in še tega le za radijske sprejemnike. Ko so okupatorji zasedli Ljubljano, so kot edini dobavitelji prodajali Slovencem le radijski material nizkih učinkov. Prepričan sem, da to ni bilo slučajno, pa tudi ne zaradi pomanjkanja radijskega materiala v vojnem času. Nekaj kritičnega materiala se nam je posrečilo nabaviti iz trgovin v Italiji, kar dokazuje, da je okupator premišljeno preprečil dostavljanje radijskega materiala Sloveniji. Na razpolago nam je bila le trgovina Radia Ljubljana, s trgovinama pri Doberletu in Golobu pa si kljub njuni dobri volji nismo mogli pomagati, ker nista imeli skoraj nobenega radijskega materiala. Pri trgovcu Zrimšku pa nas je čakala okupatorjeva zaseda. Spominjam se, s kakšnimi naperi smo ročno izdelovali vrtljivi kondenzator za nekoliko večji učinek in napetost.

Ko sem se lotil dela na radijskem sektorju, sem imel za seboj izkušnje v ilegalnem delu, tudi izkušnje iz ilegalne partijske tehnike. Četudi je bila Ljubljana vsa za osvobodilno borbo in so bili v njej razen italijanskih okupatorjev le redki narodni izdajalci, sem vendarle dosledno vztrajal pri metodah ilegalnega dela. Delavci na radijskem sektorju so principe konspiracije sprejemali in izvajali. Prepričan sem, da je to omogočilo naše uspehe in da smo se zato izognili večjim žrtvam in razkritjem.

Sektor radijske tehnike je bil organiziran ločeno od drugih organizacij narodnoosvobodilnega gibanja, in tudi ločeno od ostale tehnike. Noben sodelavec radijskega sektorja ni smel delati v kaki drugi organizaciji. Organizacijska zveza je vodila prek mene do Toneta Tomšiča in pozneje do Borisa Kidriča. Tako smo preprečili morebitno razkritje naše organizacije, če bi bile razkrite druge organizacije. Sektorji dela so bili strogo ločeni. Tisti, ki so izdelovali aparate, niso smeli nakupovati materiala ali biti povezani s tovariši pri radijski oddaji. Radijska oddaja je bila čvrsto povezana v enote in si je sama iskala mesta oddaje. Vsak je smel vedeti le to, kar je bilo neogibno potrebno. Le če je bila sila, sta se smela srečati dva izdelovalca pri istem oddajniku, četudi smo se vsi odprej dobro poznali. Nove ljudi smo si pridobivali sami. Nakupovalec ni smel vzbujati pozornosti in je moral biti priseben, tovariši, ki so oddajali pri »Kričaču«, pa izredno hrabri, iniciativni in konspirativni, in predvsem zanesljivi v primeru, da bi prišli v roke okupatorjem. Kakor povsod v ilegalnem delu, smo se dosledno izogibali bahadžev in čvekačev. Vsak od nas je imel ilegalno ime, prav tako tudi vsak aparat. »Kričač« je bil govorna oddajna postaja, »Krava« oddajnik za zvezo s tujino itd. V konspiraciji nas je vse presegel pokojni inž. Luznar, ki je cele mesece izdeloval »Kričača« pred očmi več desetih študentov elektrotehnike, in vendar nihče od njih, razen mene, ni vedel, kaj dela.

Naj navedem primer, ko je bila naša konspiracija na preizkušnji. V trgovini Zrimšek je bila na prodaj edina radijska žarnica nekoliko večjega učinka. Neki naš izdelovalec radijskih aparatov, agilen radijski amater, je šel k Zrimšku in si jo ogledal, poleg nje pa še mnogo drugega radijskega materiala. Ker mu je bilo prepovedano nakupovati, je sicer ni kupil, vendar se je preveč očitno zanimal zanjo. To je zadostovalo, da je imel še tisto noč preiskavo. Preiskovalci so si s posebno pozornostjo ogledovali njegovo radijsko »kramo«. Ko sem se sešel drugi dan z njim in mi je opisal svoja doživetja, je trdil, da je vse opravičil s svojim radijskim »balastrstvom«. Jasno mi je bilo, da ga je okupator odkril, da samo še čaka, da bi po njem odkril druge. Z zadovoljstvom sem se takrat spomnil, da ta tovariš ne ve za delo nobenega sodelavca z radijskega sektorja razen mene, toda tudi mene pozna le po ilegalnem imenu. Svetoval sem mu, naj se takoj preseli ali odide v partizane. Ker pa je šel »še enkrat« spat domov, so ga tisto noč aretirali. Vendar je ves radijski sektor delal nemoteno naprej, ker je dosledna konspiracija onemogočala vsako nadaljnje razkritje. Prijavil sem vso zadevo VOS. Zdenka Kidrič mi je pozneje sporočila, da so videli vajenca iz Zrimškove trgovine v družbi z vodjo italijanske špijonske službe.

Kako smo izvršili naloge, dane od CK? Propagandna postaja »Kričač« je uspešno opravila svojo nalogo v Ljubljani. Zveza s tujino prek velikega radiotelegrafskega oddajnika je bila ustanovljena na partizanskem ozemlju. Aparati za radiotelegrafske zveze med partizanskimi enotami so bili z velikimi težavami napravljeni in poslani Glavnemu štabu prek Krimskega odreda. Toda nekateri nevestni tovariši so iz njih pobrali zelo majhne in lične baterijske sprejemnike, ostalo pa zavrgli in »zahajkali«. Šele kasneje se je posrečilo večjim partizanskim štabom upostaviti zvezo med seboj.

Okupator je z vsemi silami hotel preprečiti naše delo. Borba se je vršila z vsemi sredstvi, ki jih premore moderna znanost. Tako je med drugim nekoč dešifriral naše radijske brzozjavke, ki so jih izmenjavali glavni štab in naše divizije.

Največ pozornosti pa je okupator posvetil javni radijski oddaji, »Kričaču«. Začelo se je s tem, da je organiziral kroženje kamionov po mestu, ki so imeli montirane posebne baterijske sprejemnike. Ti naj določijo smer, iz katere prihajajo valovi »Kričača«. Tudi nekatera stanovanja so imela take aparate. Prek telefonskega obvestila je potem štab za iskanje »Kričača« določil na osnovi sprejetih podatkov mesto, kjer je potekala oddaja. Inž. Miloš Brelih, ki je bil po našem naročilu v službi pri italijanski radijski postaji, je z mnogimi napori izvedel skoro vse in nam o tem tudi poročal. Tovariš Luznar, ki je bil konstruktor »Kričača«, se je italijanskemu početju le smejal. To njihovo delo tudi res ni rodilo večjih uspehov.

Nato so začeli iskati »Kričača« glede na moč sprejema valov na posameznih mestih. Avtomobili s posebnimi radijskimi sprejemniki so krožili po mestu in sporočali jakost sprejema po bližnjih telefonih, isto so sporočali po vsem mestu postavljeni poslušalci v stanovanjih. V vojašnicah so bili na kamionih vojaki, ki so le čakali povelja, da blokirajo in preiščejo določeni del mesta. Ker se tudi to ni posrečilo, so odključevali električni tok posameznim sektorjem, da bi tako določili kraj oddaje. Omenil sem že, da smo tudi to preprečili z napajanjem aparature z baterijo in akumulatorjem. Končno je okupator pobral lastnikom vse radijske sprejemnike in jih spravil v skladišča.

Borisu Kidriču sem sproti poročal, kako se okupatorji počasi izpopolnjujejo v svojem poslu. Ko so dvanajst minut po začetku oddaje blokirali določeni sektor mesta, smo zmanjšali oddajo na deset minut. Ko so bili po desetih minutah na mestu oddaje, smo oddajali le osem minut, ko pa so dosegli brzino osmih minut, smo oddajali le šest minut. Kljub temu nisem slišal od Osredkarja, Hartnerja in Lasičeve ter drugih sodelavcev niti besede malodušja, pač pa ugotavljal nove pobude in odločno voljo za nadaljevanje oddaj.

Spominjam se, kako sem Borisu Kidriču zadnjič poročal o delu »Kričača«. Zamislil se je za nekaj časa, potem pa rekel: »Napravite še eno oddajo in se poslovite od poslušalcev. Recite, da boste znova oddajali na osvobodjenem ozemlju, v Ljubljani pa, ko bo osvobodjena. Sodelavcem pri »Kričaču pa izrazite v imenu CK pohvalo in priznanje za njihovo požrtvovalno delo.«

Vojna na radijskih valovih v Ljubljani

ING. MILOŠ BRELIH

Ob tiktakanju stare budilke in uvodnih besedah napovedovalca: »To je naš čas, ki prihaja«, so se začele oddaje radia OF v Ljubljani.

Ilegalna radijska postaja v okupirani Ljubljani je delala od novembra 1941 do aprila 1942. Imela je približno 45 do 50 oddaj.

Okupator je »Kričča« lovil z goniometri, vendar brez vsakega uspeha. To so bile hajke, kakršnih tisti čas okupirana Evropa še ni videla. Približno 20 goni metrov in po več tisoč italijanskih vojakov je kot brez glave divjalo za fantastičnim etrom na kratkih valovih. Toda ilegalna postaja je delala kot čudež. Edini, ki jo je delno zasledil, je bil VOS. Partizanski obveščevalci so menili, da je to »plavogardistična« radijska postaja.

Dve desetletji in pol je minilo, odkar se je v Ljubljani prvič pojavila ilegalna radijska postaja OF. V tehničnem pogledu je bila delo spretnih in iznajdljivih inženirjev in tehnikov, majhne vibrane skupine znancev, prijateljev in soborcev, ki so se med seboj poznali kot študentje ali pa mlajši inženirji. To so bili Osredkar, Lasičeva, Drago Hartner in jaz. Kako se tudi ne bi poznali, ko pa se je na elektrotehnični fakulteti v Ljubljani letno vpisalo največ 7 novih študentov. V najhujših dneh dežele, v prvih mesecih okupacije, se jim je ponudila priložnost, da svojo rodoljubnost, svoje napredne nazore pokažejo na »svoji tehnični fronti«.

Eden pomembnih dejavnikov pri nastanku ilegalne radijske postaje, znane po imenu »Kričča«, je bil diplomirani inženir Miloš Brelih. Ko je obujal spomine, ki so po dveh in pol desetletjih še vedno živi, saj so se globoko zarežali v spomine iz njegovih najlepših mladih let, nam je povedal svojo zgodbo o »Kričču«.

»Na organizacijo radijskega sektorja narodnoosvobodilnega gibanja smo mislili takoj ob začetku okupacije. O tem sem se pogovarjal s Kidričem. Spomladi 1941 sem imel z njim večkrat zvezo. Povedal sem mu, da sem zaposlen na radijski postaji kot radijski tehnik, da nameravam zapustiti službo, ker sem se že prej prijavil med prostovoljce, ki so se pred kapitulacijo zbirali v Ljubljani. Vprašal sem Kidriča, če bomo potrebovali kakšno dejavnost s pomočjo radia. Odgovoril mi je, da partijsko vodstvo o tem še ni razmišljalo, da pa bo takšna dejavnost verjetno potrebna. Priporočil mi je, naj še

Ing. Miloš Brelih

nadalje ostanem na radiu Ljubljana, čeprav so italijanski okupatorji že začeli prevzemati postajo. Menil je, da bo osvobodilnemu gibanju koristneje in lažje organizirati vojno tudi prek radijskih valov, če bom ostal na radiu Ljubljana.

Nato nekaj časa nisem imel nobene naloge od vodstva CK in OF. Kljub temu sem proučeval literaturo o majhnih oddajnikih, zbiral sem material in vse do avgusta gledal, kje bi lahko kaj dobil. Tedaj smo se sestali s Tomšičem in Goršičem. Govorili smo o organiziranju propagandne postaje. Dogovorili smo se, da bo Goršič v tej skupini političen sodelavec, odgovoren po politični plati, ker bo imel vedno možnost stopiti v stike s CK, jaz pa naj bi prevzel tehnično organizacijo te službe. Predlagal sem, da bi angažiral še enega kolego — Rada Luznarja, ki je diplomiral prav tedaj kot jaz. Bil je prost in je lahko delal. Sprejeli smo ga. Bil je dober strokovnjak in poštenjak.

Pred tem sem se pogovarjal tudi z Leskoškom, ki je bil šele imenovan za poveljnika glavnega štaba NOV Slovenije. Z njim sem se načelno, v grobih obrisih dogovoril, kaj bo potrebno za razvoj radia po vojaški zvezi.

Tako smo takoj začeli razvijati dve vrsti radijskih zvez. Poleg izdelave radijske postaje Kričač smo se lotili tudi vojaških, področnih ter terenskih postaj v podjetju radio Ljubljana. Podjetje se je tako imenovalo, čeprav ni imelo nobene zveze z radijsko oddajno postajo radio Ljubljana. Ta delavnica je stala približno na kraju, kjer je zdaj samopostrežna ob Miklošičevi cesti. V njej je delalo več naših ljudi, ki so začeli organizirati izdelavo oddajnikov za zvezo z Gorenjsko, s Štajersko, z Novim mestom, Vrhovnim štabom ipd. Tretji sektor dela je bil tečaj za radiotelegrafiste, ki je začel poleti 1941 delati tudi na elektrotehnični fakulteti. Dve radijski delavnici — železniška in poštna — sta dobili ukaz, da za potrebe narodnoosvobodilnega gibanja dobavita več tipkal.

Na podlagi sprejetega osnutka in tehničnih možnosti oziroma materiala, ki je bil na voljo, je Luznar začel delati delno v okviru seminarja na elektrotehnični fakulteti, delno pa v muzeju na Prešernovi cesti pri nekem kolegu, čigar prostori so se nam zdeli varnejši. Ko je Luznar opravil svoje delo, smo začeli preizkušati postajo. Ko jo je vključil, smo pred mikrofon postavili staro budilko. To je bilo potrebno, da ob morebitnem oglašanju napovedovalca sovražnik ne bi predčasno odkril postaje. Ta ali pa kakšna druga budilka je bila tudi kasneje pri vseh oddajah »Kričača« uvodni signal postaje. Na raznih krajih mesta sem kontroliral, kako se oddaja sliši. Ko je bila aparatura povsem v redu, smo sporočili CK, da se prva oddaja lahko začne. Poizkuse smo opravljali približno dva tedna.

»Kričačev« oddajnik je bil sestavljen iz treh kaset, škatel z merami 15 × 20 cm in 8 do 10 cm širokih. En del je rabil za napajanje z električno energijo, v drugem delu pa je bila sama oddajna postaja, torej oscilator, ki proizvaja valove. Tretji del je bil modulator, ki je spreminjal glas v električno obliko in ga »nakladal« na valove. Aparatura je bila bolj grobo izdelana. Tiste slike, ki jih danes objavljajo, niso originalne niti podobne. Precej zvesta kopija, čeprav je bila narejena po vojni, je v vojnem muzeju v Beogradu.

Antena za prvo oddajo je bila stalna. Osredkar jo je postavil na podstrešju hiše, v kateri je stanoval. Kasneje smo imeli z antenami precej težav. Najprej smo delali tako, da smo izbirali stanovanja raznih aktivistov v drugem ali tretjem nadstropju. Ob mraku smo, ker so se oddaje začenjale približno ob 19, porinili skozi okno palico, na njej pa antensko žico, ki je bila spodaj obremenjena z utežjo, da bi lepo visela. Ta antena je bila kvečjemu

poldrugi meter oddaljena od zidu. To je bilo za nas najlažje. Pomanjkljivost anten te vrste pa je, da si nikoli dve anteni nista bili podobni glede razdalje od zidu, razdalje od zemlje in glede vodov. Zaradi tega tudi karakteristike električnih polj niso bile nikoli enake. Posledica tega je bila, da valovna dolžina ni bila fiksna. Če bi hoteli oddajnik prilagoditi anteni, to pa je nujno, če nočemo izgubiti moči oddajnika, bi morala biti vsaka oddaja na drugem valu. Dogajalo se je tudi, da se je med oddajo zaradi vetra antena majala, pa se je zaradi tega menjavala tudi valovna dolžina radijske postaje. Spominjam se, da je zaradi tega Poročevalec objavil naslednji oglas: »Poslušajte radio OF na valovni dolžini od 25 do 48 m.« Torej, tu nekje je najprej oddajala ilegalna postaja osvobodilnega gibanja. Zboljšal sem zadevo s tem, da sem oddajnik predelal. Namesto vrtljivega kondenzatorja sem vgradil blok, ki je omogočil stabilizacijo valovne dolžine. Tako smo kasneje vedno delali na valovni dolžini 27 m. Pomanjkljivost je bila še nadalje v tem, da smo uporabljali različne antene, zato oddaja ni prihajala vedno z isto močjo v anteno. Ena oddaja je bila močnejša, druga pa šibkejša. Toda poslušalci so nas lahko takoj našli na določenem valu. Menim, da je ravno to nihanje v sprejemu v začetku motilo Italijane, saj so bili prepričani, da prihajajo oddaje iz Rusije, ker jih je bilo včasih slišati dobro, drugič pa spet ne, kar je značilno za zelo oddaljene kratkovalovne radijske postaje. Toda Nemci so jih obvestili, da je ta postaja v Ljubljani. Nemci so namreč to ugotovili s svojimi goniometri in opozorili Italijane. Le-ti pa so bili prepričani, da je postaja nekje v Sovjetski zvezi in sploh niso mogli verjeti, da bi bila v Ljubljani ilegalna radijska postaja. Toda zaradi nemškega pritiska so le hoteli ugotoviti, kaj je na stvari, in se dogovorili z elektrarno, da bo med oddajo »Kričača« izključevala elektriko v posameznih delih mesta. To je bil nenaden sklep, zaradi katerega sem se znašel v škripcih. Zvedel sem namreč, da bodo elektriko izključili ravno tisti dan, ko bi morali oddajati. Oddajnik smo napajali s tokom iz javnega omrežja. Res smo že prej razmišljali in poskušali delati z akumulatorji, toda pretvarjanje nizkonapetostnega akumulatorskega istosmernega toka v napetost nekaj sto voltov, kolikor smo potrebovali za oddajo, je bil velik problem. Izkoriščali smo lahko komaj 37 % energije. To pomeni, da bi potrebovali za 15 do 20-minutno oddajo zelo močne akumulatorje. Kot sem že rekel, znašel sem se v škripcu, da Italijani ne bi res ugotovili, da »Kričača« oddaja v Ljubljani. Za nas, ki smo delali pri postaji, to ne bi bilo nevarno. Vendar nikakor nismo privoščili Italijanom zadovoljstva, da bi lahko rekli: »Nekaj smo le dosegli!« Naključje je hotelo, da me je rešila elektrarna. Ker sem na ljubljanskem radiu bil dežurni tehnik, me je uslužbenec elektrarne obvestil, da elektrarna iz tehničnih razlogov ne more izključiti toka, da pa bo do prihodnje oddaje, to je čez dva ali tri dni, že pripravila vse potrebno za izključevanje. Človek, ki mi je telefoniral, je še dejal, da se moramo tudi na radiu Ljubljana pripraviti na prekinitev toka. Očitno je bilo, da mi je dal informacijo neki naš aktivist, ki se je celo malo šalil na račun radia Ljubljane. V takšnem položaju sem imel na razpolago dva dni, da nekaj storim. V železniški signalni delavnici, kjer sem bil kot študent na praksi in kjer sem imel prijatelje, sem dobil miniaturni Morzejev aparat. Tega je delavnica izdelala za železničarsko razstavo v Beogradu. Bil je zelo majhen. Vzel sem njegov magnetni del in ga prilagodil našemu aparatu. Prepričan sem bil: če elektrarna izključuje mestne četrti drugo za drugo, potem čisto logično en rajon ne more biti izključen dalj kot dve minuti. Če bomo imeli takšen aparat, ki se bo lahko avtomatsko vključil tisti trenutek, ko bo zmanjkalo toka v jav-

nem omrežju, in se izklopil, ko bo energija spet v omrežju, potem potrebujemo samo majhen akumulator, ki bo zagotovil oddajo brez vsake prekinitve. Kupil sem takšen akumulator. Bil je majhen, tak kot za motorno kolo. Na pravil sem poizkus. Zelo lepo je preklapljal. Tok je prihajal prek Morzejevega releja, prek tuljave in naprej do oddajnika. Takoj ko je bil tok izključen, je magnet popustil in ni več deloval kot elektromagnet. V tistem trenutku sem priklopil na akumulator tudi aparat za spreminjanje toka. Vse je bilo v redu. Opravili smo samo en večji poizkus, ker smo se bali, da ne bi izpraznili akumulatorja. Osredkar, ki je redno bral oddaje, si je preskrbel petrolejko. Prižgal jo je pred začetkom oddaje, da ga ne bi presenetila in zmedla prekinitvev toka. Sam sem odšel v italijanski studio radia Ljubljane, kjer sem bil še vedno zaposlen. Ob prvih oddajah sem bil namreč vedno pri Osredkarju, da bi mu pokazal, kako je treba delati z oddajnikom. Kasneje sem vse oddaje »Kričaca« spremljal v italijanskem studiu, kjer so jih uradno poslušali. Hotel sem seveda, da me vidijo v studiu, da bi imel alibi, kajti v Ljubljani je bilo sorazmerno malo radijskih tehnikov, približno 20. Italijani bi lahko vsakega neopazno zasledovali. Tako sem tudi tokrat odšel v studio, kjer je bil urejen kontrolni sprejemnik — tudi na baterije — da bi lahko normalno sprejemal program ilegalne postaje, če bi zmanjkalo toka v javnem omrežju. Tedaj sta bila v studiu oba italijanska direktorja — generalni in tehnični, italijanski tehniki, slovenski dežurni tehnik in jaz. Pri kontrolnem sprejemniku smo lepo poslušali oddajo, ki jo je bilo izredno dobro slišati. V studiu je v nekem trenutku zmanjkalo toka. Kmalu nato je spet prišel. Sam sem posvetil največjo pozornost temu, ali bom slišal tisti »preklop«, ki sem ga pripravil. Oddaja je potekla v najlepšem redu. Ker nisem slišal značilnega zvoka ob preklapljanju prek magnetov, sem bil mnenja, da četrt, v kateri je oddajal »Kričac«, sploh ni bila brez toka. Nato sem stekel na kraj, kjer je oddajal »Kričac«. Osredkar mi je povedal, da je toka zmanjkalo, vendar je bil preklop tako dober, da celo tistega »tak« ni bilo slišati. Nato so Italijani spet govorili, da so Nemci tepci in da jih morijo, saj se italijanske oblasti dobro zavedajo, da takšna radijska postaja sploh ne more delati v Ljubljani, temveč da gre za kakšno postajo iz tujine. Nato je imela ekipa »Kričaca« dva do tri tedne mir. Toda Nemci so bili še nadalje prepričani in so vztrajno trdili, da je postaja v Ljubljani. Zato so znova pregovorili Italijane, naj iščejo naprej. Povedali so se goniometri. Najprej je bil en avtomobil s to napravo, kasneje pa že štirje. Tehnični direktor radia Ljubljana Abale mi je povedal, da so na poti iz Italije novi avtomobili z goniometri, tako da jih bo deset. Dejal je, da bodo vse avtomobile te vrste iz Italije poslali v Ljubljano. Res, avtomobili z goniometri so prihajali, vendar Italijani nikomur niso dovoljevali, da bi se jim približal.

Kljub temu je bilo treba ugotoviti načelo, na katerem delajo italijanski goniometri, da bi mi lahko uspešneje delali, ne da bi nas odkrili.

V radiu Ljubljana se me je držal sloves poštenega inženirja. Italijani me niso imeli na sumu. Vse, kar je bilo na postaji, sem lahko videl, le do avtomobila z goniometrom nisem smel. Pogosto sem se pogovarjal z nekim italijanskim tehnikom, ki je bil kar prijeten. Marsikaj mi je povedal, za kar ni dobil uradnega ukaza, da ne sme govoriti. Pogovarjala sva se kot kolega. Ko sem začel govoriti o goniometrih, mi je odvrnil: »Oprostite, nič me ne sprašujte, ker imam poseben ukaz, da o goniometrih ne smem spregovoriti z vami niti besede.«

*Rado Luznar,
konstruktor »Kričaca«*

Po tej plati torej ni bilo nobene možnosti. Goniometrov pa je bilo vedno več. Začeli so me že skrbeti. Nato sem sklenil, da bom sprovciral tehničnega direktorja radia Ljubljane. To je bil neki dobrodušen Italijan. Trpel je zaradi manjvrednostnega kompleksa, ker je bil tehnik brez fakultete, mi Slovenci pa smo imeli naslove inženirjev. Večkrat mi je zagotavljal, da ni direktor zato, ker je Italijan ali član fašistične stranke, temveč zato, ker več ve kot mi Slovenci — inženirji. Trobil nam je, da smo sicer diplomirali, da teoretično več vemo, da pa ima on ogromne praktične izkušnje, ki v njegovi službi največ veljajo. Trdil je, da praktično ve mnogo več kot mi in da je zato tudi direktor. Začutil sem, da sem na pravi poti. Nekoč, ko je pred studiom ravno stal avtomobil z goniometrom (studio je bil tedaj nad Daj-Damom), sem mu dejal: »Poslušajte, direktor, zakaj si dovoljujete tolikšno sramoto. Vsa Ljubljana opazuje, kako vaši avtomobili divjajo sem in tja med temi oddajami, pa čisto brez vsakega uspeha. Vsi vas imajo za norca. Zakaj ne pustite vsega.« Odgovoril mi je: »Ne bodite takšni, vseeno bomo uspeli. Njihove oddaje so tako kratke, da časovno ne moremo ugotoviti, kje leži

ilegalna postaja. Zdaj imamo štiri avtomobile z goniometri, kmalu pa jih bomo dobili še šest in takoj jo bomo imeli.« Odvrnil sem mu: »Tega ni mogoče ugotoviti.« Provociral sem ga. »Kako mislite, da ni mogoče?« me je vprašal. »To vam lahko dokažem.« Spet se mi je smejal: »Le kako boste dokazali?« Prepričan je bil, da se motim. »Jaz vam lahko to samo teoretično dokažem,« nato mi je odgovoril: »Izvolite, le izvolite! Vi boste meni teoretično razložili, jaz pa vam bom praktično dokazal.« Vprašal sem ga, če bo lahko spremljal moje izvajanje, ker bom uporabil višjo matematiko. »Vi samo govorite, vam bom že sledil,« je odgovoril. Vzel sem papir iz bloka in začel pisati hišne številke brez vsake zveze, vendar z integralnimi in diferencialnimi znamenji. Nekajkrat sem ga pogledal in vprašal, če razume, kaj mu razlagam. Kimal je. Šel sem tako daleč, da sem se igral z njim. Celo to sem mu dejal, da imam malo treme, in ga zaprosil, naj me popravi, če se bom zmotil. Dva ali tri liste papirja sem popisal z raznimi številkami, ki sploh niso imele nobene zveze. Videl sem, da se mu niti ne sanja o višji matematiki. Ko sem ugotovil, da ga ne smem več utrujati, sem vse skupaj podčrtal in ga vprašal, če je razumel. »Vi ste dober matematik, ni kaj reči. Vaši računi so v redu, toda zdaj vam bom dokazal, da imam jaz prav.« Vzel je blok in svinčnik ter vse lepo narisal in mi obrazložil. Nisem se mu hotel takoj »vdati«, vendar sem v zvezi s tistimi podrobnostmi, ki mi niso bile razumljive, začel oponirati. Končno sem le »kapituliral« in dejal: »Priznam, da ste me premagali in da imate prav.« Srečen je bil, ker je tako uredil tudi status najinih delovnih odnosov.

Ker sem dobil informacije, kako dela italijanski goniometer, sem začel razmišljati, kako bi se zdaj zavarovali pred iskanjem. Kazalo je, da ni nobene izhoda. Čimbolj sem premišljeval, tem globlje sem spoznaval, da se vedno močnejše zateguje obroč okrog nas. Ponoči še zaspati nisem mogel. Še v sanjah so me preganjali goniometri. Vendar pa se mi je rodila ideja, ki mi je vrtala po glavi. Dobil sem vtis, kot da se mi zaradi živčnosti že blede. Vstal sem in zapisal nekaj podatkov, samo toliko, da bi »odgnal« misli in lahko zaspal. Naslednji dan sem se smejal samemu sebi. Vseeno pa sem pogledal, kaj sem napisal. Presenečen sem bil, ko sem ugotovil, da je v mojih podatkih nekaj, kar je dobro in pametno. Čimbolj sem preverjal zapiske, jasneje mi je postajalo, da se lahko goniometrovo ubranimo tako, da namesto vertikalnih uporabimo vodoravne antene. Zvedel sem namreč, da so italijanski goniometri prirejeni za iskanje takšnih postaj, ki so rabile za propagando proti Italiji. Takšnih postaj niso imeli v sami Italiji. Niso bile takšne kot naša, skrite na ozemlju, ki ga je Italija okupirala, temveč so delale v državah, ki so podpirale propagando proti Italiji prek legalnih radijskih postaj. Vse kratkovalovne postaje na svetu so imele navpične antene na stebrih. Italijanski goniometer je bil torej prirejen za lociranje postaj te vrste. Z veliko večjo težavo pa je iskal postaje z vodoravnimi antenami. To smo izkoristili in na kakšnih 10 krajih postavili normalne antene, »seveda« za tiste, ki imajo sprejemnike in želijo poslušati radio, pa si zato montirajo tudi lepe antene. Postavljali smo jih sredi belega dne, po naročilu naših aktivistov, ki so svojim sosedom priporočali, da so kupili radio ali pa samo novo anteno. Drugače ne bi mogli postavljati anten in jih kamuflirati. Ilegalno bi to lahko storili morda samo kje na podstrešju. Prav zaradi tega smo jih napenjali čez dvorišča in povsem javno, celo z nekoliko reklame, da ne bi bilo videti nobene skrivnosti na vsem tem. S temi antenami smo odlično delali, saj so bile prirejene ravno za našo

postajo. Val je bil povsem fiksni, oddaja je bila vedno najmočnejša, Italijani pa nas niso mogli odkriti, čeprav so se večkrat med oddajanjem našega programa peljali z goniometrom poleg samih hiš, v katerih je postaja delala. Čisto razumljivo je, da so bili jezni na »Kričača« in na svoje neuspehe, zato so čutili potrebo, da stresejo svojo jezo na kakšnega Slovenca, ki je zaposlen na radiu Ljubljana. Generalni direktor Madori, fašistični fanatik, ki je z revolverjem streljal v izložbe, v katerih so bile rdeče damske torbice, mi je ob neki priložnosti dejal, da so tisti iz ilegalne postaje strahopetci, da oddajajo samo 15 minut in ne dalj, zaradi česar jih italijanski goniometri ne morejo dobiti. S tem so se tudi opravičevali pred svojimi višjimi oblastmi. Mene pa so te njihove besede spet začele nekoliko »obsedati«. Pomislil sem: »Imamo dobro aparaturu, dobre vodoravne antene, mimo katerih so se vozili italijanski goniometri, pa niso uspeli; zakaj jih ne bi začeli res tepsti še s to njihovo teorijo o »kratkem programu«. Sklenil sem, da bomo organizirali enourno oddajo in jo poslušalcem vnaprej napovedali. Izkoristiti je bilo treba samo kak primeren datum. To je bila obletnica Prešernove smrti, ki naj bi bila dva tedna po mojem razgovoru z generalnim direktorjem radia Ljubljana. Naš predlog je CK potrdil. Tako smo v nekaj oddajah vnaprej opozorili poslušalce, da bomo imeli enourno oddajo. Govorni del programa so pripravljali Prežihov Voranc, Albreht in drugi. Pri radiu Ljubljana sem si »izposodil« nekaj gramofonskih plošč, med njimi Hej Slovani, Naprej, zastave slave in nekatere zborovske recitacije. Vedel sem, kje so plošče, saj sem bil že dve leti tehnik pri radiu Ljubljana. Neki kolega mi je posodil gramofon na vzmet, tako majhen, da ni bil večji kot konzervna škatla. Bil je zelo praktičen za prenašanje. Kolegu je bilo precej jasno, zakaj ga bom potreboval. Gramofon sem nekoliko predelal. Namesto doze z mehanično iglo sem vgradil kristalno dozo, tako da smo zvok takoj spreminjali v elektriko.

Priprave za veliko oddajo so tekle v redu. Propagirali smo jo ne le prek »Kričača«, temveč tudi v »Poročevalcu«. Napovedovali smo jo kot proslavo. Potekla je zelo lepo, trajala je polno uro. Po njej niso Italijani nič več govorili, da nas ne morejo ujeti zato, ker trajajo naše oddaje samo 15 minut. Hajko na »Kričača« pa so nadaljevali, in sicer v še večjem obsegu.

Pri iskanju ilegalne postaje je sodelovala tudi italijanska vojska, ki je imela približno 10 goni metrov, montiranih na kamionih. Imela je tudi 10 vojaških postaj na baterije, ki so imele krožne antene. Malo so jih morali predelati, da so se lahko vrtele. Dve leti kasneje, po bojih v Jelenovem žlebu, smo zajeli dve takšni vojaški postaji. Tedaj sem ugotovil načelo, po katerem je vojska iskala »Kričača«.

Italijani so torej iskali našo ilegalno postajo v Ljubljani s približno 20 goniometri. Normalno pa je mogoče že z dvema goniometroma ugotoviti kraj, kjer je oddajnik.

Dele mesta, kjer so dobili namig o lokaciji »Kričača«, čeprav ta ni bil natančen, je italijanski okupator obkolil z 2000 vojaki, ki so pred začetkom oddaje sedeli na kamionih, parkiranih na starem ljubljanskem sejmišču. Hodil sem jih gledat, da bi jih preštel. Ko so dobili obvestilo, kje je ilegalna radijska postaja, so italijanski vojaki obkolili cele četrti. Tako je bilo tudi v Šiški, v začetku leta 1942, kjer je delal »Kričac«. Toda okoliščine so hotele, da je bila prva hiša izven obkolitve tista, v kateri je delala radijska postaja OF.

Med polletnim delom ilegalne postaje v Ljubljani je bilo veliko kritičnih trenutkov, pa tudi komičnih dogodkov.

Nekoč, kmalu ko je začel delovati »Kričać«, smo oddajali iz hiše na Prešernovi cesti št. 50, iz stanovanja upokojenega poštnega uslužbenca Trstenjaka. Odstopil nam je eno svojih sob, misleč, da bomo imeli tam nekakšen sestanek. Ni vedel, da smo pri njem montirali radijsko postajo. Preden se je oddaja začela, sem stopil v kuhinjo, da bi popil kozarec vode. V sosednji sobi sta ostala Osredkar in Lasičeva. Medtem ko sem pil vodo, mi je gostitelj dejal: »Ostanite tukaj, bomo poslušali.« »Kaj bomo poslušali?« sem ga vprašal. »Danes je oddaja OF,« mi je odgovoril. »Ah, seveda, danes je ta oddaja. Malo bom poslušal, nato pa bom moral v sobo.« Osredkar je začel oddajati. Vsa zbrana družina ga je z veliko pozornostjo poslušala. »Kako dobro se sliši,« je pripomnil upokojeni poštar. »Le kje so ti ljudje, da jih Italijani nikakor ne morejo najti.« Ni vedel, da je postaja v njegovem stanovanju, za kuhinjsko steno.

Ob drugi priložnosti sem moral drzno in samozavestno oditi v akcijo reševanja same postaje in jo preseliti. To je bilo tisti dan, ko je bila aparatura v Osredkarjevi hiši za Bežigradom. Ta rajon so Italijani obkolili v drugi polovici januarja ali v začetku februarja 1942. Blokade so trajale od štirih zjutraj do enajstih ali dvanajstih. Tisti dan pa je bilo že petnajst, vojaki so še vedno stali in niso nikogar pustili niti v blokirano cono, kaj šele iz nje. Na našo nesrečo bi morali ravno tisti večer oddajati program. Ni bilo zanesljivo, ali se bo »Kričać« lahko oglasil ali ne. Vedeli smo, da vsa Ljubljana čaka na našo oddajo. Če se ne bi oglasili, bi nastalo vprašanje, zakaj. Kakšne bi bile posledice? Ko mi je Osredkar sporočil, da je izven blokirane cone in da ne more prodreti do radijske postaje, sem ob teh mislih zagledal pred radiom Ljubljana službeni reportažni avtomobil. Bil je to »fiat« — dostavni voz za terenske prevoze. Na njegovi levi in desni strani so bile z velikimi aluminijastimi črkami napisane kratice »združenje italijanskih radijskih postaj EIAR« z velikim italijanskim grbom. Pogledal sem, če je ključ v avtomobilu. Bil je. Vžgal sem motor in se odpeljal za Bežigrad. Pri nekdanjih zapornicah, kjer je zdaj podvoz, blizu Gospodarskega razstavišča, so stali vojaki. Pritisnil sem na plin. Vojaki so odskočili in sneli puške, toda ko so zagledali italijanski grb in napis na avtomobilu, niso ničesar posumili. Menili so, da gre morda za kakšno pomembno državno zadevo. Tako sem lahko prišel do Osredkarjeve hiše, vzel radijsko postajo in se po isti poti vrnil mimo vojakov, ki so mi pri zapornicah dali prosto pot in po vojaško pozdravili. Postajo sem odpeljal do Slomškove ulice v bližini stare elektrarne, kjer smo pravočasno pripravili vse za začetek naše večerne oddaje.

Zanimivo je, da nas je pri tem odkrila naša obveščevalna služba. Ni vedela, da smo to mi. Poklical me je Kidrič in mi dejal: »Poslušaj, imam sporočilo od naše obveščevalne službe, da se je, kot kaže, pojavila v Ljubljani neka plavogardistična radijska postaja. Res je, da je niso slišali, so jo pa opazili. Ali ste se vi po tolikih italijanskih hajkah naučili, kako je treba iskati radijsko postajo? Če ste se, mi povej, kako zadeva gre, da bomo poiskali to plavogardistično postajo.« »Če je treba, se bomo tudi za to pripravili,« sem odgovoril Kidriču. Toda spraševal sem, kaj in kje so odkrili, da bi vedel, kje se je postaja pojavila. Vprašal sem ga, če ima še kakšne druge podatke o neznanu postaji. »Nič drugega ti ne morem povedati kot to, da so neki ljudje nosili nekakšne aparate, nekakšno postajo po Slomškovi ulici.« Vprašal sem ga, kdaj je to bilo. Odgovoril mi je, da je bilo to pred dvema ali tremi dnevi. »Potem bo pa že držalo. To smo bili mi,« sem se mu zasmejal.

Torej, edini, ki so nas nekako izsledili, so bili naši obveščevalci.

Ko so italijanski okupatorji spoznali, da ne morejo odkriti radia OF, so skušali na naši valovni dolžini razviti protipropagandno dejavnost. Njihov cilj je bil zмести poslušalce in morda vplivati nanje. Zato so na prostoru, kjer stoji zdaj študentsko naselje, postavili svojo provizorno radijsko postajo z veliko anteno. Njena naloga je bila ob koncu oddaje »Kričaća« nadaljevati na istem valu svoj program. Italijanom v škodo so imeli napovedovalca, ki je govoril zelo slabo slovenščino. Poslušalci so se tako norčevali iz italijanskega programa v slovenščini, da so okupatorske oddaje na naši valovni dolžini čez dva do tri tedne povsem utihnile, saj so delovale nasprotno od tistega, kar so Italijani pričakovali. Pošteno so se osramotili. Nato pa so posegli po skrajnosti. Izdali so ukaz, da morajo Ljubljancani obvezno oddati svoje sprejemnike. Kot skladišče so določili staro »Cukrarno«, v kateri je bilo dovolj prostora za uskladiščenje.

Za uredništva in tehnično vodstvo radijske postaje OF je v takšnih pogojih nastalo vprašanje, ali je še kakšen pomen, da se »Kričać« še nadalje oglašča. Praktično vzeto, naši poslušalci niso imeli nobene možnosti več, da bi nas poslušali. Zato me je v aprilskih dneh leta 1942 poklical Kidrič. Sklical je sestanek pri »bunkerju« poleg Dolenjskega mostu. Počakal me je in naročil, naj organiziramo še eno oddajo in se z njo poslovimo od naših poslušalcev.

V zadnji oddaji »Kričaća« je Osredkar sporočil Ljubljancanom in prebivalcem krajev, do katerih so segali naši valovi, da se radijska postaja OF nekaj časa ne bo oglašala, da pa bo svoje oddaje obnovila na osvobojenem ozemlju in po vojni na valovih radia Ljubljane. Tako se je končalo polletno delo ilegalne osvobodilne radijske postaje v okupirani Ljubljani.

Ves čas svojega dela v Ljubljani je »Kričać« odlično funkcioniral. Njegova jakost je bila 5 do 6 vatov oziroma dve elektronki z oznako 6 V 6. Njegova moč na osvobojenem ozemlju je bila povečana. V aparaturi so vgradili dve močnejši elektronki 6 L 6, tako da je postaja delala s 15 vati, toda ne kot propagandna, marveč kot telegrafska. Za propagando smo dobili drugo z močjo 75 W.

Če upoštevamo možnosti, v katerih je bila sestavljena preprosta, vendar vzdržljiva ilegalna radijska postaja, lahko rečemo, da je odlično delovala. Ni je bilo slišati samo v Ljubljani in okolici, temveč tudi v Zagrebu in Beogradu. Na osvobojenem ozemlju je neki telegrafist, ki je leta 1941 kot mobiliziran nemški vojak služil vojsko v Afriki, trdil, da je v Marsa-Martruku slišal postajo OF. Našteval je takšne podrobnosti iz oddaje, ki so očitno pričale, da je res slišal »Kričaća«. Morda je bil to naš edini poslušalec v Afriki, ki je leta 1944 z zavezniškim letalom in padalom prišel na osvobojeno ozemlje na Dolenjskem. Njegova trditev ni neverjetna. Današnji amaterji, ki delajo s postajami podobne jakosti, brez težav upostavljajo medkontinentalne zveze.

Res je treba upoštevati, da je imel »Kričać« v začetku značilno pomanjkljivost, ki je lastna vsem kratkovalovnim radijskim postajam. V določenem pasu okrog Ljubljane je ustvarjal tako imenovano »mrtvo cono«, v kateri ga ni bilo slišati. Zato smo njegovo valovno dolžino pred koncem spremenili na 48 m. Ta je bila ugodnejša, pokrivala je širšo okolico Ljubljane.

Natančen datum, kdaj je začela oddajati ilegalna radijska postaja OF v Ljubljani, ni znan. Morda sem nekje omenil, da je začel »Kričać«, ki je bil sestavljen iz dveh delov, prvi je bil težak približno 5, drugi pa nekako 2 kg, oddajati 7. novembra 1941. Večja verjetnost pa je, da je bila prva oddaja 17. novembra. Takšna ugotovitev se vsiljuje, ker vemo, da je bila po prvi od-

daji racija na seminarju elektro-fakultete. Med študenti so se že prej širili glasovi, da bo začela oddajati postaja OF. Priporočali so jim, naj jo poslušajo in povedo, kakšna je njena kvaliteta. Ker so bili na seminarju trije študentje, ki so kasneje stopili v belo gardo, je verjetno eden izmed »njih« povedal Italijanom, le-ti pa so aretirali približno 20 študentov. Polovica med njimi so bili Bolgari, ki so se šolali v Ljubljani. Aretirali so jih, čeprav niso imeli nobene zveze z ilegalnim delom »Kričača«. Med temi aretiranimi študenti so tudi tisti, ki (si pač bolje zapomnijo pomembnejše datume iz svojega življenja) natanko vedo, da so jih Italijani zaprli po prvi oddaji radijske postaje OF.

Tako Osredkar kot Jelka Lasičeva natanko vesta, da je bila ta racija 18. novembra 1941. To torej potrjuje, da gre za 17. november. Hartner, ki je bil tudi član ekipe »Kričača«, je po vojni navajal, da se je prva oddaja začela 29. oktobra 1941, ki smo ga praznovali kot dan, ko je vodstvo OF pozvalo ljudi, naj ne hodijo na ulice med 19. in 20. uro. Morda se je spominjal kakšne tehnične preizkušnje »Kričača«, med katero smo skušali ugotoviti kvaliteto oddajnika.

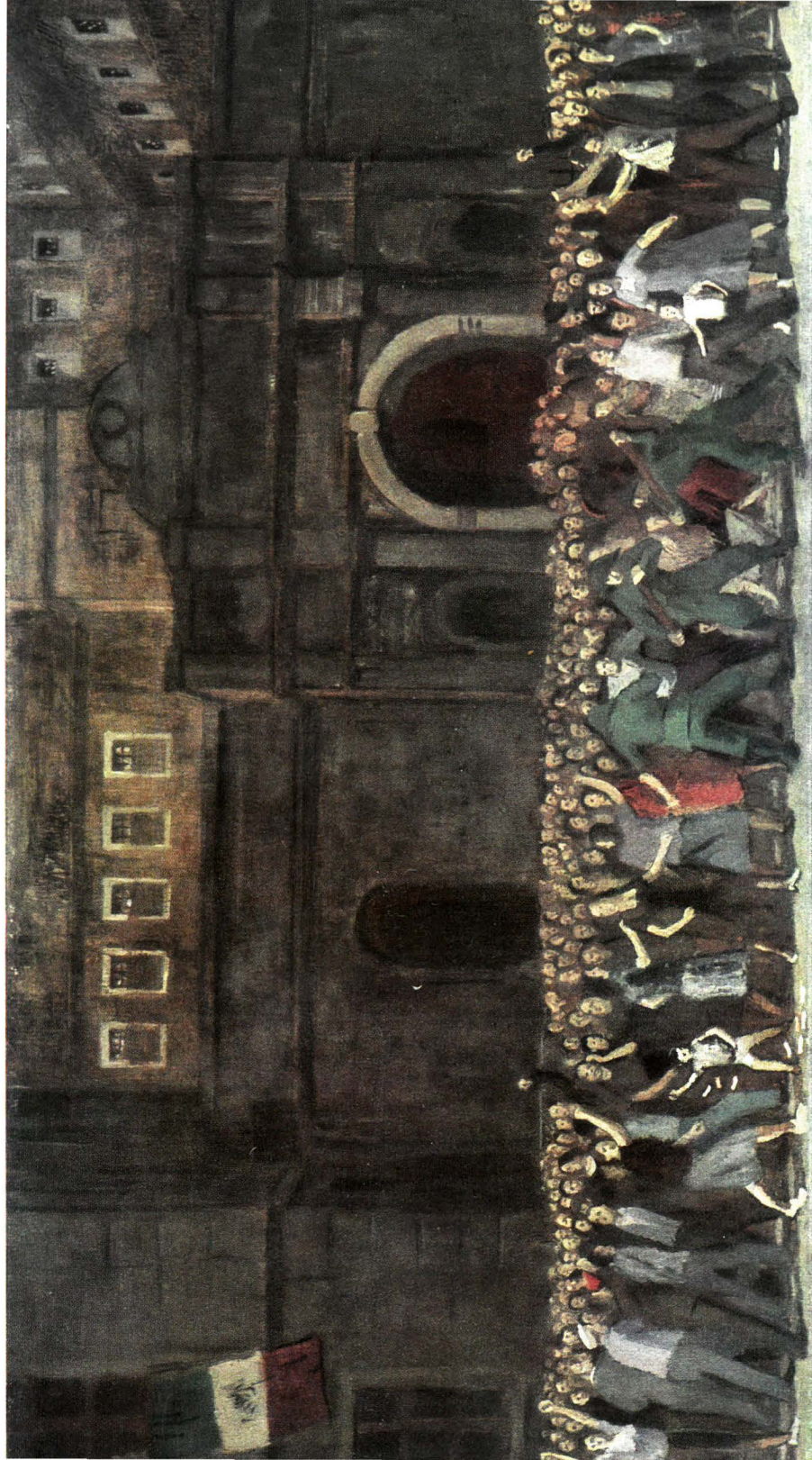
Naša druga oddaja je bila 14 dni po prvi. Ta čas sem izpopolnil oddajnik tako, da njegova valovna dolžina ni več »skakala« od 20 do 50 metrov.

Danes je malo komu znano, da smo imeli za »Kričača« zagotovljeno rezervo. Čisto normalno je, da smo morali že ob začetku oddaj računati z možnostjo, da bi nam prva aparatura propadla, se pokvarila ali pa da bi nam jo zaplenili. Zato sem se z Luznarjem dogovoril, da bo sestavil še eno funkcionalno podobno postajo, vendar po zunanjem videzu čisto drugačno. To je tudi storil. Montiral jo je v dveh kanglah za mleko. Obe sta imeli dvojno dno, med katerima so bili na spodnji strani gumbi za vključevanje ter stikala za priključke. Tudi na zgornjem delu obeh kangel je bil dvojni pokrov, tako da je bilo mogoče nekaj mleka zaradi maskiranja vseeno naliti v kangle. Postaja je bila kot rezerva v nekem bunkerju v Ljubljani. Nihče razen Goršiča in Luznarja ni vedel zanjo. Angažirana ni bila nikoli. Tudi njena usoda ni znana. Verjetno so material iz nje kasneje uporabili v druge namene.

Razmere, v katerih smo delali v okupirani Ljubljani, niso bile lahke. Znajti se je bilo treba in hitro ukrepati. V vojskovanju prek radijskih valov v Ljubljani je bilo treba prevariti sovražnika, ga zamotiti, hladnokrvno sedeti v italijanski postaji in odkrivati sovražnikove skrivnosti, da nas sovražnik ne bi odkril. To je bila vojna posebne vrste. Tekla je na kratkih valovih v sami Ljubljani in se je končala po polletnem izredno uspešnem delu »Kričača«.

Ko je prišel čas za odhod na osvobodeno ozemlje, so se tehnično vodstvo, sodelavci, napovedovalec in drugi razšli iz ekipe radijske postaje OF vsak na svojo stran, kakršen je bil pač ukaz. Z Osredkarjem in Lasičevo sem se srečal znova šele po osvoboditvi.

Minili sta dve desetletji in pol od prvih oddaj ilegalne radijske postaje »Kričača«. Številni spomini so še vedno živi, posamezne podrobnosti pa so pozabljene. Čas terja svoje.

Ive Subić: Demonstracije pred sodnijo, 1943

Ilegalni napovedovalec se oglašča iz omare

PROF. DR. ING. MILAN OSREDKAR

Na Vilharjevi cesti, nasproti stare kurilnice, je živela družina Osredkarjevih. Med starši in njihovimi petimi sinovi je vladala harmonija. Kljub hudim okupacijskim dnem leta 1941 sta si starša prizadevala, da bi otroci še nadalje hodili v šolo. Njune materialne skrbi niso bile majhne. Toda prepričana sta bila, da je v družini vse mirno. Toda to je bil samo navidezen mir. Odrasli sinovi so imeli vsak zase svoje skrivnosti. O teh skrivnostih si v družini niso pripovedovali. Tako je tudi zahtevala konspirativnost boja proti okupatorju. Starša pa sta vsekakor čutila, da se nekaj dogaja. Zaradi tega sta svojim sinovom govorila: »Fantje, varujte svoje glave.« Njuna bojazen je bila čisto razumljiva. V vojni vihri, ki ni poznala milosti, so padli trije Osredkarjevi fantje. Samo dva sta dočakala svobodo. Eden od njiju je Milan Osredkar, ki je bil čisto po naključju prvi napovedovalec ilegalne radijske postaje OF »Kričač«. Prosili smo ga, naj nam pove svojo zgodbo o svojem napovedovalskem delu od novembra 1941 do aprila 1942.

»Tako po okupaciji Ljubljane je napetost v mestu naraščala iz dneva v dan. Nestrpnost do tujca se je spreminjala v organizirano željo za začetek odpora in boja. Tako sem se tudi sam znašel v skupini elektrotehnikov, ki so se učili radiotelegrafije. Pripravljali smo se, da bi postali partizanski radiotelegrafisti. Ta čas sem sodeloval v raznih akcijah OF. Razširjal sem letake, pisal sem gesla. Na več krajih mesta sem napisal geslo »bojkotirajte«. To je bil poziv na bojkot raznih italijanskih prireditev, za boj proti njim. V tem boju mladinci nismo mislili na nevarnost, ki smo se ji vsak dan izpostavljali. Takšne so bile pač okoliščine. Partija in Fronta sta nas mobilizirali. Bili smo mladi, nismo imeli družin, žena in otrok, na katere bi mislili. Tedaj celo na starše nismo veliko mislili. Niti mama niti oče mi nista nikoli ničesar rekla, o mojih akcijah, pa tudi bratom ne. Samo opozarjala sta nas z besedami: »Fantje, pazite se, pazite na svoje glave.« Šele zdaj se lahko vživim v njun položaj, ko imam sam takšnega sina, kakršen sem bil jaz leta 1941. Šele zdaj, v zrelih letih, lahko razumem, kaj sta preživljala moja starša, ki sta šolala pet sinov in si kljub vsem težavam prizadevala, da bi se vsak naučil še kak instrument. Toda razmere so bile tedaj takšne. Bili smo mladi in predani osvobodilnemu gibanju. Ta dva elementa sta izredno pomembna. Razum nam

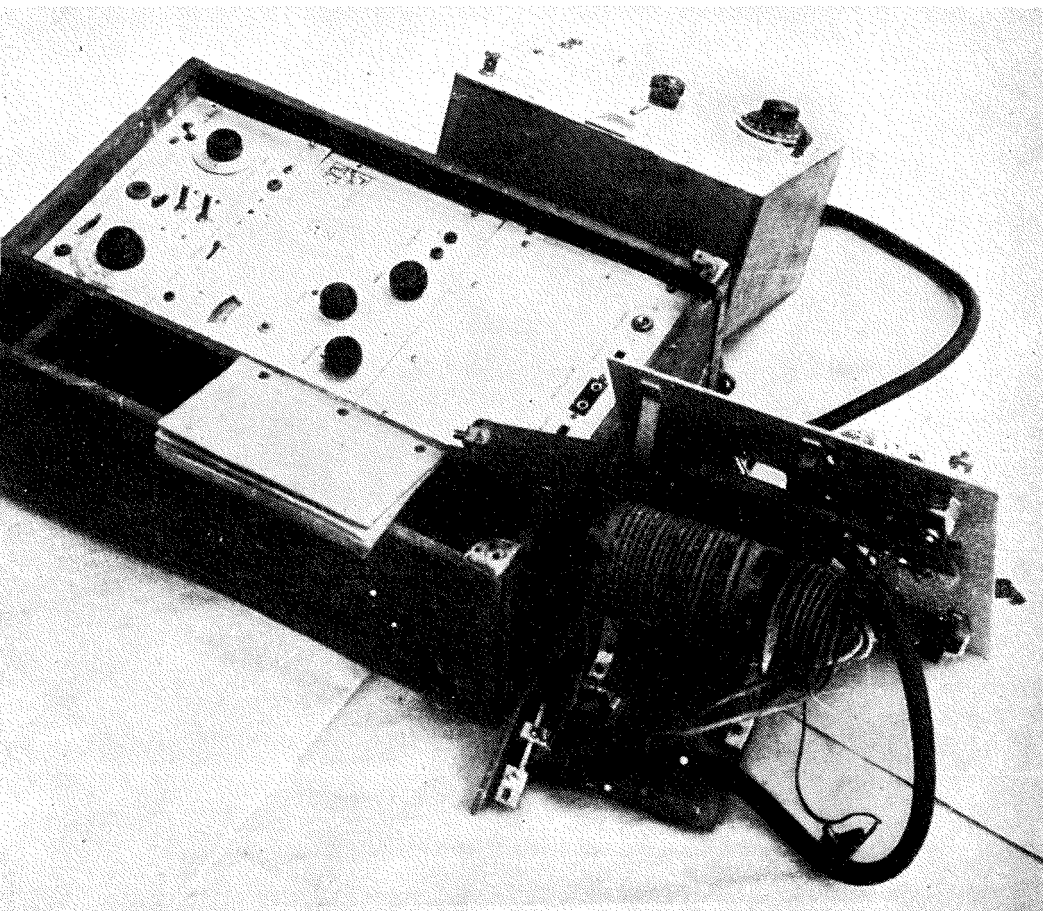

Milan Osredkar v partizanih

Zgradba v Vilharjevi ulici 2, kjer je — v stanovanju Osredkarjevih — bila prva oddaja — 7. novembra 1941

je govoril, da sta ta odpor in delo potrebna. Toda vsa ta racionalnost nas ne bi mogla tako zelo mobilizirati, ko ne bi bili mladi. To je bila silna moč. Zaradi nje smo po potrebi delali tudi tam, kjer je kdo manjkal, to pa ne glede na vse. Tako sem tudi sam zaradi okoliščin postal napovedovalec ilegalne postaje »Kričač«. Spominjam se, kako so se v seminarju elektrotehnične fakultete v Ljubljani jeseni 1941 širili glasovi, da se bo kmalu oglasila neka postaja. Nam študentom so priporočali, naj jo poslušamo in ugotovimo, ali se bo kaj slišalo. Tako so nam povedali, da se nekje nekaj pripravlja. Tiste dni sta se obrnila name Goršič ali Brelih in me vprašala, če imam doma dobro anteno in če bi lahko v mojem stanovanju nekaj preizkusili. Ker sem prireditelno odgovoril, smo se dogovorili o natančnem času, ko se bomo srečali. Šele tedaj mi je postalo jasno, za kaj gre. Na domenjeni dan — zdi se mi, da je bil to 17. november — so prinesli v mojo sobo ilegalno radijsko postajo. Pripravljen je bil tudi material za prvo oddajo.

Ta fotografija predstavlja, po izjavah sodelavcev »Kričača«, približno kopijo aparature, ki so jo uporabljali pri oddajanju v Ljubljani

Čakali smo samo še na napovedovalca Marjana Vesenjaka, vendar ga ni bilo. Z Goršičem sva se dogovarjala, kdo bo prevzel vlogo napovedovalca. Ne vem več, ali je bil tedaj navzoč tudi Miloš Brelih. Odločitev je prišla name — da bom jaz bral prvo oddajo. Prvič sem se znašel pred mikrofonom. Seveda sem bil tudi vznemirjen. Oddaja je bila zame ena izmed številnih akcij, v katerih sem že sodeloval kot skojevec. Prva oddaja »Kričača« je bila v moji sobi, ki je bila dolga 4, široka pa 4,5 metra. Med dvema posteljama je bilo veliko okno, ki je gledalo proti železniški progi, oddaljeni približno deset metrov, in kjer so na lokomotive nakladali premog. Pred oknom je bila velika risalna miza, pri kateri sem delal. Na mizo smo položili mikrofona in tri dele aparature radijske postaje, ki smo jih direktno povezali z anteno pod streho. Oddaja se je začela zvečer ob 20. uri. Bral sem precej glasno, tako da je bilo slišati tudi v sosednji sobi. Drugič, ko smo spet oddajali iz moje sobe, sem se spravil v omaro, da mojega glasu ne bi slišali starši in bratje. Seveda

še slutili niso, da sem postal napovedovalec ilegalne postaje. Dobro se tudi spominjam, da sem v isti omari bral oddajo tisti dan, ko smo pričakovali, da bo mestna elektrarna izključevala omrežje po posameznih ljubljanskih rajonih. Branje v omari, v katero sem napeljal električno, ni bilo preveč prijetno. Zelo vroče je bilo. Tisti dan popoldne smo preizkusili akumulator in magnetni rele za avtomatski preklap postaje na akumulator. Kolikor se spominjam, je moj glas, potem ko je rele priključil baterijo, čez osem minut na sprejemnikih polagoma izginjal. Baterija je bila zaradi popoldanskih poizkusov že precej izrabljena. Poslušalci so imeli vtis, da gre za napako na valovni dolžini in da se postaja zaradi tega izgublja. Glavni namen pa je bil le dosežen. Italijanski okupatorji niso mogli ugotoviti, ali je ilegalna radijska postaja v Ljubljani ali ne, ker izključitev mestnega omrežja ni delovala nanjo.

Branje oddaj prek »Kričaca« je bilo organizirano na več krajih v Ljubljani. Glavne točke so bile na Taboru, na Vilharjevi, za Bežigradom, na Parmovi, na Prešernovi, v Gerbičevi, v Ilirski, Riharjevi in Štrekljevi ulici, skupno na približno 15 krajih. Iz štirih ali petih krajev sem se najpogosteje oglašal. Po vsaki oddaji, ki je navadno trajala po 15 minut, sem moral hiteti, da sem prišel pravočasno domov, kajti policijska ura se je začela ob devetih. Ko sem na primer 24. decembra 1941 bral v Gerbičevi ulici, sem imel še komaj toliko časa, da sem prišel domov.

V moji polletni napovedovalski karieri je bil eden najrazburljivejših dogodkov vsekakor tisti v Gubčevi ulici. Prav tisti dan so italijanski vojaki obkolili vso četrto, da bi s podrobno preiskavo našli našo postajo med oddajo. Toda naključje je hotelo, da je prav hiša, v kateri smo bili, ostala zunaj vojaškega pregona. Medtem ko sem bral oddajo, je naša straža na ulici opozorila na nevarnost. Lasičeva je čez rezo na strehi opazila signal, ki nas je opozarjal, da se približuje sovražnik. Kljub temu sem bral še celo minuto. Oddaja je trajala komaj približno pet minut. Takoj nato je bilo treba čimprej skriti oddajnik in izginiti iz nevarnega območja. Hitro smo se porazgubili, nihče nas ni opazil.

Druga razburljiva oddaja je bila v Ilirski ulici. Bil sem v sobi v tretjem nadstropju. Bral sem razglas italijanskim vojakom v italijanščini. Na oddajo sem se pripravljaval en dan ali dva, da bi besedilo lahko čimbolje bral. Bil sem že pri koncu oddaje. Naenkrat je začel hišni zvonec nepretrgoma zvoniti. Nismo vedeli, za kaj gre. Hitro smo spravili postajo v aktovke in jih skрили na streho. To nam ni bilo težko storiti, ker smo imeli na voljo majhen balkon. Nihče ne bi mogel opaziti aktovk, ker je bilo temno. Sestra tovariša Šiške je stekla dol, da bi videla, kaj se dogaja, ker smo bili v njenem stanovanju. Nato se je pojavil Hari, ki je stražil na cesti. Rekel je, da je pritisnil na gumb samo zato, da bi nas opozoril, da je šel sovražnik že mimo. Toda gumb se je zataknil, zato zvonjenje ni prenehalo. Čisto razumljivo je, da smo se ustrašili, saj smo bili prepričani, da nam grozi neposredna nevarnost.

Najbolj prijetna pa je bila oddaja, posvečena Prešernovemu dnevu. Oddajali smo jo izpod starega ljubljanskega gradu. Trajala je celo uro. Program je bil izpopolnjen z glasbo, ki smo jo reproducirali z gramofonskih plošč. V nekem trenutku se je začel ustavljati gramofon, vgrajen v ponikljani škatli. Pozabili smo ga namreč naviti. Zato je začela, ne spominjam se več sredi katere plošče, glasba zavijati. Skušal sem ploščo obračati s prstom, vendar zaman. Prekinili smo glasbo, navili gramofon in nadaljevali oddajo, ki so jo Ljubljančani z zadovoljstvom poslušali.

Zelo dobro se spominjam tudi zadnje oddaje »Kričaca«. Zanj smo »studio« uredili v pralnici pod streho na Cigaletovi ulici. Nad pralnico je bila naša antena. Na oddajo sem prišel po kratkotrajnem neprijetnem srečanju z Italijani. Moja kolegica s fakultete Nada Praprotnikova je bila namreč ovadena. Stanovala je v domu visokošolk. Zaprli so jo. Denunciant je prav gotovo povedal, da jo je večkrat videl v moji družbi. Zato so okupatorjevi vojniki prišli v hišo, kjer sem stanoval. V tej hiši je bilo še šest stanovalcev. Začeli so preiskavo pri drugem vhodu. Ko so prišli do nas, so zahtevali mojo legitimacijo. Pokazal sem jim ilegalno osebno izkaznico, na kateri je bilo ime Toneta Pograjca s stanovanjem v Robbovi ulici, oddaljeni nekaj sto metrov. Izgovarjal sem se in dejal, da me je tam doletela policijska ura, zato sem ostal pri sorodnikih. Odpeljali so me iz hiše in po nekaj sto metrih z baterijo posvetili v mojo kolegico, ki je nezavestna ležala na ulici. Vprašali so me, če jo poznam. Zanikal sem. Začeli so me tepsti, tako da mi je počil bobnič. Krvavel sem iz nosa. Toda vztrajal sem. Nado so vrgli v kamion. Tudi meni so ukazali, naj grem na vozilo. Odpeljali so me do naše hiše, kjer preiskava še ni bila končana. Iz našega stanovanja so med drugim odnesli tudi šotor, ki so ga moji bratje pred tem impregnirali, saj so se pripravljali na odhod v partizane. Ko je bila preiskava končana, sem pričakoval, da bodo tudi mene aretirali. Ker niso bili čisto prepričani, ali sem jaz tisti, ki ga iščejo, so mi rekli »vai«. Seveda sem skočil s kamiona in se vrnil domov. Odnese sem jo še kar poceni, tako da sem čez kak dan ali dva lahko bral zadnjo oddajo »Kričaca«.

Ves čas delovanja ilegalne radijske postaje OF smo imeli srečo, da nismo nikoli oddajali v tistih krajih, ki so jih Italijani pogosto obkoljevali in preiskovali. Naključje nam je šlo vedno na roko. Zaradi vsega tega, zaradi naše konspiracije, poguma in celo njemu lastne drznosti se je »Kričac« oglašal po dvakrat ali trikrat na teden.

Kot napovedovalec sem prejemal gradivo, ki ga je bilo treba prebrati, prek zveze. Pri Kobalovih na bivši Bleiweisovi ulici števil. 50 je bila javka. Ponavadi sem opoldne prihajal tja in dobil gradivo, ki je bilo že pripravljeno v kuverti. Napisano je bilo na stroj ali pa z roko. S Prežihovim Vorancem sem se sestel enkrat ali dvakrat, ker se je bilo treba nekaj dogovoriti. Nato sem imel zvezo prek kurirke Fedje Šturmave.

Kot napovedovalec nisem imel težav z branjem. Da pa bi izboljšal branje, mi je pomagal zdaj že pokojni gledališki igralec Jože Tiran. Večkrat sva se sestala, da me je poučeval. V njegovi navzočnosti sem bral dela Župančiča in drugih naših pisateljev. Jože Tiran me je opozarjal, kako naj bolje berem in poudarjam besede, kako naj čim lepše govorim. V dveh oddajah, v tisti ob Prešernovem dnevu in v drugi, ki je trajala pol ure, sem recitiral tudi nekatere pesmi.

Ko smo dobili gramofon, smo za uvod v oddajo »Kričaca« predvajali »Naprej, zastava slave«, na koncu pa »Hej Slovani«. Od začetka oddaj ilegalne radijske postaje je bil z menoj Hartner. Tako kot jaz je skrbel, da smo aparature pravočasno prenesli z enega kraja na drugega in jih pripravili za oddajo. Poleg tega je med oddajo kontroliral delo oddajnika, skrbel za signal, za anteno. Kasneje se nam je pridružila še Lasičeva. Delo smo si razdelili. V »studio« smo prihajali ponavadi pol ure pred začetkom oddaje. Toliko časa smo namreč potrebovali, da smo postavili naprave in jih priključili na anteno, da so se elektronke ogrele in da smo ugotovili, če je vse v redu. Pregledati je bilo tudi treba, kako deluje kontrolna škatla z dvema potenciometroma, s

katerima je Hartner kontroliral intenzivnost mojega glasu in kombiniral glasbo. Po oddaji smo naprave skrili v aktovke in odnesli na varen kraj ali pa prepustili lastnikom posameznih stanovanj, da so to sami storili, pač v skladu s tem, kakšen je bil nadaljnji program. Za samo postajo, njeno delo in prenašanje smo skrbeli predvsem Lasičeva, Hartner in jaz. Imeli pa smo tudi krog obveščevalcev, ki so stražili ves čas oddaje in nam dajali potrebna znamenja o gibanju sovražnika.

Čeprav sem bral skoraj vse oddaje »Kričaca«, razen tistih po 17. novembru do 16. decembra, ko je kot napovedovalec nastopil Marjan Vesenjaki, ni nihče izmed znancev pa tudi mojih sorodnikov zanesljivo vedel, da na stopam pred mikrofonom ilegalne radijske postaje. Res je, bratje so slutili, da jaz govorim, kot sem jaz zanje vedel, da nekaj pripravljajo in delajo. O teh stvareh nismo nikoli govorili. Seveda zaradi svojega napovedovalskega dela se nisem mogel ukvarjati z drugimi zadevami, ker bi se lahko zgodilo, da bi me sovražnik zaradi česa drugega zaprl. Zaradi tega sem se ukvarjal samo še s telegrafijo in oddajniki. Prav tako sem moral opustiti aktiv na glasbeni akademiji, kjer sem tudi študiral. Iz akademije sem se v celoti umaknil. Izstopil sem tudi iz manjšega orkestra, v katerem sem igral in nastopal med dramskimi predstavami »Hamleta«.

Maja 1942, ko je bila aparatura ilegalne radijske postaje OF že na osvojenem ozemlju, so me italijanski okupatorji zaprli in poslali v taborišče. Po kapitulaciji Italije sem najprej na Slovenskem primorju srečal Nado Praprotnikovo v IX. korpusu. Druge iz ekipe »Kričaca« sem srečal po osvoboditvi v Ljubljani.

Delo »Kričaca« od novembra 1941 do aprila 1942 je bilo izredno pomembno v okupirani Ljubljani in okolici. Njegov pomen smo spoznali, ko smo videli, kako nas Ljubljanci čakajo in poslušajo. Posebno zadoščenje smo imeli po italijanskih blokadah, ko so se širili glasovi nekaterih ljudi, da so sami videli, kako so Italijani zaprli ekipo »Kričaca«, kako je eden izmed ekipe ilegalne postaje OF odvrget aparaturo, da se je razbila na drobne koščke. Ljubljanci so se bali, da ti glasovi morda le niso resnica. Zato so s še večjim zanimanjem pričakovali, ali se bo »Kričac« znova oglasil ali ne. Dovolj je bilo, če smo se spet oglasili, pa so ljudje dejali: »Vseeno jim ni uspelo, da bi jih ujeli.« Tolikšna bojazen nam je bila čisto razumljiva. Vedeli so, da nas nenehno iščejo, da Italijani zaradi nas organizirajo blokade. Vsaka naša nova oddaja je bila dokaz, da še živimo in delamo, prinašali smo informacije z bojišč v Sloveniji, z raznih krajev Jugoslavije in od drugod po svetu. Tiktakanje budilke prek naših valov je delovalo ravno tako, kot bitje naših src, kot impulz, da radijska postaja OF uspešno dela, da kljubuje sovražniku, ki nas je zaman iskal. Ljubljanci so nas poslušali in spoštovali naše pozive, naj ne hodijo na ulico, naj bojkotirajo razne sovražnikove prireditve. Za vse nas so bile tedaj kljub italijanskim hajkam in preganjanju stvari v nekem pomenu preprostejše. Cilj je bil en sam in tako izrazit, da je bilo treba njemu vse drugo žrtvovati.

Mladost, ki je iz ljubezni do svobode pozabila nase

ING. VIDA LASIČ

I.

Moj spomin na »Kričača« sega prav do njegove prve redne oddaje (poskusne so bile že prej) 17. novembra 1941. Nisem je slišala niti vedela nisem zanjo, vendar sem morala pravzaprav zaradi nje, čeprav po golem naključju, takrat prvič v zapor. Italijani so namreč po tej oddaji pridrli na elektro-fakulteto in aretirali trideset študentov, ki so bili tedaj v seminarju ali na predavanju. Sumili so, da so elektrotehniki v zvezi s »Kričačem«, toda nihče od aretiranih ni niti vedel zanj, kaj šele da bi bil pri oddaji sodeloval. Resnici na ljubo moram povedati, da niti niso napačno sklepali, kajti ta mali »Kričač« je zares nastal prav v tisti sobi, kjer so nas aretirali. Rasel je pred našimi očmi, pod rokami kolege Luznarja, ne da bi bil kdorkoli kaj slutil, čemu je namenjen. Luznar je bil molčeč in precej čudaški fant; včasih je kaj brkljal, včasih pa je ure in ure molče premišljeval in navadili smo se, da ga pri tem nismo motili. In tako je dokončal »Kričača«, ne da bi se bilo kateremu koli od stalnih obiskovalcev elektrotehničnega seminarja posvetilo, čemu bo rabil. Prav tako tudi ni nihče opazil, da je nekega dne izginila ropotija z Luznarjeve mize. »Kričač« je odšel po svetu in se oglašal zdaj z enega, zdaj z drugega konca Ljubljane. Nekaj časa je še trajalo, da so ga usposobili za redne oddaje. Toda tisti dan, ko so ga Italijani iskali na elektro-fakulteti, je bil kot nalašč — vsemu nakljub — ravno tam. Tokrat je imel že za seboj svojo krstno oddajo in se ni več vrnil na Luznarjevo mizo, temveč je ždel v mračnem kotu drvarnice, skrit za poleni in premogom. Toda bil je otrok sreče. Zaradi daljnovidnosti projektanta, ki je napravil dva vhoda, in površnosti Italijanov, ki zadnjega vhoda niso opazili in zastražili, je Milanu Osredkarju uspelo, da je naložil »Kričača« na kolo in se srečno izmuznil iz zasedene šole.

Vse to sem pravzaprav izvedela šele potem, ko so nas iz zapora izpustili. Kmalu nato pa sem se s »kričačem« tudi osebno seznanila ter odslej skrbela za njegovo varnost vse do konca njegovih oddaj. Srčno rada in z velikim veseljem sem opravljala ta posel in zelo hitro sem premagala začetni strah. Ko sem prenašala ta tovor prvič, drugič, tretjič, se mi je zdelo, da je moja torba prozorna, da lahko vsako nepoklicano oko — in teh je bilo takrat na cestah mnogo — vidi, da nosim oddajnik, da nosim toliko iskanega »Kričača«. Ker se mi ni ne prvič, ne drugič, ne tretjič nič hudega pripetilo, ker se italijanske patrulje niso več zmenile za moje torbe, sem začela verjeti v srečo; ta vera pa je bila bolj močna in neomajna, čim težje je postajalo delo s »Kričačem«, čim obsežnejši in pogostejši je postajal lov nanj. »Kričač« je moral živeti, moral se je vsak teden redno oglašati, to je bila naša notranja zapoved; tako smo čutili vsi, ki smo zanj skrbeli in z njim delali, in v to smo tudi verjeli. Kolikor bolj so naraščale nevarnosti, ki jim je bil izpostavljen, toliko bolj je rasla tudi naša želja, da bi ga obvarovali in ohranili in z njo tudi naša odločnost, da pred nasiljem ne bomo klonili. In ker smo ob vsem tem imeli tudi dokaj sreče, smo tudi uspeli.

Da ni bilo vselej lahko, naj pokaže potek ene izmed naših oddaj. Navadno smo pri oddajah sodelovali trije. Takrat smo delali na nekem podstrešju. Ker tu ni bilo električne napetosti, smo morali priti že popoldan, da bi do mraka vse pripravili. Razpostavili smo sestavne dele oddajnika po širokem tramu, napeli pod slemenom anteno in potegnili kabel z mikrofonom v »studio«. To

je bil preprost lesen zaboj v velikosti omare, ki se je odpiral na stranski steni. Znotraj je bil še manjši zabojček namesto stola. Električno napetost je bilo treba pripeljati s stikalne plošče na stopnišču in to delo je opravil hišni gospodar, da ne bi ostali prebivalci v hiši kaj zasumili, če bi videli tuje ljudi šariti okoli elektrike. Na podstrešje smo se morali seveda pretihotapiti neopazno in kar se da tiho vse pripraviti. Ko je nazadnje Milan še uglasil anteno in preizkusil, kako aparat dela, je zlezel v »studio«, da bi prebral program oddaje. Z Dragom Hartnerjem sva pospravila orodje in razne žice, nato pa me je Milan poklical v svoj »studio«, da bi skupaj prebrala tekst. Takrat je bil na programu tudi kratek dialog in tako je potreboval še enega napovedovalca. Seveda sem imela malo treme, Milan me je sproti popravljal in mi dajal nasvete. Toda še preden sem svojo vlogo obvladala, sem jo že tudi izgubila. Zadnje minute pred začetkom oddaje je namreč pritekel Miloš povedat, da so razposlali Italijani po mestu dvajset avtomobilov z iskalnimi napravami in več kamionov z vojaki, tako trdno so bili prepričani, da nas bodo nocoj ujeli.

Za hip smo obnemeli in se vprašujoče spogledali. Kaj storiti? Opustiti oddajo ali vseeno tvegati? Molče smo se sporazumeli.

»Delali bomo kljub temu, le oddajo bomo malo skrajšali,« je odgovoril Milan. Miloš Brelih nam je zaželel srečo in se poslovil. Spotoma je opozoril na nevarnost še stražarja pred hišo. »Z najinim dvogovorom sedaj ne bo nič, zastonj sva vadila,« je dejal Milan. »Morala boš paziti na cesto in stražarjeve znake.«

Drago je vključil oddajnik, Milan se je zaprl v svoj »studio«, jaz pa sem zlezla na zaboj, odkrila dva strešnika in opazovala okolico hiše. Spodaj sem opazila tovariša, ki naj bi nas z baterijo opozoril na nevarnost. Domenili smo se za zeleno luč, če bi avto krožil v bližini, in za rdečo, če bi se neposredno približal. Z vso pozornostjo sem se zagledala na cesto in napeto prisluškovala vsakemu šumu in glasu.

Komaj je Milan začel napovedovati, že sem zaslišala brnenje avtomobila, ki je počasi zavrl in se nato ustavil. Pogledala sem na cesto in opazila zeleno utripajočo lučko v stražarjevi roki. Nato sem zaslišala, kako se je avto premaknil, malo zakrožil in spet obstal. Prišel je bliže. Stražar je dal znak z rdečo lučko in se nato umaknil. Morala bi obvestiti Milana, da bi nehal oddajati, pa se nisem mogla za to odločiti. Z neko trmo sem si dopovedovala, da nas ne bodo ujeli, in vztrajala na svojem mestu. Spodaj je bilo mirno, nobenega posebnega znaka ali glasu. Toda to je bila zlovesča tišina, ki je skrivala v sebi neštete nevarnosti. »Kdo ve, če nismo že obkoljeni,« sem za hip pomislila. »In kam pelje pot iz te hiše? Še v prostost ali v zapor?«

Neskončno počasi so se vlekly minute te oddaje in globoko sem si oddahnila, ko je Milan končal. Kar se da hitro smo stlačili aparat v aktovke in jih potisnili kar pod tram. Tiho smo se spustili po stopnicah in pri vežnih vratih previdno pogledali na cesto. Milan in Drago sta počakala v veži, jaz pa sem odšla do vogala in se prepričala, če je cesta prosta. Nato sva drug za drugim zapustila hišo.

Veseli in srečni smo hiteli vsak na svoj dom. Spotoma smo srečevali kamione z vojaki in avtomobile z iskalci, ki so se vračali z brezuspešnega lova. Z zmagošlavnim pogledom in prešernim smehom smo jim sledili, srca pa so nam prekipevala od sreče in veselja nad ponovno zmago.

Naslednjega dne sva se sestala z Milanom, da bi se dogovorila, kam bi prenesli »Kričača«. Povedal mi je, da so Italijani del mesta ponoči blokirali

in da teče meja blokade prav ob vrtu hiše, kjer smo oddajali. Ker je vhod iz druge ulice, bi verjetno lahko prišla tja. Bila sva v veliki zadregi. Bala sva se, da bi Italijani po brezuspešnem iskanju blokirali še nadaljnji del mesta in tako utegnili najti »Kričača«. Da bi ga pa takoj prenesla, pa spet ni bilo varno, ker je bilo po ulicah in v neposredni okolici hiše vse polno vojaštva ter policije. Nazadnje sva se le odločila, da ga bova takoj prenesla. Vzela sem dve večji mreži, nakupila spotoma nekaj čebule in krompirja ter prišla brez zaprek v hišo, kjer smo prejšnji večer oddajali. Gospodar me je peljal v klet, kamor je skril »Kričača«, odkopal je aktovke izpod premoga, zavila sem posamezne dele oddajnika in jih pomešala med krompir in čebulo v mreži. Tovor res ni bil lahek, zato pa manj sumljiv. Z brezskrbnim obrazom sem šla mimo vojakov in srečno prenesla »Kričača« na novo postojanko.

Žal smo morali oddaje prehitro opustiti. Italijani so namreč pobrali Slovencem sprejemnike in tako nas niso mogli več poslušati. Neke aprilske nedelje leta 1942 smo poslednjič oddajali. Tokrat na podstrešju sredi mesta, prav nasproti sodnih zaporov.

S posebno ljubeznijo in žalostjo obenem smo pripravljali to svojo zadnjo oddajo. Nismo se šalili kot sicer, delali smo tiho, komaj da smo najnujnejše spregovorili. Posedli smo po tramovih in z ljubečimi očmi pogledovali svojega »Kričača«. Bilo nam je hudo, kajti vedeli smo, da se poslavljamo od nečesa drugega, lepega, nečesa, kar se nikoli več ne bo povrnilo. Pustili smo tu delček svoje mladosti, tiste mladosti, ki je iz ljubezni do svobode pozabila nase, na svoje mlade sanje in želje, ki so še pred nedavnim cvetele v njej. Zamenjala jih je za pogum in tveganje, za zvestobo in tovarišstvo, za mnogo lepše, veličastnejše sanje, sanje o svobodi, ki smo jih pomagali uresničevati s svojim delom tudi mi. Molče smo si stisnili roke ob slovesu. Bilo je res slovo, kajti Milana so kmalu nato zaprli, Drago je odšel v partizane, mene pa je čakalo drugo delo.

II.

»Kričač« je utihnil, delo v radijskem sektorju pa se je nadaljevalo. Partizanske enote so rasle, brezžične zveze pa so postajale iz dneva v dan bolj važne. Potrebovali smo vse več in več orodja, radijskega in drugega materiala, in seveda gotovih aparatov. Ker ni bilo varno nakupovati večje količine naenkrat, smo kupovali po malem v različnih trgovinah in različni ljudje. Ponekod, npr. v trgovini Bizjak, so nas radi podpirali in naročali za nas material celo iz Italije, kadar ga niso imeli v zalogi. Prav tako so v njihovi delavnici izdelali že v prvi polovici leta 1942 več kompletnih aparatov za partizane. Drugod je bila potrebna največja previdnost pri nakupovanju, da ne bi vzbudili suma. Material smo potem zbirali v skrivališčih in ga po najrazličnejših poteh pošiljali partizanom in dostavljali raznim sodelavcem radijskega sektorja, ki so na svojih domovih gradili usmernike, sprejemnike, oddajnike in podobno. K delu smo pritegnili študente elektrotehnike, uslužbence ljubljanske radijske postaje in tudi druge.

Poleti 1942 smo tudi zgradili skrivališče v hiši pod Rožnikom, kjer naj bi imeli radijsko postajo za zvezo Ljubljane z osvobojenim ozemljem. To zvezo smo spomladi 1943 večkrat poskušali vzpostaviti, pa nam ni nikoli uspelo. Kot smo kasneje ugotovili, je bil temu kriv predvsem prostor, kjer smo imeli oddajnik, pa tudi neprimerna valovna dolžina.

Jeseni leta 1942 smo poslali partizanom »Kričača«, ki so ga tam predelali in nato vzdrževali z njim zvezo z vrhovnim štabom. Kmalu nato pa so dobili

Zgradba v Cigaltovi 5 — desno je sodnijska palača — kjer je »Kričač« dvakrat oddajal — od tega zadnja oddaja — pri doslej še neugotovljenem stanovalcu

iz Ljubljane še eno radijsko postajo, ki je bila namenjena za zvezo s Primorsko.

V tem času smo oskrbeli z orodjem in drugim materialom tudi delavnico, ki so jo pripravljali na osvobojenem ozemlju v Dolomitih. Žal je delavnica med ofenzivo februarja 1943 propadla. Preživeli so se umaknili na Dolensko, kamor smo takoj začeli pošiljati orodje in material za vzdrževanje in predelavo aparatov. Pošiljke so bile precej pogoste, le žal, da so se mnoge med njimi, zlasti tiste z orodjem, kaj rade izgubile oziroma niso prišle v prave roke.

Kljub temu da je bilo delo v radijskem sektorju dokaj široko razpredeno, ni prišlo ves čas do nobenih aretacij ali izdajstev. To pa zaradi stroge konspiracije in izoliranosti njegovih članov, ki niso smeli sodelovati v nobenih drugih organizacijah Osvobodilne fronte. Tiste med njimi, ki so jih aretirali in zaprli, so pobrali čisto slučajno pri raznih racijah in blokadah.

Ko je Italija kapitulirala, so se razmere bistveno spremenile. Partizani so zajeli velike količine materiala in aparatov in treba je bilo organizirati delavnico, kjer bi popravljali, predelovali in sestavljali nove aparate. Zato je radijski sektor poslal iz Ljubljane Dušana in Pavleta, ki naj bi to uredila. Sestala sta se s tovarišem Jančarjem in izbrali so za delavnico zapuščen mlin v Starih žagah, ki sta ga takoj začela preurejati in popravljati.

Kmalu zatem so se v Ljubljani odločili, da se ves radijski sektor preseli na osvobojeno ozemlje, ker so se ob prihodu Nemcev pogoji za delo v mestu zelo poslabšali. Tokrat sem zadnjič selila naše skladišče. Materiala je bilo

*Pri Matulovih —
na Rebri 7 — je
bilo več oddaj,
med njimi ena naj-
pomembnejših —
ob obletnici smrti
dr. Fr. Prešerna —
8. februarja*

kar precej, kakih 70 zabojev, ki smo jih opremili celo z jermeni, da bi jih lažje prenašali. Med temi zaboji je bila tudi večja radijska postaja, ki sem jo kupila od nekega brivca za 10.000 lir. Omenjam jo posebej zato, ker je prav ta postaja tista, ki je pozneje — seveda nekoliko predelana — oddajala kot ROF v Črnomlju. Zanimivo je tudi, kako sem jo dobila. Takoj ko sem zvedela zanje, sem se šla k brivcu pogajat. Na tistem sem upala, da jo bom morda dobila zastonj. Toda mož ni bil nič kaj navdušen za prodajo, ker jo je že obljubil nekomu drugemu. Tekla sem si sposodit denar in prišla še pravočasno, da sem postajo kupila in odpeljala v skrivališče. Ko sem se popoldne sešla z Andrejem, ki bi mi moral preskrbeti denar, in mu vse povedala, je ta bruhnil v glasen smeh in dejal: »Tak ti si tista! Dobro, da nisi slišala, kako te je preklinjal in zmerjal eden naših aktivistov, ki sem mu bil dal denar za to postajo, pa ga je prinesel nazaj, ker si ga prehitela. On je pa o tebi mislil, da si plavogardistka.« Tedaj sem se tudi jaz od srca nasmejala in rekla: »Vidiš, to je konspiracija. Tako rekoč sam sebi kradeš, ne da bi vedel za to.«

Ko smo vse te zaboje spravili srečno čez blok, smo se tudi nekateri člani radijskega sektorja — bilo nas je šest — poslovili od Ljubljane in odšli v partizane.

V ozki dolini ob Divjem potoku so se vrstili mlini in žage izseljenih Kočevarjev, po bregu nad njimi pa so bile raztresene zapuščene zidanice. Najlepši in največji mlin so zasedli puškarji, naslednje pa mehaniki, usnjarji in zadnjega radiotehniki. V zidanicah pa so imeli svoje delavnice krojači in čevljarji.

Dušan in Pavle, ki sta prišla v partizane kak mesec pred ostalimi, sta medtem že uredila v mlinu električno centralo, zbila police in delovne mize, napeljala razsvetljavo, popravila streho, okna in vrata. Poleg tega pa sta imela v kleti in po sosednjih barakah veliko zalogo najrazličnejšega materiala: od koles, akumulatorjev, radijskih postaj, do telefonov, kablov, žarnic in drugega. Niti na puške nista pozabila. Če prištejem k temu še tiste zaboje, ki smo jih pripeljali iz Ljubljane, smo imeli zares velike zaloge. Preden smo se lotili rednega dela, je bilo treba ta material pospraviti in zaščititi pred dežjem. Znosili smo ga nekaj v klet, nekaj v sosednja manjša poslopja, nekaj pa kar naravnost v naravno votlino blizu mlina. Kmalu so nas obiskali tudi tovariši iz odseka za zveze pri glavnem štabu in z njimi smo se pomenili o bodočem delu.

Iz Ljubljane nas je prišlo osem, da bi delali v radiotehnični delavnici, tu pa sta se nam pridružila še dva tovariša in dve tovarišici, ki naj bi skrbeli za hrano, kuhinjo, pranje in podobno. Z veseljem smo se lotili vsak svojega dela in nič kaj se nam ni zdelo, da smo partizani, saj smo delali v sobi, spali v hiši, jedli za mizo podobno kot doma. Toda ta domačnost je bila kaj kratka.

Ko smo se nekega jutra prebudili, je bila vsa dolina kot izumrla. Nikjer puškarjev, ne mehanikov, ne usnjarjev, ne drugih enot. Kot bi se vsi vdrli v zemljo. Nad nami so brnela letala in od daleč je bilo slišati zamolkle eksplozije. Pričela se je velika nemška ofenziva.

Zdaj smo kaj hitro spoznali prednost, ki jo ima partizan-borec pred partizanom-tehnikom. Pograbi puško in nahrbtnik in že je pripravljen za odhod. Toda kaj naj storimo mi? Komisar borec je priganjal k odhodu, toda mi, tehniki, ga nismo poslušali. Če smo hoteli imeti delavnico, smo morali imeti tudi material, in če smo ga hoteli obvarovati pred uničenjem, smo ga morali poskriti. Takoj smo se lotili pospravljanja. Najdragocenejše kose smo znosili v klet, jih naložili v raznih stranskih hodnikih do stropa in potem enostavno zazidali. Da ne bi bilo videti, da je stena nova, smo med malto pomešali smeti in žaganje in nato še kar z roko ometali in pomazali. Tudi v sosednjih kaščah smo napolnili kletne prostore, vhode pa zaprli z velikimi mlinskimi kamni. Manj občutljive stvari smo znosili v razne jame in jih pokrili z vejami in smrekami. Ko je tudi teh zmanjkalo, smo nosili nekatere stvari kar v grmovje. V delavnici so ostale le še police in mize. Hiteli smo, kar se je dalo in se šele ob mraku umaknili v bližnji gozd.

Počakali smo tam en dan in skušali zvedeti, kakšen je položaj. Komisar je predlagal, da bi se pridružili četi oficirske šole, na katero smo naleteli, nekateri pa smo se želeli vrniti v delavnico in čim bolj varno poskriti material. Zdelo se nam je, da je naša glavna dolžnost zagotoviti obstoj delavnice. Zato smo se vrnili v dolino in še dva in pol dneva vsi krepko delali, da bi čimbolj varno spravili naše zaloge in čimbolj zabrisali vse sledove. Nad nami so krožila nemška letala, odmevale so eksplozije, drdrle strojnice, mi pa smo kopali bunkerje, prekrivali jame, zazidavali kleti, prenašali tovore iz slabo skritih mest na varnejša mesta in tako končno res zabrisali vse sledi. Zadnji hip šele smo se umaknili v hrib in od tam opazovali Nemce, ki so se kot hudournik valili po dolini, streljali, požigali in kradli živino. Ofenzivo smo po golem naključju srečno preživeli; in ko smo se po štirinajstih dneh vrnili, smo z veseljem ugotovili, da je ostala delavnica in z njo tudi naše zaloge nedotaknjene. Vendar smo se odločili, da bomo glavno delavnico in bivališče raje preselili v breg — Novo goro — nad mlinom. Tam je bilo dovolj opušče-

nih zidanic, v katerih smo hitro uredili potrebne prostore. Tudi za nova skrivališča smo poskrbeli in postopoma preselili vanje ves material.

Spet smo lahko začeli delati. Gradili smo baterijske sprejemnike za bolnišnice, predelovali zaplenjene italijanske postaje in popravljali najrazličnejše aparate. Zaradi hajk in vpadov sovražnikovih patrulj smo morali delo večkrat prekinjati in zamudno pospravljanje in skrivanje materiala nam je jemalo veliko dragocenega časa. Da bi se temu izognili, smo uredili tako, da je bil material več ali manj stalno spravljen v skrivališčih, vsak tehnik pa je imel svoj zabojček z orodjem in v njem le tisto, kar je nujno potreboval pri delu. Kar je še rabil, je sproti naročal in dobival iz skrivališč. Tako je bila v primeru nevarnosti delavnica hitro pospravljena in prazna.

Prihajali so vedno novi ljudje in delavnica se je širila. V Starih žagah smo poleg električne centrale in polnilnice za akumulatorje imeli še mizarsko, kleparsko in ključavničarsko delavnico. Tam je bila tudi javka za prevzemanje pokvarjenih aparatov, da ne bi kurirji hodili naravnost v gornjo delavnico. V Novi gori smo razširili delavnico s tem, da smo na podstrešju, ki je zavzemalo polovico hiše, napravili okna, mize in klopi ter namestili tukaj montažni oddelek. Tu so delali fantje, ki so prihajali sem na prakso iz radiotelegrafske šole in pa mehaniki, elektromonterji in drugi, ki so prišli iz brigad. V sednji zidnici pa smo uredili delavnico za precizno mehaniko.

Ob večerih je imel Dušan strokovna predavanja za radiotehnike, ki so bila zlasti važna za tečajnike iz oficirske šole. Tukaj so se seznanili z najvažnejšimi stvarmi, ki so jih kot bodoči radiotelegrafisti v brigadah morali vedeti.

Tako se je že v nekaj mesecih razširila radijska delavnica iz skromnih začetkov, iz ene same delavnice, kjer je delalo le sedem ljudi, na kakih deset hiš, kjer je delalo in živelo preko petdeset ljudi najrazličnejših poklicev. Bili so zidarji, tesarji, ključavničarji, kleparji, mehaniki, elektromonterji, radiotehniki, inženirji in študentje, ki so vsi z veseljem in ljubeznijo opravljali svoje delo. Ofenzive in tudi manjši napadi sovražnika so jih pri tem večkrat prekinjali, večkrat so morali nenadoma pospraviti delavnice, poskriti material in se umakniti, toda vselej so se vrnili in še z večjo vnemo skušali nadomestiti izgubljene dni.

Aparati, ki so jih na novo gradili, so nosili značilno ime »Hajka«, kajti med hajkami so tudi res nastajali. Petnajst sprejemnikov, ki so jih gradili za bolnišnice, je nosilo ime »Hajka«. Sledile so prenosne radijske postaje »H-II«, ki so imele oddajnik, sprejemnik in napajalnik; potem še »H-III« in »H-V«. Imele so svoj znak: elektronko z napisom SPARD — Slovenske partizanske radijske delavnice. Iz starih italijanskih postaj, iz razbitih liberatorjev in messerschmitov so dobili potrebni material. Z vseh vetrov so bili zbrani sestavni deli: italijanske elektronke, nemški upori, ameriški kristali — in vendar so vsi med seboj složno delali. Pokoravali so se zakonom fizike. Le kdaj bo človeški rod tako složen?

Poleti 1944 sem zapustila partizanske delavnice in se vrnila v Ljubljano, da bi vzpostavila brezžično zvezo. Ob tej priliki sem spet navezala stike s tovariši, ki so delali na ljubljanski radijski postaji. Govorili smo o tem, kaj bi bilo treba storiti, da bi postajo obvarovali pred uničenjem. Pozneje so me Nemci aretirali in zaprli na sodnijo. Dva dni pred prihodom partizanov je nemški komandant zaporov pobegnil in slovenski pazniki so nas izpustili.

Zadnje tedne v zaporu sem noč in dan mislila na ljubljanski oddajnik, na to, ali je tam kdo od naših ljudi, ali so ukrenili kaj, da bi ga očuvali. Zato sem takoj poiskala tovariša, ki sem mu že prej naložila skrb za ohranitev

postaje. Povedal mi je, da mislijo Nemci oddajnik uničiti, in ugibala sva, kako bi to preprečili. Uredil je tako, da je bil zadnja dva dni ves dan v službi pri oddajniku in izkoristil nemško nervoznost in priprave na odhod za to, da je poskril vse važne rezervne dele. Ko so se Nemci umikali in jim ni mogel preprečiti razbijanja in uničevanja, je z zvižajo dosegel vsaj to, da so uničili tiste dele, za katere je imel rezervo. Potem je vso noč popravljaj oddajnik in ko sem se 9. maja 1945 zgodaj zjutraj oglasila na postaji, je bila že toliko popravljena, da sva lahko začela oddajati. Stopila sem pred mikrofona in z radostnim glasom spregovorila:

»Govori Radio svobodna Ljubljana. Ljubljana je osvobodjena...«

Tako vidimo, da se je dejavnost radijskega sektorja, ki se je začela 1. 1941 s »Kričanjem«, nadaljevala v ilegali v Ljubljani, prenesla nato na osvobodeno ozemlje v partizanske radijske delavnice, zaključila na dan osvoboditve Ljubljane, s tem da so partizani ob svojem prihodu v mesto prevzeli ljubljansko radijsko postajo iz rok članov radijskega sektorja.

Naša prva radijska zveza z Moskvo

RUDI JANČAR

Ko se je začel odpor proti sovražniku, ni bilo dovolj, da so se organizirale čete, odredi, brigade, da so si borci priborili najprej orožje, da so zanje preskrbeli hrano, temveč je bilo še mnogo drugega. Posebno važna je bila zveza. Kurirske zveze so vzdrževali kurirji, toda za večje razdalje je bilo treba hitrejše, radiotelegrafske zveze. Naši ilegalci so s starim materialom in brez potrebnega orodja izdelali prvo radijsko oddajno postajo, ki je dobila zvezo z Moskvo in prek nje z vrhovnim štabom. Pri izdelavi radijskih postaj je ves čas sodeloval tovariš Rudi Jančar.

Aprila 1942 sem bil poslan v partizane. Pridružila sta se mi še dva tovariša, in sicer telegrafist Vladimir Klavs-Klis in zobotehnik Zupet. Prišli smo v Znojile, kjer je bil štab II. grupe odredov. Iz Znojil sva šla s Klisom na Tisovec, kjer je imel sedež glavni štab. Tu sem prišel tudi do Borisa Kidriča; njemu je bilo veliko do tega, da spraviva s Klisom v red radijsko postajo, ki je že bila tamkaj.

Ko so nama prinesli aparaturo — zakamuflirano so imeli nekje med skalovjem — sva se s Klisom lotila dela. Postaje pa nisva mogla »priklicati« v življenje. Bila je vsa prepojena z vlago.

Dostikrat sem se pogovarjal z vodilnimi ljudmi na Tisovcu. Pripovedoval sem jim o našem delu v Ljubljani in povedal svoje mnenje o možnosti, da bi vzpostavili zvezo, in sicer z napravami, ki jih izdelujemo v Ljubljani. Zvedel sem, da do tedaj niso dobili še nobene aparature. Po nekaj dneh sem se vrnil v Ljubljano in sem tam ostal približno mesec dni. Tu so se razmere v začetku velike italijanske ofenzive na osvobodeno ozemlje močno zaostrele. Racije in blokade so bile vse pogostejše. Vsak čas je bilo pričakovati popolno zaporo vseh prehodov na mejah Ljubljane. Hkrati so bile razveljavljene vse dovo-

linnice. Zato smo morali napeti vse sile, da bi pravočasno pripravili potreben material in ga spravili čimprej prek žičnih ovir. S te strani bi ga prenesli na Krim, od tam pa naprej proti Rogu, kamor se je premaknilo naše politično in vojaško vodstvo s Tisovca. Italijani so namreč tedaj to področje bombardirali, to pa je pomenilo uvodno operacijo v ofenzivo poleti 1942.

Pol ure pred zaporo mejnih prehodov sem se prav srečno izmuznil iz Ljubljane in prek Bele krajine — z Marijo, s Stevom Kopiničem, z ing. Dragom Hartnerjem in Lojzetom Čerganom odšel na Rog (Novi breg). Pred nami je bila glavna naloga: zveza z vrhovnim štabom, zveza z Moskvo. Pod njunim vodstvom se je osnovala posebna tehnična skupina, v kateri je vsak dobil svojo nalogo.

Klisu in Zdenku so naročili, naj gresta z Roga na Krim po material, ki naj bi prišel iz naših delavnic v Ljubljani. Vendar so od vseh sedmih garnitur, ki so jih poslali iz Ljubljane, rešili pred italijansko ofenzivo le dve nepopolni.

Ker so bili naši ljubljanski oddajniki namenjeni za radijski telegrafski promet na razdalje 100 do 300 km, jih takšne, kakršni so bili, nismo mogli uporabljati. Zato smo se odločili, da že izdelani oddajnik na Novem bregu izboljšamo z materialom iz ljubljanskega oddajnika; iz tega smo lahko uporabili napajalni del za električno omrežje in sprejemnike.

V neverjetno neugodnih okoliščinah smo na Novem bregu izdelovali oddajnike, ko ni bilo na razpolago ne električnega toka, nobenega instrumenta niti kakšnih drugih potrebnih naprav in orodja. Vsak kontakt smo spajali na ognju. Neštetokrat smo morali tuljave previjati in jih podaljševati z žico, ki je pač bila pri roki. Edini instrument so bili prsti. Če je postaja oddajala energijo, smo se o tem prepričali spet s prsti ali z žarnico žepne svetilke, pritrjeno na žično zanko. Tudi sprejemnik nam je rabil za kontrolo.

Po štirinajstih dneh smo oddajnik srečno sestavili. Iz Bele krajine smo dobili bencinski agregat, vendar pa ni hotel dajati elektrike, ker je bil pokvarjen. Zato smo se preselili v stanovanje šolskega upravitelja v Ambrusu, saj smo imeli tu na razpolago električni tok. Končno smo vzpostavili zvezo, in sicer z Moskvo. Zdi se mi, da je bilo to 19. julija 1942.

Ko sem napel anteno, uglasil oddajnik na sprejemnik in ga spojil z anodnim aparatom, prinesenim iz Ljubljane, smo nestrpno pričakovali uro, ki je bila določena za zvezo. Telegrafistka Marija, ki je prišla iz vrhovnega štaba in je bila že pred vojno telegrafistka pri Titu v Zagrebu, je s signali iskala svojega partnerja v Moskvi. Zaslišali smo v slušalkah razločno njegov klic, ki ga je oddajal kakih pet minut.

Sedaj je prišel čas naše oddaje. Marija oddaja svoje znake in nato sprašuje, s kakšno kvaliteto nas sprejema. Napeto čakamo odziva. — Ocenil bo vrednost našega dela! Oddajal je. Z izredno živahnostjo je potrdil naš sprejem: slišal nas je z jakostjo 4—5, kar je pomenilo prav dobro.

Od nepopisnega veselja nismo vedeli, kako bi izrazili svoje občutke. Vsi trije smo se objeli. Nato je Marija začela oddajati pripravljene šifrirane telegrame. Nekako v sredini oddaje je v anodnem aparatu nekaj počilo. Instinktivno sem reagiral. Bliskovito sem segel po ščipalkah in odščipnil elektrolitni kondenzator.

Takoj smo nadaljevali in vprašali Moskvo, če nas sliši. Odgovor je bil: Jakost 4, kvaliteta 2. To je bilo razumljivo. Pozneje je prebilo še en kondenzator, toda mi smo svoje delo uspešno opravili. Tudi Marija je prejela njihov telegram. Ti naši telegrami so bili namenjeni objavam v Radiu svobodna Jugoslavija ali pa čez Moskvo vrhovnemu štabu, Titu in obratno.

Zdaj smo imeli vsi skupaj občutek, da se nam je posrečilo doseči življenjski cilj. Taki občutki so možni le ob izjemnih prilikah, saj smo to dosegli ob popolnem pomanjkanju primernih možnosti. Kot bi bili premagali naravo in v prihodnje ne more biti za nas več problemov. Dobili smo veliko zaupanje sami vase, saj nihče izmed nas tehnikov še ni nikoli delal pri radijskih zvezah. Medtem so naši skupini (Stevo, Marija, Stane, Lojze, Turk) dodelili posebno barako, kjer smo si lahko ustvarili ugodnejše možnosti za delo.

Pred nami je bila naslednja naloga: kako povezovati partizanske enote z glavnim štabom Slovenije. Poizkušali smo tudi dobiti zvezo s »Kravo« — z oddajno postajo ljubljanske organizacije OF, ki je bila montirana v Tomačevem ob Savi (inž. M. Brelih in Urška Velušček-Micka, ki je padla 6. novembra 1944 na Riglu). Pri tem nismo uspeli. Pozneje smo ugotovili, da so bile razmere v tomačevskem bunkerju tehnično izredno neugodne.

V tem času, tik pred roško ofenzivo, je prišel v partizane in se pridružil naši skupini inženir Rado Luznar. S svojimi izkušnjami, ki si jih je dobil ob konstruiranju »Kričača«, in s pravo genialnostjo nam je postajo še izboljšal. Medtem nam je Stane Vrščaj popravil tudi bencinski agregat in omogočil celo daljinsko vklopjanje. Sedaj smo delali brez motenj podnevi in ponoči kar na Rogu. Uглаševanje na valovne dolžine in postavljanje ustrezne antene za vsako oddajo posebej je bilo delo, pri katerem smo imeli že kar veliko spretnost. Delo je teklo nemoteno do 15. avgusta 1942, ko se je pričela velika italijanska ofenziva na Rog. Tudi naša skupina je preživljala vse težave, ki so zatele partizanstvo na Rogu. Vsak človek je prehodil tu svojo težko pot, ki je ne bo nikoli pozabil.

Predaleč bi me privedlo opisovanje naše poti, prebijanje iz trojnega obroča. Rešili smo si golo življenje, postaje pa, žal, nismo uspeli prenesti s seboj ter je ostala nekje v roških grapah nad vasjo Cesta. S tem smo za nedoločen čas izgubili vsako možnost, da bi vzdrževali zvezo z Moskvo in vrhovnim štabom.

Kričać v partizanih

ING. VLADIMIR KLAVS

Med pionirje partizanskih radijskih zvez se je vpisal tudi inž. Vladimir Klavs-Klis, zdaj direktor tehnično-programskega sektorja združenega podjetja Iskra. Ob Kričaćevem jubileju se je odzval vabilu našega uredništva tudi on — tokrat s sestavkom o tem, kako je Kričać po pomembnem delu, ki ga je opravil v okupirani Ljubljani, odšel v partizane.

Pozimi 1942/43 se je »Radiotehnika« zadrževala na osvobojenem ozemlju v vasi Hruševje v Dolomitih. Neposredna bližina Ljubljane oziroma dobre zveze z njo so bile za naše delo zelo ugodne. V tistem času smo se hiteli na novo opremljati z materialom, ki so nam ga naši kolegi pošiljali iz Ljubljane. Tako smo v razmeroma kratkem času nadomestili izgube, ki nam jih je sovražnik prizadejal v ofenzivah.

Prav v Dolomitih smo ponovno vzpostavili radijsko zvezo z Moskvo in zdaj se je znašel v partizanih tudi Kričač.

V januarju in februarju 1943 so pogoji za delo v Dolomitih postajali zmerom težji. Napadi sovražnikov na nas so bili vse pogostejši in vse je kazalo, da so se Italijani zarotili proti temu koščku v neposredni bližini Ljubljane. Bližajoča se pomlad pa je z ruskimi ofenzivami obetala nove odločilne dogodke. Po raznih znakih smo sodili, da se nameravajo vse centralne enote, tako Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, Centralni komite Komunistične partije Slovenije, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in vse spremljajoče službe (med njimi seveda tudi Radiotehnika) preseliti v najkrajšem času na Dolenjsko.

Ob koncu meseca februarja je prišel med nas Miloš Brelih iz štaba s sporočilom, da se mora ekipa s Kričačem nemudoma odpraviti na Dolenjsko, od tam pa takoj vzpostaviti radijsko zvezo z Dolomiti. Na pot smo tako odšli Miloš, Stane Vrščaj in jaz. Novega prebivališča nam niso natančno določili. Rekli so nam, naj bo to področje v okolici Mirne oziroma Mokronoga.

Potovali smo seveda ponoči po regularnih kurirskih zvezah. Te pa so bile prav v tistem času pogosto pretrgane zaradi neprestanih napadov in sovražnikovih ofenziv. Zaradi neugodne vojaške situacije na področju, kamor smo se bili napotili, smo morali že med potjo spremeniti prvotni načrt. Po mnogih pripetljajih in zaprekah pa smo s Kričačem le srečno prispeli v dolino Starih žag na vzhodnem robu Kočevskega Roga. Nastanili smo se v majhni in zapuščeni kočevski vasi Srobotniku.

Po prihodu v novo prebivališče smo se seveda takoj lotili priprav za vzpostavitev naročene zveze. Naj smo si še tako prizadevali, nam to ni uspelo, ker so se prav v tistem času vrstile v Dolomitih ofenziva za ofenzivo in je zato kmalu prišla za nami vrsta pomembnih institucij našega osvobodilnega boja, ki so se, prav tako kot mi, nastanile na področju Starih žag. Tu se je sedaj začelo novo obdobje našega dela; semkaj so po naporni poti srečno prispeli tudi tovariši, ki so dotlej vzdrževali zvezo z Moskvo in tudi tu takoj nadaljevali z delom. Kričač je dobil novo nalogo: postal je prva postaja Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske.

Uresničitev te naloge so zaupali meni in tovarišu Stanetu. Stane je namreč že pred vojno končal elektrotehnično srednjo šolo, razen tega pa je bil tudi že odličen praktik. Sam sem bil pred vojno radioamater-začetnik, telegrafije pa sem se dokončno naučil šele leta 1941 v tečaju Centralne tehnike v Ljubljani. Reči moram, da sem tudi pozneje v partizanih izbral vsako priložnost za izpopolnjevanje.

V vasi Poljane, na robu našega svobodnega ozemlja in do koder je še segalo električno omrežje, sva s Stanetom večkrat poizkušala vzpostaviti zvezo z neko našo radijsko postajo, ki bi morala delovati nekje na Gorenjskem, s postajo Glavnega štaba Hrvatske in pa seveda s postajo Vrhovnega štaba. Kljub prizadevanjem pa so vsi naši poizkusi ostali brez uspeha.

Iz neznatne strokovne literature, dosti bolj pa iz izkušenj pri radijskih zvezah z Moskvo in ob poslušanju tujih radijskih postaj sva s Stanetom kmalu spoznala, da s Kričačem, ki je v Ljubljani tako uspešno »kričal«, ni nekaj v redu. Ta radijska postaja v novih okoliščinah ni bila kos svojim nalogam. Predlagala sva, da je treba Kričača temeljito preurediti in se tega dela tudi lotila. Spremembe so bile v glavnem v tem, da sva mu razširila valovno območje od 20 do 50 metrov še do 80 metrov in da sva končno stopnjo oddajnika zamenjala z dvakrat močnejšo. Največji problem pa je seveda

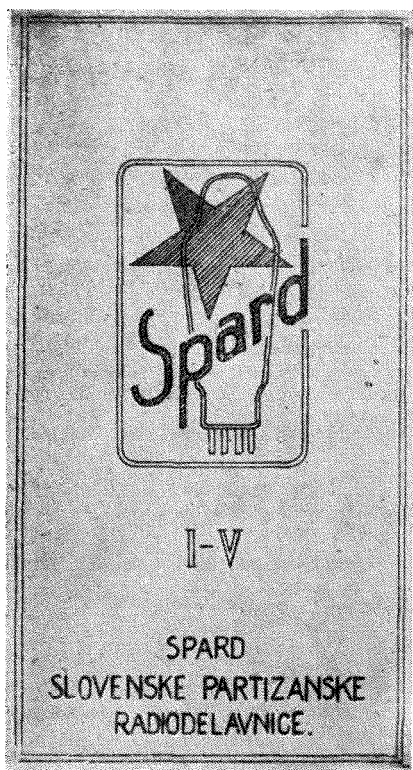
bila preureditev sprejemnika na to razširjeno valovno območje. S primitivnimi možnostmi in s tistim neznatnim orodjem ter materialom — instrumentov praktično ni bilo pri roki — sva po nekaj tednih vztrajnega dela in po naravnost neverjetnih kombinacijah za indirektno meritve in kontrolo imela Kričaća popolnoma preurejenega. Prepričana sva bila, da bova pri vzpostavitvah radijskih zvez v prihodnje zagotovo imela uspeh.

Spominjam se, kolikokrat sva s Stanetom plezala na visoko lipo, na kateri sva imela pritrjeno anteno, in potlej s tlivko kontrolirala izžarevanje energije iz nje. To sva opravljala s tako dosledno natančnostjo za razne valovne dolžine, da se nama je na koncu sama od sebe izluščila eksperimentalno določena formula za izračunavanje anten za različne valovne dolžine. Še bolj potrpežljiva in natančna pa sva bila pri uglaševanju in usmerjanju sprejemnika ter oddajnika. To sva delala nekako takole: kot standardne frekvence so nama služile tuje kratkovalovne postaje (London, Moskva itd.) in po teh sva na kratkovalovnem območju kontrolirala sprejemnik. S tem sva lahko nastavila naš oddajnik, ki sva ga z višjimi harmonskimi frekvencami kontrolirala, tudi v območju do 80 metrov. Zdaj sva lahko določila tudi glavne točke na sprejemniku za razširjeno območje, medtem ko sva vmesne točke potem določila z interpolacijo. Vse to delo je bilo izredno zamudno, toda za naju najboljša praksa. Odslej nama ni bil nikoli več problem, kako z vso gotovostjo postaviti ustrezno anteno ter brezhibno uglasiti oddajnik in sprejemnik. Tehnično smo bili zdaj s Kričaćem popolnoma pripravljeni, toda zvez kljub temu še ni bilo.

Tehnični podatki za zvezo imajo mimo znaka postaje in določenega časa še valovno dolžino obeh postaj. Za vse dotedanje zveze smo bili izbirali valovne dolžine v območju od 20 do 40 metrov. Na teh valovnih dolžinah pa zaradi tako imenovane mrtve cone, ki nastaja na razdalji od približno 5 do 10 kilometrov, sega pa do 100 in več kilometrov, s tako šibko postajo sploh ni bilo mogoče vzpostaviti zveze. Tisti, ki so nam podatke za zveze določali, teh stvari s fizikalne strani očitno niso poznali. S tem spoznanjem je bila zdaj odpravljena poslednja zapreka za vzpostavitev zvez.

Da bi »prebili led« sem komisarju Glavnega štaba naše vojske predlagal, da bi sam odšel v Žumberak na Hrvaško, koder je bil poleti 1943. leta štab II. operativne cone in s katerim smo tudi zama poizkušali vzpostaviti zvezo. Slednjič so mi le izdali propustnico in napotnico za pot v Žumberak. Pri štabu II. operativne cone so že imeli radijsko postajo. Dobili so jo od zaveznikov. Po kratkem pogovoru s telegrafistom in po ogledu postaje sem se prepričal, da so bili vsi zaključki tehničnega značaja, ki sva jih pri neštetih poizkusih opravila s Stanetom, docela pravilni. S telegrafistom v Žumberku sem se dogovoril za nove podatke za zvezo in jo takoj po vrnitvi tudi vzpostavil. Nekaj dni pozneje sem z njegovim posredovanjem izmenjal še podatke za zvezo z Glavnim štabom Hrvatske, pa smo tako imeli zdaj tudi z njimi direktne stike.

Vse to je pomenilo za nas izreden napredek. Glavni štab Hrvatske je postal tako posrednik brzojavk med nami in Vrhovnim štabom. Tudi za zvezo z Vrhovnim štabom smo imeli določeno valovno dolžino v območju 25 metrov. Prek hrvatskega Glavnega štaba smo mu že poslali podatke za drugo valovno dolžino, toda zgodilo se je, da je prav tiste dni kapitulirala Italija in je zato več dni dobršen del Dolenjske, koder smo tedaj bili, ostal brez električnega toka. Kričać je spet utihnil za nekaj dni. Elektrike ni in ni bilo, pa smo se zato lotili zbiranja trofejnih baterij in akumulatorjev ter z njimi

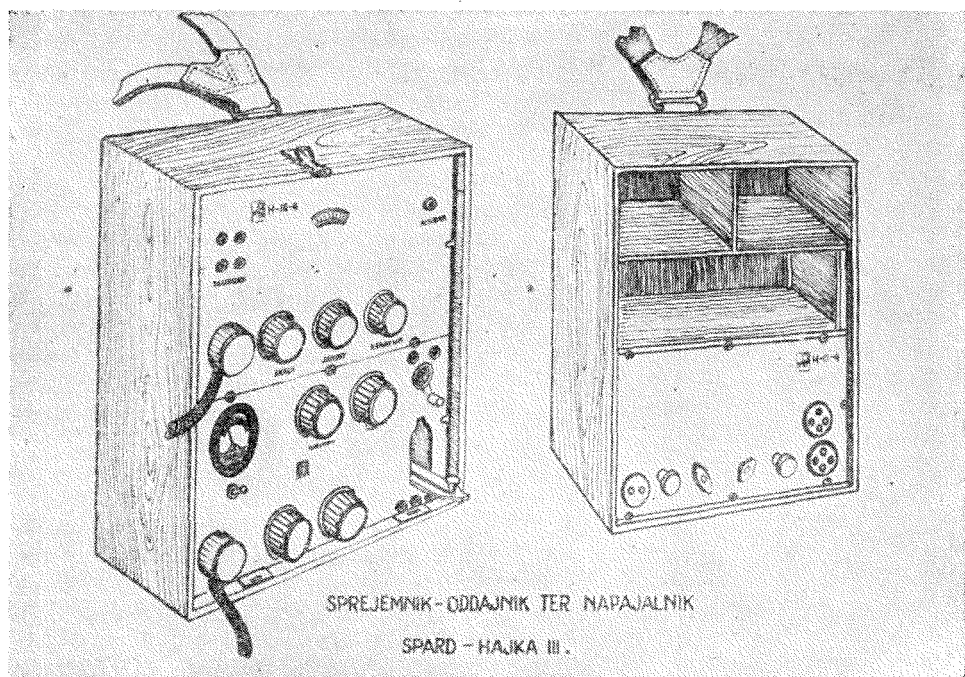
obudili to radijsko postajo. Z novimi podatki smo takoj vzpostavili direktno zvezo tudi z Vrhovnim štabom. V tem času se je od nas poslovil tovariš Stane in odšel na delo na področje telefonskih zvez.

Novi dogodki po izločitvi Italije iz vojnega stroja so bili poglavitni vzrok, da je bilo tudi brzojavk vsak dan več in da se je tudi osebje naše postaje pomnožilo z novimi telegrafisti. S skrbjo smo ocenjevali, za koliko dni imamo baterij še na zalogi in ki jih je naš Kričac neusmiljeno praznil. Razmišljali in kombinirali smo, kako naj postanemo neodvisni v oskrbi z električno energijo. Rešitev nam je slednjič prinesel trofejni ročni dinamo. Z njim smo v odmorih polnili celo akumulator. Dajal pa nam je tudi visoko napetost za oddajnik (500 voltov). Seveda smo morali postajo spet nekolikanj preurediti, in sicer tako, da je bila popolnoma prenosna in da je delovala ob lastnem izvoru električne energije. S tem preurejanjem pa smo morali celo zelo pohiteti, ker se je velika nemška ofenziva že začejala.

Novembrska ofenziva je skoraj za teden dni pretrgala tudi delo Kričaca.

Na srečo sva že drugi dan ofenzive s kurirjem Ježkom postajo skrbno skrila na Kočevskem Rogu, blizu Rdečega kamna, ker smo se bali, da jo v ofenzivi ne bi izgubili. Ko pa je bila tudi ta težka preizkušnja za slovensko partizanstvo mimo, smo se odpravili iskat skrito postajo. Partizanska sreča, spomin ali kdove kaj nam je priskočilo na pomoč. Našli smo jo, pa čeprav je ves Rog dan poprej pobelil prvi sneg in tako seveda popolnoma spremenil podobo gozda, v katerem smo bili dotlej enkrat samkrat. Postajo smo zatem postavili začasno v bazi Glavnega štaba na Rogu in se od tam ponovno javljali Vrhovnemu štabu. Kasneje so mi tovariši, ki so bili prav tedaj v Vrhovnem štabu, pripovedovali, kako so vsak dan ob času, določenem za zvezo, hodili k postaji v pričakovanju, da se bo oglasila Slovenija. Z zadnjo brzojavko smo jim namreč sporočili začetek velike nemške ofenzive, potlej pa je Kričac moral utihniti. Toda zvezo smo spet kmalu vzpostavili.

Zveza z Vrhovnim štabom pa odslej ni bila nikoli več prekinjena in naš Kričac je postal vzoren partizan vse do osvoboditve. Medtem se je marsikaj spremenilo. Sam nisem več telegrafiral. Ukvarjal sem se predvsem z organizacijo novih zvez, v posel pa uvažal nove telegrafiste. Iz dneva v dan so se vrstile nove naloge. Vzpostavljali smo zveze s Primorsko, Štajersko, Koroško, s korpusi in divizijami... Kričacu se je zaradi velikega števila brzojavk pridružila najprej še ena postaja, proti koncu vojne pa jih je bilo v centru Glavnega štaba še sedem.

Take so bile radiooddajne in sprejemne postaje, ki so jih v partizanskih radijskih delavnicah v Starih žagah izdelovali od začetka leta 1944

Kričać je zadržal do osvoboditve predvsem zvezo z Vrhovnim štabom, kadar pa je bil prost, je pridno pomagal še drugim postajam. Iz njegovega dnevnika, ki smo ga pisali od prve zveze, so razvidni vsi podatki. V njem so ob vsaki zvezi podpisani izredni partizanski telegrafisti: Džidži, Bogdan, France, Ludvik itd. Ti so tipkali in pisali ob Kričaću dneve in dneve in se z njegovo pomočjo pogovarjali in dogovarjali s tovariši na Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, v Bosni, Dalmaciji, na Visu itd. Z njim je povezano nešteto dogodkov, veselih, žalostnih in celo komičnih, kot je komičen dogodek, za katerega je zvedelo »načelstvo« šele nekaj mesecev kasneje. Povedal ga bom:

Ko se je štab naše vojske selil v Dragatuš v Beli krajini, je ekipa tvorila Kričaća z vso ostalo opremo na priznani muhasti muli. Na prehodu čez majhen mostič se je mula s celim tovorom prekucnila v Lahinjo, pri tem pa se je seveda pošteno okopal tudi Kričać. Vsi nesrečni in v strahu, da bo oddajnik uničen, so se tovariši ustavili v neki hiši. Gospodinja je pravkar jemala sveže hlebce iz krušne peči. Enemu iz ekipe se je bolj za šalo kot zares posvetilo — kljub vsej resnosti položaja — da bi Kričaća posušili kar v krušni peči. Verjeli ali ne: tako so tudi storili, seveda z veliko previdnostjo. Potem so oddajnik vključili ter sprejemali in oddajali, kot da se zares ne bi ničesar zgodilo. Dasiravno smo v partizanih pisali za vsak oddajnik dnevnik zelo izčrpno in temeljito, pa v njem tega dogodka ni mogoče najti. Kurir je dejal, da »zaradi konspiracije«.

Kako sem postal »vojni poročevalec«

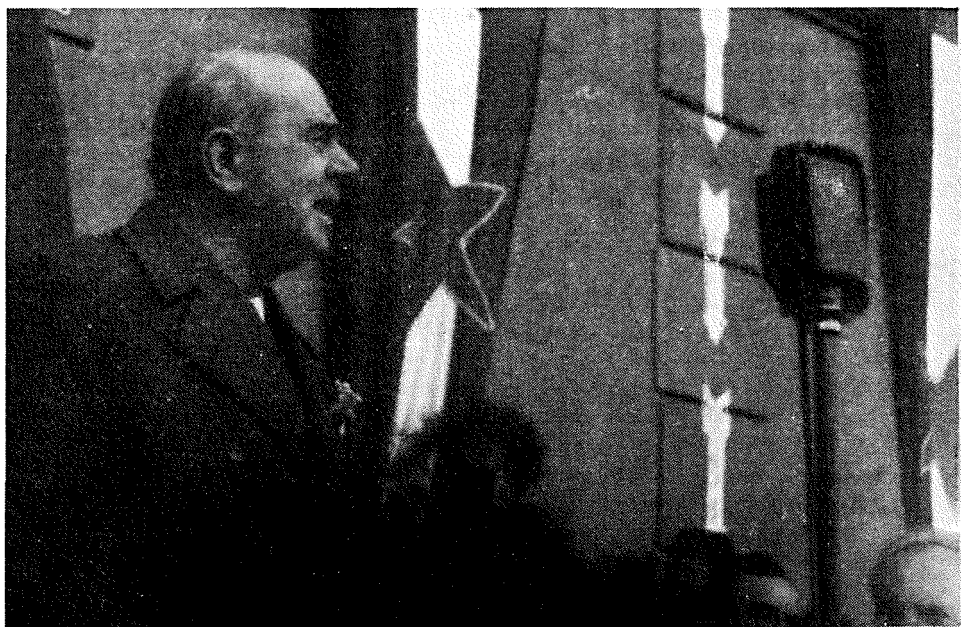
(Iz spominov na prvo redakcijo tajne oddajne postaje Radio OF v Ljubljani)

FRAN ALBREHT

Če bi kak prebivalec Marsa tisto čudovito jesen priletel s svojim stratosferskim letalom na naš planet, bi nedvomno pristal v Ljubljani. Ljubljana se je jeseni 1941 razkošno kopala v soncu in zlatu, kakor da je razlit čeznjo najlepši in najčistejši mir. Maršovec bi se bil kaj kmalu prepričal, da se je kruto zmotil. Videl bi ljudi, ki so hodili, ne, hiteli, bežali po ulicah, nezaupni, sami zase, mrkih, vase uprtih oči, ne oziraje se na desno in levo. Srečal je znanec znanca in sta se tuje pozdravila. Kje na križišču je stala skupinica ljudi, ki so se tiho, neslišno pomenkovali in se kradoma ozirali okrog sebe. Za vsakim hrbtom je stal vohun.

Deželo si je prilastil okupator, nasilnik in trinog. Že se je z mehkimi, mačjimi, za zdaj še skoraj neopaznimi kretnjami pripravljal, da bo zabodel zaslužnjenu ljudstvu nož v srce. Črno čopasti fašist v svoji pošastno našemljeni uniformi je strastno stiskal za hrbtom bodalo, ki mu bo kmalu do komolcev oblilo roke z živo in vročo krvjo slovenskih ljudi.

Z glavne ceste se je groteskno oglasila godba s komedijantskim harlekinom na čelu. Capo di banda, ha, fašistična godba! Človek na ulici ni pohitel tja, vedel je: cesta je prazna. Zdajci pa se je človek za hip ustavil, prisluhnil. Od daleč, s periferije Ljubljane, se je začulo zamolklo pokanje; zdaj posamič

Pisatelj in pesnik Fran Albreht, član uredniškega odbora »Kričača« v letih 1941/42

zdaj naglo zaporedoma. Kakor raglje ali orgle. Kakšni lovci so to? — Le dajte jih, fantje, pokažite tem strahopetnim zmagovalcem slovensko pest! Malo nas je, a smo možje! je pomislil človek na ulici, se nasmehnil in se domov hite domislil vesti, ki jih je pravkar prebral v uradu, ko je skrivaj med akti bral »Poročevalca«, ki je zaupno romal iz rok v roke:

»Na Betnavi so bila zažgana gospodarska cerkvena poslopja, ki so jih zaplenili Nemci. — Na Pohorju ubit jugoslovanski žandarski kapetan, plačanec Nemcev. Pohorski partizani so se spopadli z gestapovci, ptujski partizani ranili več gestapovcev brez lastnih izgub. V Celju zažgano Majdičevo gospodarsko poslopje in graščina Bežigrad. Med Rakekom in Postojno pretrgan brzovjavni vod... minirani obe tirnici... pretrgan čuvajniški vod. V Ljubljani dva mladince napadla tri Italijane. Oficir je prostovoljno izročil orožje, karabinjer in agent, ki sta hotela pobegniti, bila ranjena, na Ljubljanskem gradu zabodel mladinec italijanskega oficirja. Pri Karlovcu ustreljen denunciant, v Jaršah ustreljen denunciant, v Ljubljani ustreljen denunciant... Dva kamiona italijanskih vojakov napadla partizansko patrolo pod Krimom. Partizani pognali Italijane v divji beg... Vsi Slovenci v partizane! itd.« — Spopadi, da, praske, manjši boji, a vendar vojna, vojna, ki bo še velika in krvava, dolga, zagrizena in neizprosna, je še pomislil človek, ko je odpiral hišna vrata.

Kajti ne na ulici, ne v uradu in delavnici, ne v krčmi, samo doma, med štirimi stenami, za zatemnjenimi okni, za spušenimi žaluzijami, je sproščeno zasijalo lepo in resnično sonce, sonce, ki je tam zunaj varljivo slepilo v senci okupatorjev, izdajalcev in vohunov. Sonce vere, upanja in ljubezni. Žarko sonce svobode, nove pomladi, ki se bo rodila po tej dolgi in strašni zimi.

In neki tak jesenski predvečer je prav tako nepričakovano in iznenada kakor tisti Maršovec, o katerem sem govoril, padel v moje malo, pritlično stanovanje v Rdeči hiši, Poljanski nasip 12, kamor sem se bil samovoljno preselil ob izbruhu vojne, ker je bilo bolj skrito in je imelo dvoje izhodov, neki davni znanec, ki bi se ga bil najmanj nadejal. Pripeljal ga je Tone Čufar. S Čufarjem sva bila znana že dolgo pred vojno, ko je kot delavec jeseniške tovarne prinašal svoje literarne prvence v uredništvo Ljubljanskega zvona. — Prijatelja sem pripeljal, nekaj se ima pomeniti s teboj, je rekel in izginil v sosednjo sobo k ženi. Za njim pa je vstopil — kaj vstopil! — se prizibal in primajal, prilomastil v sobo plečat in čokat, srednje visok in zajeten možak s črnimi naočniki in s kratkokrajnim, visokim, sivim diplomatskim klobukom v roki. Snel je naočnike, me pogledal s svetlimi, sijočimi očmi, mi segel v roke in rekel kratko: — Kuhar!

Presenečen sem za trenutek obstal. — Ha! sem vzkliknil čez čas, nato pa sem mu stisnil roko. — Koliko let se nisva videla? — Kakih dvajset bojda, je rekel smeje se in sedel.

In začela sva rešetati spomine. Da, zadnjič sva se videla v kavarni Union kmalu po prvi svetovni vojni, ko je pripravljajal za tisk svojo prvo zbirko povesti, tedaj še malo znani in malo cenjeni začetnik, pisatelj-samouk Lovro Kuhar. V tem pa je začetnik Kuhar kot politični ilegalec na svojih dolgotrajnih romanjih po malone vseh evropskih centrih od Moskve do Pariza dozoril v pomembnega umetnika, postal znameniti novelist »Samorastnikov« in ugleden romanopisec pod tujim imenom — Prežihov Voranc.

In že sva bila sredi literature. Zanimalo me je, kako je bilo z rokopisom nekega romana, ki mi ga je pred 10, 12 leti z Dunaja najavil za Ljubljanski zvon, češ da mi ga pošlje neki njegov znanec iz Bukarešte.

Prežihov Voranc v rodnih Kotljah po vojni

kako je z umetnostjo? Bo kljubovala ta »pesem za današnjo rabo«, kakor jo imenuje Župančič, bo vzdržala? Čas bo presodil... Sploh, kaj besedičiva? Danes je vojna, začetek vojne, ki bo še dolga in strašna... Kako je dejal že Majakovski, ko so ga sredi državljanske vojne nekoč v Moskvi vprašali, kaj misli o Balzacu?... — O Balzacu? je čudoma pogledal in se zasmel. — O Balzacu ne mislim prav nič. Danes mislim samo na tole tamle! — In pokazal je z roko na svojo karabinko v kotu sobe. — »Ko bo to prešlo, bom morda tudi o Balzacu kaj mislil.« Tako je rekel. In meni se zdi, da velja to tudi za danes. — Obmolnil je, nato pa brez prehoda vprašal: »Imate radio?«

— Radia nimam, sem odgovoril. Toda ga redno poslušam.

Pomel si je roke. — To je izvrstno! je vzkliknil Voranc. — Kje pa ga poslušate?

— Tu nasproti pri nekem bivšem jugoslovanskem kapetanu. A zanesljiv, naš človek. Pri njem poslušam Moskvo in London v slovenščini ter srbohrvaščini. Zadnje vesti pa poslušamo pri profesorju nad mano, inženirju Matiji,* v angleščini iz Londona. Tudi on je popolnoma naš človek.

— Imenitno! Vidim, da se nisem motil. Nekaj vam bom povedal. Vodstvo Fronte je sklenilo, da mora dobiti Ljubljana tajno oddajno postajo za obveščanje in propagando. Meni so naložili, da moram dobavljati rokopise, da ustanovim tako rekoč nekako redakcijo. Ta redakcija naj bi bila pri vas. Pristanete?

— To se razume! sem dejal brez obotavljanja.

— Vi boste poleg kulturne propagande pisali o zadnjih radijskih vesteh vojna poročila. Postali boste torej — vojni poročevalec.

— Ah, tisti rokopis! — se je domislil. — Ta rokopis sem napisal na Dunaju v letih, ko nas je dunajska policija polovila nekaj ilegalnih komunistov in nas zaprla skupaj s precejšnjim številom nacistov. Med temi so danes nekateri visoki hitlerjevski funkcionarji, kakor gauleiter Koroške Rainer in gauleiter na Štajerskem Ueberreiter... Ho, to so bili časi! Sicer pa se je tisti rokopis izgubil... Znanca iz Bukarešte je policija na meji prijela in rokopis je propadel. Bil je prvi osnutek Požgаницe, a ni ga škoda, ker je bil zanič.

Kakor sem videl, je bil navzlic svoji dolgoletni odsotnosti glede stanja slovenske književnosti dokaj na tekočem. Poznal je vsa vidnejša imena in jih prav tako kritično motril kakor sam sebe. Govorila sva o partizanski liriki, o Župančiču, o Boru...

Ta pesem je danes gotovo nadvse dragocena in neobhodno potrebna. Toda

* Prof. inž. Matija Zumer (†).

— Čudovito! Ha, ha! sem se zasmeljal. — Samo ne vem, kako pojde. Ali imam kaj daru za tako pisanje. Saj veste, v rajni Avstriji smo bili Slovani glede vojaških reči precej švejtkovsko razpoloženi.

— Res, toda danes je domovinska osvobodilna vojna. Danes smo vsi vojaki. Mi v zamreženem zaledju prav tako kakor oni v hribih. Vsakdo se mora lotiti dela, ki se mu odkaže.

— Res je to in prav je tako.

— Torej velja? je rekel Voranc in se dvignil. Tudi jaz sem vstal. — Velja! sem rekel, ko sva si segla v roke in se pobratila.

— Poleg naju bo še en zastopnik krščanskih socialistov in en zastopnik Sokolov, ki bosta pisala za svoje skupine. Shajali se bomo vsak torek in petek. Seveda pa se razume: najstrožja konspirativnost. Niti žena ne sme vedeti...

— Ho, žena! Ta zna molčati. Pa saj bo tipkala, sem se zasmeljal.

— Saj, saj, se je zasmeljal tudi Voranc. A za zdaj niti Tonetu ničesar o tem, je še pristavil, ko sem odprl vrata v drugo sobo, da smo sedli skupaj.

Tako smo ustanovili redakcijo in začeli z delom. Redakcijo smo namestili v mali ozki kuhinji, ki je bila za to najbolj prikladna, ker ji je okno gledalo na dvorišče in je bilo zastrito z gosto zaveso. Razen tega je bil štedilnik pri roki, ki je bil vedno zakurjen — za vsak primer. In to je bilo nekoč skoraj potrebno, kakor boste videli.

Razdelili smo si delo. Voranc poleg kulturne zunanjo in notranjo politiko po navodilih Fronte. Jaz poleg dnevnih aktualnosti in kulture poročila s fronte, tovariš K.* propagando in frontna obvestila za skupino frontno usmerjenih demokratov in tovariš D.** za skupino katoliško usmerjenega občinstva. Zlasti zadnji tovariš je imel obilo opravka, ko je moral polemizirati z znanimi pismi škofa Rožmana in tolmačiti ter popularizirati dovolj številne frontne okrožnice oportunističnemu delu katoličanov, ki so že kovali pobratimijo s fašisti.

Reči moram, da smo pošteno rohneli in robantili po papirju, tako da se je nato zvečer v oddajniku kar bliskalo in treskalo. Niso tega oddajnika za-stonj imenovali »Kričać«.

Skrbeli pa smo tudi za zabavo in smeh. Zato so nam nudili zmagovalci obilo snovi. Posebno krvavo smo brili norce iz fašističnega samohvalisanja in junaštva. Natanko smo popisali, kako so fašisti junaško zavzeli trdnjavo Vič, potem ko so s podmornicami prodrli po Ljubljani. Živo smo naslikali zmagoslavno zavzetje Ljubljanskega gradu, na katerem je že nekaj dni pred njihovim prihodom vihrala Natlačenova in Adlešičeva bela zastava. S homerskimi črtami smo skušali orisati nesmrtni elan, s katerim so fašisti naskočili trdnjavo Maček — Ljubljančanom nekdanje dobro znano krčmo ob Ljubljani —, kjer je fašistični vojak ustrelil vinjenega nesrečnika, ki se ga je dotaknil, nato pa so fašistični bratci na cesti začeli kakor obsedeni streljati v gostilno, vdrli vanjo, razgnali mirne goste, razbili steklenice in pohištvo. Najbolj pa je moral fašistične vrhove razsrditi apel na italijanske vojake, ki ga je plamteče napisal Voranc in se je prebral v radiu v italijanščini in se tudi v razmnoženi obliki delil med vojake.

Zato so fašisti začeli »Kričaća« divje in besno iskati. Niso ga našli. Saj se je tehnika selila iz enega konca Ljubljane v drugega. Pač pa so izsledili valovno dolžino, nas skušali motiti in so začeli celo — polemizirati z nami! Da,

* Prof. Rudolf Kobilica.

** Jože Dolenc.

človek se je božansko zabaval, ko je zaslišal med našimi poročili glas italijanskega napovedovalca: »Vse to je laž, laž, laž! Vši partižani kaput. Dučejeva Italia močna, močna, močna, invicibile! Če še Ljubljana ne pokori, Ljubljana šamo eno pokopališče, šamo ena razvalina.«

Nisem mogel drugače kakor da sem bušil v smeh, ko sem poslušal pri inženirju Matiji te fašistične lamentacije in grožnje v spakedrani žlubodravščini. — Glej ga, kljukca! sem vzkliknil nehote, — kdo neki piše to, ki tako draži Italijane!

— Tedaj pa me je Matijev* kolega, profesor matematike, bister mož, ki je poslušal z nami, strmo in porogljivo pogledal: »Kaj, vi vprašujete to?« Nedolžno sem pobesil glavo in umolknil. In še danes ta dan mi je skrivnost, kako in kdaj bi se mogel izdati, da sem zapleten v to zadevo. Saj sem še pri svojem literarnem tovarišu Josipu Vidmarju, čigar funkcije v plenumu sem poznal, rajši obrnil pogovor drugam, ko je začel nekoč na univerzi hvaliti neko oddajo prejšnjega večera.

Za kako oddajo smo se posebno vestno pripravili. Kakor mnogim Ljubljancanom, je seveda tudi meni ostala v posebnem spominu slavnostna oddaja ob obletnici Prešernovega rojstva v decembru 1941. To oddajo sva pripravila Voranc in jaz. Spominjam se, s kakšnim žarom in ljubeznijo sva pisala te članke. V svoje stavke sva vlila vso svojo vero in gnev, stud in prezir, odpor in sarkazem, ko sva analizirala nemški hitlerizem in rasizem ter italijanski fašizem ob visokem kozmopolitskem humanizmu in globoki človečnosti Prešernove Zdravice in sonetov. In ta oddaja je zares rodila zaslužen odmev. Spominjam se, da mi je tedaj Voranc za one prispevke posebno toplo stisnil roko z izrazi pohvale, ki jih tu rajši ne bom navajal. Toda če mi je za kake članke teh oddaj žal, da so propadli, mi je predvsem za sestavke te Prešernove proslave, ne zaradi piscev, ki smo bili iz razumljivih razlogov itak anonimni, marveč ker bi verno zrcalili razpoloženje in duha časa, v katerem smo živeli in delali. Toda propadli so, dasi jih je žena skušala ohraniti s tem, da je kopije člankov tanko preganjene porabljala za to, da je navijala nanje v klobčič pavolo, volno in sukanec. Ko pa mi je vzel Rupnik kruh, stanovanje in domovino ter naselil v moj dom belogardiste, so jih le-ti seveda uničili in si prizadevali celo, da bi dobili ženo iz nemške internacije.

Vendar pa vsa moja poročila Vorancu niso bila deležna take pohvale. Glede mojih vojnih poročil mi je večkrat kaj očital, češ da nisem česa čisto točno formuliral ali pa da je bilo celo kaj izkrivljeno. S tem »vojnim poročanjem« je bil res vrug in križ! Pozorno sem poslušal radio vsak dan in si po možnosti doma takoj zabeležil glavne vesti. Vpričo drugih nisem mogel zapisovati, ker bi se bil s tem še bolj dekonspiriral. Ko pa sem te frontne vesti sestavljal, mi je morda zaigrala domišljija ali pa me premagala kaka notranja želja, da so se mi stvari zasukale in premaknile. Ampak to ima človek od tega, če je literat. Tako si kot »vojni poročevalec« nisem spletel lovoric.

V splošnem so naša redakcijska zasedanja kar mirno, skoraj idilično potekala. Večkrat je Voranc ali kdo drug prinesel bučo vina, da smo po opravljenem delu še malo pomoževali. Nekoč pa se je nekaj pripetilo.

Ravno smo končali gradivo za oddajo, prebrali doma napisane stvari, jih odobrili in dopolnili po zadnjih frontnih navodilih in poročilih — bilo je že proti večeru, jaz ali Voranc je ženi še nekaj diktiral, kar se je slišalo na napisu ob Ljubljani grmenje težkih kamionov, ki so se ustavili pred rdečo

* Prof. inž. dr. Jože Duhovnik.

hišo. Spogledali smo se, skočili na noge in pohiteli k oknom. Da, nekaj kamionov je zapeljalo celo na dvorišče, iz njih so poskakali fašistični vojaki in se razkropili po stopniščih. Prejšnjo noč je plapolala z rdeče hiše rdeča zastava, ki jo je razobesil nečak, pozneje padli partizan Mišo Čop. — Planili smo v kuhinjo k štedilniku, kjer je že veselo gorel in žarel kup naših rokopisov in bil v trenutku upepeljen. Žalostno smo strmeli v beli pepel naših papirjev. Toda ni bilo pomoči. Razšli smo se, Voranc je odšel v prvo nadstropje k svakinji, materi Miša Čopa, drugi pa smo posedli v sobi in se vdali vnetemu študiju italijanskega jezika, medtem ko je žena nekaj šarila v kuhinji. Vojakov pa na naše stopnišče ni bilo. Preiskali so samo prva stopnišča na Poljansko cesto in se nato brezuspešno odpeljali. Vse je bilo bolj zastrašilna akcija. Ko pa smo se ponovno sešli, smo morali začeti znova, ker se je mudilo za oddajo. A ko je prišla kurirka Stana,* ki je vzdrževala zvezo med nami in tehniko, je morala še precej časa čakati, da ji je žena kakor po navadi tanko preganjene lističe z našimi članki srečno zašila v njen muf.

Nikakor ne mislim, da je bilo to naše pisarjenje za tajni frontni oddajnik kako posebno junaštvo. Tudi mi niso po godu ljudje, ki porabljajo vsako primerno ali neprimerno priliko za to, da lahko postavijo svoj lonček zaslug k ognju, kjer se kuha piškava slava, priznanje in čast. Mislim, da smo vsi gledali na to kot na svojo dolžnost. Zato tudi ne bi nikdar objavljajal teh skromnih spominov, teh drobcev iz okupirane Ljubljane, če ne bi bila to izrecna želja vodstva našega Radia. Ne glede na to pa so bile to najlepše in najsvetlejšje ure v onih mrkih in negotovih dneh sredi na videz tako sončno-zlate jeseni in sredi pozneje tako dolge, vse predolge in ostre zime. Kakšna uteha človeku, če lahko sredi nasilnega molka in pod peto svojega zatiralca svobodno, možato in odločno zakriči prav temu zatiralcu v obraz vse, kar misli, hoče in čuti! Kakšno notranje sproščanje in olajšanje je to! In če je naša pisarija za našega »Kričača« količkaj pripomogla k temu, da je ostal borbeni duh Ljubljane živ in boder, je bila to nam vsem najlepša nagrada za naše tvegano delo in trud.

* Stana Vrhovec, poročena Moravec.

Stane Kumar: Naša zastava na frančiškanski cerkvi v Ljubljani

Bili so to nepozabni časi, dokler nas niso razgnali na vse strani

VERA ALBREHTOVA

Ko so v aprilu leta 1941 vkorakali v Ljubljano Italijani, smo se takoj preselili iz prvega stopnišča rdeče hiše na Poljanski cesti na dvanajsto stopnišče, ki je na Poljanskem nasipu 12. Poljansko gimnazijo so namreč zasedli italijanski vojaki, pa nam zato taka soseščina ni bila pogodu. Vedeli smo, kaj bo moral v dneh vojne storiti sleherni pošten Slovenec, pa se nam je zato novo stanovanje z dvema vhodoma zdelo dosti bolj primerno za ilegalno delo in za sestanke s prijatelji.

V našem novem stanovanju smo potem skozi toliko mesecev pridno redigirali program za radio OF ali Kričaća, ki je postal med prebivalstvom Ljubljane naenkrat tako popularen. Ljudje so na vseh koncih in krajih našega mesta stikali glave in si pripovedovali, kaj so slišali po radijskih valovih. Pisatelju Prežihovemu Vorancu in mojemu možu Franu Albrehtu sta se pridružila še tovariša Jože Dolenc in Rudolf Kobilica. Tako je naša kuhinja postala redakcija prvega svobodnega radia v okupirani Evropi, na tale stroj, ki ga vidite tukaj, pa sem jaz pisala besedila, ki jih je uredništvo pripravljalo za oddaje.

V najlepšem spominu mi je ostala Prešernova oddaja z dne 7. februarja 1942, to je na večer pred dnevom pesnikove smrti. Poslušali smo jo v stanovanju upokojenega majorja Marinčiča nam nasproti. Tovarišu Marinčiču in njegovi ženi se tedaj seveda niti sanjalo ni, da je redakcija Kričaća pri

nas. Z možem sva pred sleherni oddajo trepetala, če so teksti prispeli v prave roke, najlepše potrdilo za to pa je bilo, če sva jih ob določeni uri prek radia tudi slišala. Ne morem vam povedati, kako radostni občutki so nas prevzemali ob takih trenutkih.

Pogosto se je oglašala pri nas kurirka Stana Brenkova, zdaj žena Dušana Moravca. Tekste za Kričaća sem ji navadno zašila v muf ali pa navila nanje klopek volne. Prav en tak klopek volne pa bi bil zame kmalu usoden. Ko so me Nemci odpeljali v taborišče v Ravensbrück, moža pa v Dachau, je prišel k nam stanovat domobranski sodnik Cepuder, za njim pa še sodnik Rösl, njegova žena pa je med drugim porabila tudi vse moje klopke volne. Nekega dne je tako odkrila, kdo pravzaprav je pisal tekstes s tako vsebino. Mojo sestro Čopovo — tedaj je bila za talca v prisilni delavnici — so začeli neznansko mučiti, od nje pa zahtevali, naj jim pove, kje da sem. Hoteli so me za vsako ceno dobiti nazaj v Ljubljano in lahko si mislite, kaj bi se bilo zgodilo z menoj, da se jim je to posrečilo. Toda sestra se je držala več kot junaško. Zatrjevala jim je, da od mene nima nobenih sporočil, kolikor pa da jih je, govore o tem, da sem že zdavnaj mrtva.

Rada se spominjam tudi neke humoristične oddaje, ki jo je za Kričaća napisal moj mož in ki je pripovedovala, kako so Italijani zavzeli trdnjavo Maček za vodo. Prav tako pa mi je ostala v spominu tudi nadvse skrbno

pripravljena Prešernova oddaja, v katero je vskočil celo neki Italijan in zaklical od besa: »Ljubljana bo samo eno pokopališče!« — namesto: »Ljubljana bo eno samo pokopališče!« — če seveda ne bomo prenehali »rovirati« proti njim.

Čeprav smo nudili streho pisateljema Prežihovemu Vorancu in Tone-

tu Čufarju, doktorju Lavriču in profesorju Šturmu, komponistu Blažu Arničju, igralcu Levarju, pa Borisu Zitherlu in mnogim drugim tovarišem, pa se le ni nikoli razvedelo, da je bila naša kuhinja dolge mesece redakcija Kričača. Zares, bili so to nepozabni časi tovarštva — dokler nas niso razgnali na vse strani.

Italijani so zaman čakali, da bodo zasačili ljudi s skrivnostnimi aparaturnami

HEDA MATUL

Čeprav je minilo od tistih časov že petindvajset let, se še zmeraj spominim, da je Kričač oddajal nekajkrat na mesec. Hiše — mednje je spadala tudi naša na Rebri pod ljubljanskim gradom — v katerih so oddajali ob določenih dnevih, drugikrat na isti dan zanesljivo niso prišle v poštev zaradi konspiracije. Spominjam se, da nemira, ki ga ob priložnosti, ko smo bili mi na vrsti, pred pokojnim možem Doretom Matulom skoraj nisem mogla prikriti. Veliko smo delali v osvobodilnem gibanju, o vseh dogodkih z bojišč smo razpravljali po dolgem in počez, toda kadar je bila v hiši oddaja, se nihče od nas ni smel udeleževati kakršnihkoli sestankov. Taka je bila direktiva in vsi smo se ji morali brezpogojno pokoravati.

Nekoč, dobro se še spominjam, so Italijani prav na dan, ko bi morala biti oddaja pri nas na Rebri, ukazali zgodnejšo policijsko uro, da bi tako laže odkrili premike ljudi, ki so se proti večeru odpravljali oddajat na določeno mesto. Toda tovarišema in tovarišici ni nikoli zmanjkalo iznajdljivosti. V našo vrtno hišo sta prišla toliko prej in vse pripravila in oddaja

je spet lepo stekla. Domov jima seveda zaradi policijske ure ni bilo mogoče. Sedli smo k mizi, vrgli karte, potlej pa se družno odpravili k počitku, medtem pa so Italijani v zasedah najbrž zaman čakali, da bodo zasačili ljudi s skrivnostnimi aparaturnami. Karte pa smo imeli vedno pripravljene tudi zato, da bi imeli kar najbolj prepričljiv alibi, če bi italijanska policija iznenada vdrla v naše stanovanje. Previdni smo bili, kar se le da. Z naše hiše do hriba pod gradom so fantje napeljali anteno, ker pa pri hiši ni bilo radijskega sprejemnika, smo si tudi za to oskrbeli majhen detektor s slušalkami.

Kričačeve oddaje so potekale navadno iz našega kabineta. Medtem so naši sorodniki v isti hiši neprestano pazili, da ne bi zalezal vanjo kak nepoklican gost. Moj mož in sin Dore sta pri oddajah vedno pomagala.

Kasneje sem srečala dosti ljudi in vsi so mi navdušeno pripovedovali tudi o vsebini oddaj, ki so šle v eter iz našega kabineta, sama pa sem zavoljo konspiracije morala o vsem lepo molčati.

Družila nas je zavest, da delamo za veliko stvar

JOŽE DOLENC

Po petindvajsetih letih obujati spomine na programsko delo za ilegalno radijsko postajo, je zamujena in ne-hvaležna naloga. Dnevnik in razni zapiski so propadli že med vojno, med prenašanjem iz enega skrivališča v drugo. Marsikaj je še skritega, zazidanega, priče pa so mrtve. Ilegalna radijska postaja v okupirani Ljubljani je bila za tedanje čase tolikšnega pomena, da bi zaslužila monografijo.

Bil sem član uredniškega odbora, v katerem sta bila tudi umrla pisatelj Fran Albreht in Lovro Kuhar-Prežihov Voranc. Tako imenovane programske seje smo imeli v stanovanju Frana Albrehta v znani rdeči hiši med Poljansko cesto in Poljanskim nasipom; vhod je bil s Poljanskega nasipa. Vsak je k seji prinesel gradiva, kolikor ga je pač mogel sam ali z zanesljivimi sodelavci pripraviti. Gradivo smo skupaj predelali, ga po potrebi krajšali ali dopolnjevali. Včasih smo bili v zadregi, iz katere nas je reševala iznajdljivost enega ali drugega. Program je vseboval poročila s partizanskega in okupiranega

terena, poročila z bojišč, polemične prispevke, navodila, povzetke iz okrožnic za delo na terenu, pregled posameznih političnih, vojaških in drugih akcij, daljše sestavke, ki so jih pripevali predstavniki raznih skupin v Osvobodilni fronti itd. Primerilo pa se je, da so se med tako sejo na dvorišču rdeče hiše nenadoma pojavili fašisti, ki bi lahko vsak hip vdrli v stanovanje. Nič ni pomagalo: pripravljeno gradivo smo sežgali, sedli h kartam in čakali, kaj bo. Seveda bi bilo sumljivo, če bi nas vse tri našli v enem stanovanju, zato je ob nenadni blokadi kdorkoli izmed nas lahko potrkal na stanovanje Čopovih ali Žumrovih v isti hiši. Za primer, da ob nenadni blokadi ne bi propadlo pripravljeno gradivo, smo poskrbeli, da je bilo napisano vselej v dvojniku in hranjeno na varnem, oddahnili pa se nismo niti tedaj, ko je kurirka gradivo odnesla, ampak šele zvečer, ko smo »program« poslušali po radiu. Bili so to hudi, vendar po svoje prijetni časi, saj nas je družila zavest, da delamo za veliko stvar.

Med pozdravljanjem mi je Prežihov Voranc izročal modre kuverte

FEDJA STURM

Ne spominjam se več, kdo mi je februarja 1942 zaupal posel kurirke radia OF (ROF). Morda je bil to Dušan Kraigher, čigar kurirka sem bila pri Okrožni tehniki ves mesec januar in del februarja. Takrat sem zbolela in ko sem okrevala, me je morda on poslal k Prežihovemu Vorancu. Mogoče pa je tudi, da me je določil za to delo sam Prežihov Voranc, s kate-

rim sva se poznala že mnogo prej. Vem le, da sem imela nalogo prenašanja modrih kuvert z Mirja. Tam mi jih je izročal Prežihov Voranc osebno in nosila sem jih na Bleiweisovo cesto št. 42 (zdaj Prešernova cesta), kjer sem jih oddajala v kletnem stanovanju na levi v jutranjih urah, in v neko vilo za Bežigradom. Potrkala sem na vrata, ki mi jih je odprl bo-

disi Milan Osredkar ali pa tovariš Goršič. Tovariša sta me vedno prijazno pozdravila in jaz sem hitro odšla. V modrih kuvertah je moral biti material za dnevna radijska poročila; bili so to verjetno uvodniki in članki izpod peresa pisatelja Prežih, ki mi jih je izročal vsako jutro na Mirju. Dobivala sva se za ogrom Groharjeve ulice ob začetku rimskega zidu. To je trajalo približno tri mesece. Maja meseca se je ROF zaradi konspiracije preselil na partizansko ozemlje.

Se nekaj o Prežihovem Vorancu. Živo mi je v spominu njegova posta-

va, ki je v dolgi črni zimski suknji počasi stopala meni nasproti. Med pozdravljanjem mi je stisnil v roko, v žep ali v torbico svojo modro kuverto in mi zadovoljno dejal: »Ti si točna, to imam rad, nikdar me ne pustiš čakati,« in že sva se poslovila. Zanimivo je, da ga nikdar nisem videla, da bi prihajal iz daljave. Vedno se je pojavil v kratki razdalji in bil pred mano, ne da bi kdaj hitel. Šlo mu je za glavo, a bil je vselej miren in ljubezniv. Vsakokrat je izginil, kakor je prišel. Včasih sem se iz primerne razdalje skrivaj ozrla — in že ga ni bilo

Soldati, sottufficiali, ufficiali italiani

VIDA STURM

Moj pokojni oče, dr. Fran Šturm, redni profesor in takratni dekan filozofske fakultete univerze v Ljubljani, je bil, kot je znano, eden ustanoviteljev in član prvega plenuma Osvobodilne fronte. Do svoje izginitve v marcu 1944 je opravljal razne funkcije in sodeloval pri ustanavljanju in organiziranju raznih aktivnosti tedanje Osvobodilne fronte. Tako je bil — do katere mere in v kakšni obliki, mi ni znano — tudi med organizatorji in sodelavci radia Osvobodilne fronte, saj je bil v najtesnejši zvezi z vsemi takratnimi voditelji OF. Njegovi najožji sodelavci na univerzi so bili takratni dekan medicinske fakultete prof. dr. Božidar Lavrič, takratni tajnik filozofske fakultete Fran Albreht, prof. dr. Anton Ocvirk, tajnik Akademije znanosti in umetnosti Matija Šmalc in verjetno tudi tajnik univerze Karlo Sketelj, ki ga je marca 1944 doletela ista tragična usoda kot mojega očeta. Tudi s Prežihovim Vorancem, Borisom Kidričem, Alešem Bemberjem, Jožetom Rusom, Borisom

Kraigherjem, Borisom Ziherlom, Josipom Vidmarjem, Ferdom Kozakom, Lidijo Šentjurčevo (ilegalno ime Joža) in neštetiimi drugimi vodilnimi aktivisti OF je bil v najtesnejših zvezah.

V verzih, ki jih je Vera Albrehtova našla v zapuščini pokojnega Frana Albrehta, našteva Albreht imena — ilegalna — tovarišev, s katerimi je sodeloval pri organizaciji ROF. Med njimi imenuje tudi »Burjo«, se pravi mojega očeta dr. Frana Sturma, ki si je izbral to ilegalno ime kot asociativni prevod svojega nemškega priimka (Sturm — burja, vihar, vihra).

Ker sem se kot študentka romanistike intenzivno ukvarjala z italijanščino in ker sem že pred vojno dve leti študirala na univerzi v Firenci, mi je oče zaupal prevajanje tekstov za ROF v italijanščino. Prevedla sem zraven poročil s front in političnih poročil tudi več pozivov italijanski vojski — za avtorje tekstov seveda nisem vedela — in ki so se vsi začeli s pozivom: »Soldati, sottuffi-

ciali, ufficiali italiani!» To sem si zapomnila, ker mi je vrstni red, to namreč, da se je nagovor začel pri navadnih vojaki in se končal šele pri oficirjih, bil takrat prav posebno všeč. Tekste mi je največkrat izročil oče lastnoročno in sem mu jih prevedene tudi lastnoročno vračala — saj smo živeli pod isto streho. Večkrat sva prevode skupno pregledala in morebiti mi je tudi tu in tam kaj popravil. Če pa je bil zdoma, mi je naročil, naj počakam na kurirja, ki je imel prinesiti nov material in odnesti prevedeno. Ta kurir, ki je vedno prišel na-

tančno ob določenem času, je bil vedno isti: mlad, suh, precej velik fant, bledega obraza in svetlih las, čeprav ne izrazit blondinec. Star je bil približno 22 let, mogoče malo manj ali malo več, nikakor pa ni imel več kot 25 let. Brez besed mi je izročil material v zaprti kuverti ali ovoj in iz mojih rok prevzel, kar sem mu skrbno zavito izročila. Nikoli nisva spregovorila besedice. Videti je bilo, da je vse do potankosti organizirano in skrajno konspirativno.

Tako je bilo vse dotlej, ko je ROF deloval v Ljubljani.

Liste sem nosila v kožuhovinastem mufu

STANA MORAVEC

Zapišem naj droben prispevek k zgodovini Kričaća, pri katerem mi je bila dodeljena vloga brezimnega posredovalca med njegovimi sodelavci, uredniki, tehniki in napovedovalci. Bila je to le ena od številnih nalog v štirih letih ilegalnega dela, pa se nekatere podrobnosti danes že kar prepletajo z dogodki ob drugih akcijah in jih spomin že ne more več ločiti.

Nekega jesenskega popoldneva sem se oglasila, kakor sleherni dan, pri svoji sestri Kristini Brenkovi na Mirju in našla tam, kakor mnogokrat, Prežihovega Voranca. Vedel je, da delam na univerzi in v Domu visokošolk, pa mi je sporočil sklep, naj takoj prekinem vse dotedanje zveze in vse delo v Osvobodilni fronti, ker me čaka nova, zaupnejša dolžnost. Na določenih mestih bom dobivala gradivo hkrati z navodili, kam in komu naj ga odnašam. Poglavitno navodilo pa je bilo: Čim manj veš o vsem, tem manj nevarno bo za druge in zate.

Prva javka je bila v znani Rdeči hiši na Poljanski cesti. Dogovorjeno

geslo mi je odprlo dom književnika Frana Albrehta, kamor sem se poslej pogosto vračala z enako nalogo. Navadno je bil tam tudi Prežihov Voranc, ki mi je pogosto kar sam izročal rokopise hkrati z naslovi in gesli, ki so mi kazali pot naprej. To delo je trajalo skozi vso dolgo zimo do pomladi 1942. Liste sem največkrat nosila v kožuhovinastem mufu, kakršni so bili tedaj v modi in vanj mi jih je vselej skrbno zašila Vera Albrehtova. Pozneje sem dobila prav za ta namen torbico s skrivnim predalom, ki pa bi pri temeljitejši preiskavi najbrž ne ostal dolgo skrit. Ta torbica me je tudi še pozneje vrsto let zvesto spremljala pri podobnih akcijah, ko je Kričać že utihnil. Spomladi je postajalo vandranje iz dneva v dan manj varno, začenjale so se blokade, vroče pa je postalo tudi Kričaću samemu in meni so bile dodeljene nove naloge.

Pogosto sem nosila rokopise s Poljanske ceste skozi vse mesto prav na gornji konec Bežigrada, v eno tistih odmaknjenih vil med zelenjem. Kako

so bila ta pota v strogi tajnosti tudi med prijatelji, pripoveduje tale spomin:

Ko sem nekega dne prišla v bližino znane hiše, sem srečala tam svojo dobro znanko Fedjo Šturmovo, s katero sva prej skupaj delali. Vedeli sva, kakšna pota naju vodijo v ta oddaljeni konec mesta, vendar sva šele čez več let razrešili uganko tega srečanja: Fedja je prišla nekaj minut

prezgodaj — ali pa jaz toliko prepozno — prav po isti material in prav iz tistega konca Ljubljane, od koder sem ga jaz prinesla. Spregovorili pa sva takrat le nekaj vsakdanjih besed, saj ne bi ne mogli ne smeli poenostaviti svojih poti, ki so bile skrbno določene in prav tako skrbno prikrita, posebej še, če je šlo za sodelovanje pri tako pomembni vlogi, kakršno je imel tisto zimo Kričač.

Še zdaj hranim zaboj, iz katerega smo oddajali

JULIJ SEMRL

Bilo je novembra leta 1941, ko me je kot aktivistka Osvobodilne fronte obiskal v moji še nedograjeni hiši v Gubčevi ulici v Šiški neznan tovariš in mi naročil, naj v njej pripravim prostor za večerno radijsko oddajo. Takoj sem spoznal, da bo še najbolj primerna majhna shramba, ki sem jo temeljito zadelal s črnim in časopisnim papirjem in jo tako zavaroval pred nepoklicanimi radovedneži in ogleduhi. V mraku je prišel vnovič, z njim pa še njegov sodelavec in brž sta potegnila anteno, nato pa iz aktovk vzela še skromno aparaturo — tisti oddajnik, ki je nedolgo tega začel pozivati vse rodoljubne Slovence na boj proti fašistični Italiji in hitlerjevski Nemčiji. Natančno ob napovedani uri je oddaja stekla. Sam je nisem slišal, ker sem moral ostati na straži. Naslednjega dne pa mi je sosed ves iz sebe pripovedoval, kako dobro da se je slišalo, jaz pa sem se seveda delal, kot da o celi stvari ničesar ne vem. Kaj hočemo, bili so hudi časi in konspiracija je bila pri ilegalnem delu potrebna. Pozneje, ko je Kričač oddajal drugje, sem mu prisluhnil tudi sam in reči moram, da smo vsi za-

povrstjo občudovali naše pogumne fante, odobraval pa tudi sestavke.

Verjetno pa so se pri nas tovariši med prvo oddajo počutili na varnem in zato so še večkrat prišli s svojimi aktovkami. Ker pa so se bili medtem v stanovanja moje nove hiše v Gubčevi ulici ljudje že vselili, smo brž sklenili, da bo prihodnjih nekaj oddaj kar na podstrešju. Urno sem se lotil dela in zgoraj zbil iz debelih desk približno 170 cm dolg ter 90 cm širok ozioroma globok lesen zaboj. Postavil sem ga pokonci, mu nadel še vrata, tako da je napovedovalec brez težave zlezel vanj. Pod ohišjem sva montirala še anteno, v mraku pa se je oglasila pri nas še tovarišica z aparaturo, in ko se je oddaja v zabojju začela, je ni bilo slišati niti na podstrešju samem. Čeprav sem tudi tokrat moral k ženi na stražo, sem iz radovednosti le počakal začetek oddaje in dobro se še spominjam Prešernovih verzov, ki so šli med ljudi: »Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo vero in postave!«

Glejte, tvegali smo, veliko tvegali, čeprav so bili v sosesčini Italijani, ki

Julij Šemrl iz Gubčeve 18 pred zabojem, ki ga je leta 1941 zbil na svojem podstrešju in iz katerega je nekajkrat oddajal Radio OF »Kričač«

so s prisluškovalnimi avtomobili venomer iskali našega Kričača. In res, zgodilo se je, da je tudi v našo ulico pridrvel tak avto. Tisti večer sta tovariša, ki sta oddajo vodila, in tovarišica, ki je oddajnik prenašala, našo hišo zapustila, meni in moji ženi pa zaupala dve nabiti aktovki. Nemir in šušljanje pa naju je proti jutru zbudilo in ko

sva pogledala skozi okno, sva hitro spoznala, da je naša hiša obkoljena od vojakov v čeladah. Stekla sva v klet in urno zakopala aktovki v premog. Trenutek za tem pa je soldateska že stikala po vsej hiši in pri sosedih, toda naš Kričač, dasiravno je bil zmerom tako zgovoren, je tokrat lepo molčal pod premogom.

Bral je kar pod odejo

ALOJZ PAVLIN

Tistih časov se spominjam, kot bi bilo danes, dasiravno je minilo že četrto stoletje. V moji krojaški delavnici na Cesti v Rožno dolino se je najprej oglasilo mlado dekle, ki je bilo v izvidnici, za njo pa sta prišla še dva moška z deli oddajnika v aktovkah. Anteno so bili po moji vednosti napekljali že prej iz hiše na vrbo, priključili pa so jo na moj radijski sprejemnik. To so storili zato, ker bi me bili sovražniki po morebitni preiskavi lahko vprašali, kaj neki pomeni antena brez sprejemnika. Na mizici sta aparaturo proti večeru sestavila in videl sem, da jima je šlo delo naglo od rok. Pa kako tudi ne bi, saj se je Kričač zapovrstjo oglašal iz vseh delov Ljubljane in sta tako imela tovariša za

seboj že lepo prakso. Ko je prišel čas oddaje, je napovedovalec sedel na posteljo in se pokril z odejo, da se ne bi iz hiše slišala niti beseda. Ko je bila oddaja pri kraju, sta svoje reči spet pospravila v aktovke in jih postavila na balkon, potlej pa z nami sedla k večerji in tudi prespala sta v moji hiši. Ko se je naredil dan, sta se dvignila in skoraj neopazno odšla. Potem je bila moja hiša še večkrat gostitelj partizanskega radia, ker pa so italijanski avtomobili med oddajami mrzlično patroljirali tudi po Cesti v Rožno dolino, sem tovarišema svetoval, naj se zavoljo varnosti napotijo drugam in jim tudi preskrbel neko stanovanje za oddajanje na Aleksandrovi, to je na današnji Cankarjevi cesti.

V Ilirski ulici

MARA ŠIŠKA-PETRIČEVA

Da se je tudi naše stanovanje vpisalo v zgodovino ilegalne radijske postaje Kričač, je to predvsem zasluga mojega brata Jožeta Šiške. Bil je agilen aktivist in dosti je tudi tvegati, če

pomislite, da je nekoč vnovčil celo ponarejeni ček za milijon lir. Vrsti ilegalnih sestankov pri nas pa je nekega dne sledila tudi radijska oddaja, ki jo imam še danes živo v spominu. Pri

nas sta se nekega dopoldneva oglasila Milan Osredkar — tedaj je bil seveda še študent — in pa Drago Hartner. Najprej sta seveda po sobi napeljala anteno; čeprav je bil napovedovalec Osredkar, se je za vsak primer tudi Hartner seznanjal s teksti. Ko je Osredkar v sosednji sobi bral besedila, je Hartner v sobi, kjer smo zdajle, ravnal z aparaturom, moj brat Jože pa je navijal plošče na gramofonu, ker so tistikrat predvajali tudi slovenske narodne in rodoljubne pesmi. Sama sem oddajo ves čas spremljala, naenkrat pa je zapel zvonec in vse je kazalo, da je alarm. Tovariš, ki so ga bili fantje pustili na ulici, je menda, ko je videl italijanski avtomobil, pritisnil

na naš zvonec, ta pa se je prav tedaj zataknil in tako ni bilo zmede ne konca ne kraja. Fantom sem rekla, naj kar se da hitro pospravijo svoje reči in zbežijo, aparature pa da bom že jaz spravila na varno. V trenutku so stekli po stopnišču navzdol, sama pa sem se s tisto kramo napotila na podstrežje in vse skupaj skrila med kopicco opek, ki so bile gori. Drugi dan so se spet oglasili pri nas, vzeli aparaturu in odšli. Nekega dne so se zopet oglasili, toda moral je biti že dovolj tehten razlog, da do nove oddaje v našem stanovanju ni več prišlo, ker so bili Italijani najbrž nekaj odkrili, dasiravno sama nisem črhnila niti besede o tem niti pred sosedom,

Zmagati morata resnica in svoboda

JOŽA KOVAČIČ

Ceprav med vojno sama nisem stanovala v tej hiši, to je v ulici Bežigrad 13, pa lahko rečem, da so mi zmerom sporočili, kateri dan in ob kateri uri se bo Kričič oglasil iz stanovanja moje sestre Poldke Arharjeve. Povedati vam moram, da je Poldka umrla že pred petnajstimi leti za posledicami bolezni, ki jo je dobila v nemškem koncentracijskem taborišču Ravensbrück in zaradi grozovitih mučenj ter pretepanj v Ljubljani, da jo tedaj niti njen desetletni sinček ni spoznal.

Kadar so se pri njej oglasili tovariši od radia Osvobodilne fronte, je brž pritekla k meni v bližnjo Einspielerjevo ulico 15 in mi naročala, naj se ob določeni uri odpravim na verando s pogledom na Staničevo ulico in naj pazim na morebitni prihod italijanskega avtomobila, ki je med oddajami Kričiča skoraj vselej nemirno patroljiral po mestu. Ko je v sestrinem sta-

novanju — zdaj sem tukaj jaz s svojo družino — tekla zadnja oddaja, bilo je že na pomlad leta 1942, sem v Staničevi ulici res zagledala avtomobil z italijanskimi vojaki, ki so se nervozno ozirali naokrog in krožili med hišami. Lahko rečem, da mi je tedaj, ko je šlo za usodo moje sestre in njenih tovarišev, zledenela kri v žilah. Kolikor mogoče hitro sem sestro obvestila, da so Italijani najbrž odkrili smer oddajanja, ta pa je fantom odsvetovala, naj prihodnje oddaje ne bo pri nas, Kovačičevih v Einspielerjevi ulici; ti so potem izbrali drug kraj.

Oddaje radia Osvobodilne fronte smo venomer pozorno poslušali in težko vam povem, s kakšno radostjo v srcu smo sprejemali borbene besede. Zlasti mi je ostala v spominu Prešernova oddaja. Ginjeni kot le kaj smo poslušali verze našega največjega pesnika in trdno verovali, da morata zmagati resnica in svoboda.

Skica o delu radia OF

JOŽE JAVORSEK

Presenetljiva vloga »Kričača« v propagandnih naporih Osvobodilne fronte je bila tolikšna, da je ni bilo moč pozabiti. Zato je bilo popolnoma naravno, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja čakalo na prvo tehnično prilžnost, da bi na osvobojenem ozemlju ustanovilo radijsko oddajno postajo in s tem agitaciji in propagandi dalo bolj moderno in bolj učinkovito obliko. Ustanovitev radijske oddajne postaje na osvobojenem ozemlju v letu 1944 se je zdela še toliko bolj nujna, ker se je življenje razmahnilo na vse strani: narodnoosvobodilni odbori so postali nosilci oblasti z vsemi funkcijami, ki jih oblast ima, šole so delovale skorajda normalno, ustanovljeno je bilo Slovensko narodno gledališče na osvobojenem ozemlju, pri SNOS je delovala Znanstvena komisija, Glavni štab je imel svojo vojaško godbo, Invalidski pevski zbor se je že uveljavil itd. itd. Ustanovitev radia OF je postala nujnost, ki pa je bila seveda odvisna od tehničnih pripomočkov — in ko so le-ti končno prišli, je zapela tudi kukavica in glas napovedovalcev je začel vsak dan dvakrat ali pa še večkrat napovedovati: »Govori radio OF, govori radio OF...«

Dr. Metod Mikuž pripoveduje, da je na mapi, v katero je Boris Kidrič spravil material plenuma kulturnih delavcev v februarju 1944 v Semiču, napisal na platnicah zaznamek, da je treba ustanoviti ROF in naj bi ga prevzel Franček, pisec tega članka. Kaj vse se je okoli rojstva nove radijske postaje spletlo spomladi leta 1944, seveda ne vem, vem samo to, da sem na koncu nekega dolgega, iskrenega in prečudovitega nočnega pogovora z Borisom Kidričem zvedel, da so mi naložili vodstvo edinstvenega instrumenta naše propagandne akcije, vodstvo ROF.

Spčetka je bila redakcija nove radijske postaje na bazi 20 v okviru Agitpropa pri Izvršnem odboru OF, ki ga je takrat vodila Vida Tomšič. Razumljivo je, da je pri ustvarjanju temeljnih smernic nove propagandne inštitucije sodeloval skorajda celotni zbor tovarišev, ki jim je bila naložena skrb, da se z besedo borijo za čim prejšnjo in čim bolj dosledno slovensko osvoboditev. Samo po sebi pa je bilo tudi kot na dlani očito, da je bila vloga radia v vojnih razmerah predvsem v hitrem in učinkovitem posredovanju informacij, zato si z določitvijo programa ni bilo treba kaj posebno beliti glav.

Informacije smo v glavnem črpali iz treh virov: prvi vir so bila radijska poročila, ta so iz vseh vetrov lovili in zapisovali tovariši, ki so imeli tako nalogo v okviru Agitpropa samega. Njihov »Radijski vestnik« so dotlej prejemale samo bistvene inštitucije narodnoosvobodilnega gibanja, zdaj pa se je prek etra začel širiti po vsem slovenskem ozemlju.

Redakcija ROF je poročila »Radijskega vestnika« večkrat prekrojila, bodisi zato, da so bila bolj slikovita in ljudska, bodisi zato, da se je izognila standardnemu časnikarskemu jeziku radijskih postaj. Za primer bom navedel poročilce z dne 8. decembra 1944:

»Gogoljeve Mrtve duše vsi poznate. Ta roman prihaja človeku na um, ko posluša poročila o svečanih sprejemih v Hitlerjevem glavnem stanu. Hitler je sprejel zadnje čase madžarskega tako imenovanega ministrskega predsednika Salaszija. Hitler je spet sprejel v svečano avdienco eno mrtvo dušo več. Mogoče pa je zaradi ofenzive RA Salaszi zbežal iz Budimpešte k Hitlerju? Mogoče v Hitlerjevem glavnem stanu pričakujejo še najrazličnejše mrtve duše iz Jugoslavije, pokojnega Nedića, Pavelića in Rupnika?

To je špiritistična politika babjeverca Hitlerja. Takole igračkanje z mrtvi-mi dušami skušajo sedaj hitlerjevci predstaviti svetu — kot državni akt. Tako globoko je padla tista ohola in kričaška Nemčija, tisti gosposki rod, ki si je mislil napraviti svet za sužnja!«

Za primer te vrste poročanja naj navedem (dobesedno) dopis, ki ga je s svojega položaja poslal okrajni odbor OF Vrhnika dne 7. julija 1944.

»Prejeli smo vaš dopis, v katerem nas naprošate, da vam ponovno pošljemo natančno poročilo kako so nemci odnesli kristusa iz neke kapelice nakar vam takoj odgovarjamo.« (Značilno je, da Nemce in Kristusa dopisnik piše z malo začetnico!) »Namreč vi ste bili obveščeni, da so ga sneli iz Križa ampak to je napačno vzeli so ga iz kapelice prav takšen kip v velikosti okrog 80 do 90 cm, tega so odnesli v gostilno, ki ji pravijo pri kovaču tam so mu dali na glavo nemško čelado mu opasali opasač z bajonetom in pištolo nakar je še rekel eden od vojakov, ki je znal nekoliko slovensko, da je bil Kristus, prvi komunist.« (Zanimivo je, da je zdaj pisec Kristusa napisal z veliko začetnico!) »Pri tem obredu pa so bile zraven še tri zloglasne prej Italijanske kurbe za časa bivanja nemcev na Vrhniku pa so bile nemške kurbe. Plesale so nage zraven tega novega soldata v čeladi in opasanega.«

Nekaj trubarjanskega zveni iz tega dopisa; vsi seveda niso bili take vrste. — Iz ohranjenih pisem je razvidno, da so poročila v glavnem pošiljali posamezniki. 20. avgusta 1944 sem, na primer, pisal Janezu Stanovniku: »Prosim te samo še to, da mi pošlji za ROF kakšne prispevke, ker nam primanjkuje dobrega materiala iz Primorske. Iz tvojega zadnjega pisma bom marsikaj porabil. Pošlji mi seveda tudi najrazličnejše zgodbe, ki bi imele kakšno politično jedro, da bom lahko na podlagi njih pisal reportaže. Skrbi, saj imaš morebiti toliko časa, da bom dobil res pravo sliko o Primorski, radio mora biti zares slovenski, ne sme biti samo radio naše barake.« In Milanu Savincu, na primer, je bilo 18. avgusta 1944 napisano v pismu tole: »Če greš že danes, potem se potruži in napiši najbolj zanimive stvari, ki jih veš iz današnje Štajerske. Na primer: kako se ljudje počutijo na osvobojenem ozemlju? Kakšna je bila reakcija Nemcev na zmage IV. zone? Kako uspeva mobilizacija? Kakšen odmev so imele naše zmage na ostale predele Štajerske? Kako je na Koroškem? Napisal sem ti samo nekaj vprašanj, ki jih ti še sam spolni z najrazličnejšimi podatki.«

Pobuda pa seveda ni prihajala samo iz vodstva radia, za njegovo podobo so skrbeli vsi, ki so se zavedali pomembnosti narodnoosvobodilne propagandne akcije. Kot primer je treba navesti zelo značilno pismo Borisa Samova, ki piše po vsej verjetnosti v poletju 1944, pismo ni datirano, takole: »Glede na sedanjo perečo potrebo, da začnemo vnašati v švabobranske vrste moralni razkroj, bi se mi zdelo koristno, da uvedete določene dni v tednu posebne oddaje za švabobrancelje. Morda bi kazalo večkrat v tednu in krajši čas, 5 ali 10 minut. — Kaj naj bi te posebne oddaje prinašale, si jaz zamišljam tako: izjave duhovnikov o Osvobodilni fronti in švabobranstvu ter njegovih gospodarjih, kot je bila ona župnika Golje. Kazalo bi prav v ta namen zbrati vrsto izjav. — Potem bi prinašale te posebne oddaje izjave švabobranskih dezertarjev, po možnosti v direktnem govoru, kakor prinaša na primer londonski radio v nemških oddajah izjave nemških ujetnikov. Te izjave bi bili pozivi tovarišem, razkrinkavanje sovražnika in podobno. — Nujen material bi bile objave Komisije za ugotovitev zločinov. Poročati bi bilo pravzaprav treba natančneje o vseh švabobranskih tolovajstvih in grozdejskih sproti, kot prihajajo poročila s terena. Poudarjati vedno imena zlo-

Jože Javoršek in neznani partizan. Slika z oddaje »Naši junaki pred mikrofonom«

čincev in kazen, ki jih čaka. V teh oddajah bi bilo treba poročati tudi o nemških grozodejstvih po Evropi, kot je na primer današnja vest o odkritju groznih nemških krematorijev, ki so jih našli v Lublinu. Švabobrancem moramo pognati jasno v zavest, v čigavi službi so, da ne bo izgovarjanja, ko pride ura odgovora. — Nadaljnja nujna vrsta te oddaje bi bila poročila o razkrajanju švabobranske in nemške vojske, kot so pojavi na Primorskem, dezertacije na Štajerskem. Te vesti si zamišljam čisto kratko z datumi in imeni ali vsaj številkami. Kratka stvarna oblika je po mojem mnenju najbolj prepričljiva in bo šla prizadetim še najbolj na živce. Istočasno naj bi se poročalo o razkrajanju nemške vojske, kot je danes javljeni upor nemškega polka v Zemunu, kot so predaje celih nemških mestnih posadk v Franciji in drugod. Z evropskih bojišč podajati v golih stavkih samo nemške katastrofe. Ne poročajte: Angleži ali Rusi so prebili obrambno črto, zavzeli to in to mesto in tako dalje, ampak rajši: nemška obrambna linija se je zrušila, Nemci so bili v tem in tem mestu uničeni itd. To je primernejša oblika za te oddaje. Sploh bi bilo treba premišljati, kako bi bile oddaje učinkovitejše. Nič govoriti v teh oddajah švabobrancem o uspehih naše stvari, ampak jim le kazati njih lastno slabost in jim buditi zavest, da so na robu propada oni in njihovi gospodarji.«

Razumljivo je, da je bilo ustnih nasvetov take ali drugačne vrste vodstvu ROF še več in da je bil zato njegov program sad tiste splošne skrbi za učinkovito propagandno akcijo narodnoosvobodilne borbe.

V tistem razdelku poročil, ki so bila nekakšen odsvit življenja bodisi v brigadah ali pa na terenu, se mi je zdela najbolj mikavna oddaja »Junaki pred mikrofonom«. K tej oddaji smo vabili razne znane in neznane junake, jim zastavljali vprašanja, junaki pa so nanja odgovarjali.

Ker so bili studii ROF v Črnomlju urejeni silno prijetno in okusno (saj je neki ruski novinar, ki je studie obiskal, izjavil, da so v pomanjšani obliki morda najlepši na svetu), so se borci v njih počutili kot na počitnicah, kot v nekakšni obliki svobode. Vendar pa je bil prav zaradi tega nenavadnega okolja zanje stik z radiom verjetno nekaj tujega. To priča pismo rofovega sodelavca Šimna, ki piše takole: »Strašno so jecljali. Mikrofona se bolj boje kot motorizacije, aviacije in črne roke skupaj. Imel sem vtis, da bodo z užitek zbežali v najbolj vroč boj na varno (pred mikrofonom so skoraj salutirali). Nekateri seveda oddajo zelo kritizirajo. Vendar se bo dala ta reč napraviti prav učinkovito, le več časa fantom in predvsem napisati v spodobnem partizanskem jeziku, ne pa v umetni govorici osvobodilne frazeologije. Morda bi bilo bolje na pol improvizirati (t. j. pripraviti, naštudirati). Sicer je preveč očitno slabo branje. Boljše naravno stokanje. In pa izbira ljudi!!! Torej revidirati.«

Kot je iz vsega tega razvidno, je program radia OF prinašal vsakodnevna poročila s svetovnih bojišč, poročila z domačih bojišč, odseval je življenje v partizanskih enotah in na terenu, hkrati pa je bil propagandni instrument v boju zoper domače izdajalce. V vsem tem je bila njegova prvenstvena, a hkrati zares pomembna zgodovinska vloga.

Pozneje, ko smo dobivali najrazličnejša poročila bodisi o ugodnem poslušanju, bodisi o motnjah pri poslušanju (ki pa smo jih stalno poskušali odpraviti), smo prišli do ugotovitve, da bi naš propagandni instrument lahko s pridom uporabili za učinkovitejše širjenje narodnoosvobodilnega tiska. Po najrazličnejših krajih Slovenije so bile raztresene skrite partizanske »tiskarne«. Hranile so se v glavnem iz studenca, ki je bil pri Izvršnem odboru OF, Glavnem štabu NOV in POS, CK KPS itd. in seveda tudi iz podatkov, ki so jih ustvarjalci teh časopisov črpali iz ustnih podatkov svoje okolice. Vendarle pa je bil glavni vir narodnoosvobodilnega tiska v določeni dobi le na bazi 20, od tam do nekaterih postaj razmnoževanja ali pisanja časopisov pa so imeli kurirji dolgo, zamudno in nevarno pot. Vojne situacije pa so se poleg vsega tega hitro menjavale in zato je morala biti tudi propagandna akcija veliko bolj prožna in hitra, če je hotela biti učinkovita. In tako se je pokazalo, da bi lahko radio OF postal posrednik med osrednjim narodnoosvobodilnim tiskom in njegovimi podružnicami po najrazličnejših krajih Slovenije. Zato smo uvedli tako imenovani *pregled tiska*, ki ni bil del redne radijske oddaje in ki so ga napovedovalci napovedovali tako počasi, da bi za njimi lahko hitra roka pobirala slednjo besedo. Napajali smo jih z najvažnejšimi novicami, predvsem pa z govori in članki, ki so jih govorili ali pa pisali vodilni ljudje Osvobodilne fronte. Izkazalo se je, da je pregled tiska poslušalo več ljudi kakor smo mislili, po osvoboditvi pa smo dobili podatke, da so ga redno poslušali tudi naši rojaki v Franciji in nekateri politiki v Londonu, slišati je bilo tudi, da ga sprejemajo v Sovjetski zvezi.

Kmalu pa se je odločno pokazalo, da je zgolj agitacijska in propagandna funkcija radia OF nezadostna. Življenje na osvobojenem ozemlju je dobivalo na nenavaden način oblike neke urejenosti, Črnomelj je postajal nekakšna prestolnica, kjer si lahko poslušal najrazličnejše jezike sveta, kjer so se križale najrazličnejše diplomatsko-vojaške misije, kjer je delovalo Slovensko na-

Dore Klemenčič-Maj: Prešernova proslava 1942

rodno gledališče in kamor so prihajali iz najrazličnejših razlogov nosilci narodnoosvobodilnega boja iz vseh koncev in krajev Slovenije. V Črnomlju se je začela oblikovati izredno mikavna in pisana družba z neverjetno visokim življenjskim utripom, takim, kot ga zgodovina slovenskega naroda prav gotovo do takrat ni še poznala. Bilo je torej popolnoma naravno, da je ROF postal tudi odsev te družbe, in sicer v svojem kulturnem programu.

Tudi ta program ni bil izključno delo vodstva radija, temveč sad skrbi marsikaterega politika in marsikaterega kulturnega delavca. Za primer naj navedem odstavek iz pisma Jožeta Tirana, ki ga je pisal dne 22. oktobra 1944: »Moji načrti za oddaje pa so silno bujni in številni. Samo ne vem, koliko sredstev mi bo v bližnji bodočnosti na razpolago. Načrtno bi hotel prikazati ves razvoj narodnoosvobodilne borbe od začetka do danes, in to z različnimi sredstvi: ustanovil bi radijsko igralsko družino (s sodelovanjem SNG), ki bi jo sam tudi vežbal v izgovarjavi itd., vsaj kvartet, če ne kaj več (Kuhar). Dobiti bi pa morali nujno gramofon z nekaj ploščami (vsaj tri himne) in klavir oziroma pianino. S tem bi potem začeli delati. Pokazati je treba ves vojaški razvoj, politični, upravni in kulturni. Poleg poljudnih, a izčrpnih predavanj bo treba pokazati različne razvojne stopnje mitingov in prireditev,

dalje bodo veliko vlogo igrale različne reportaže, ki jih bom preuredil tako kot pripovedovanja, ki so prekinjena s pravim dramskim dogodkom (dovgovor, petje, borba, glasba). Ta nova vrsta radijske reportaže naj bi odgovarjala literarnim reportažam in bo zelo hvaležna zadeva. Jasno je, da mislim tudi na vse koncerte in prireditve, kakor tudi vse manifestacije, ki morajo v radiu dobiti svoje propagandno kulturno obeležje in poudarek. V svoji radijski družini bom izvežbal dobre radio-govorce. Težava bo seveda v pomanjkanju ljudi, pa si bom že znal pomagati.« In nato je še pisal: »Seveda bo treba polagati vsaj tako ali pa še večjo važnost na aktualne probleme, ki se nam bodo stavliali sproti. Čim bom organiziral svoje skupinice in zainteresiral in spravil v delo vse ljudi, zборе itd., ki mi morajo pomagati, to ne bo posebna težava. Treba bo samo spretno sestavljati. V ta namen bom seveda rabil vse brošure, lepake, časopise, reportaže, pesniške zbirke itd. Stare in nove, da bo kaj materiala. Jasno je, da bo spočetka malo škripalo in čudežev ne smeš pričakovati, prepričan pa sem, da se bo dalo zelo dosti uresničiti...«

In marsikaj se je uresničilo, mogoče celo več, kot je sanjal Jože Tiran v svojem pismu. Radio OF je začel s kulturnim programom, ki seveda po kakovosti ni bil zmeraj na enaki višini, saj so bile okoliščine take, da nikakor ni mogel biti, vendarle pa se je lahko ponašal z oddajami, kot jih nikdar ni imela kakšna radijska postaja v zgodovini kateregakoli osvobodilnega gibanja. Za dokaz, da je temu res tako (in da smo v času po osvoboditvi sramotno pozabili na izrednost radia OF), bom na kratko prikazal program v decembru 1944.

Važen del so obsegali govori oziroma razna predavanja. Tako je na primer Ciril Kosmač govoril 2. decembra o Prešernu, Josip Vidmar pa 3. decembra. Dr. Fran Zwitter, direktor Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, je dne 10. decembra govoril o tržaškem problemu, dr. Makso Šnuderl, predsednik komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, je dne 14. decembra govoril o delu komisije. Polkovnik dr. Aleš Bebler je 17. decembra govoril o življenju sovjetskih državljanov. Dne 26. decembra pa je Mile Klopčič govoril o partizanskih pesnikih in njihovem delu.

Pretresljivo je, da so nekatere pesmi partizanskih pesnikov prvič recitirali v radiu OF, in sicer pesniki sami. Tako je 2. decembra, na večer pred Prešernovim rojstnim dnem, Božo Vodušek bral svojo. Pesem o vojni in Budnico, Mile Klopčič svoj Pekel in Jože Udovič nekatere svoje nove pesmi. Jasno je, da so brali tudi pesmi drugih partizanskih pesnikov, na primer pesmi Mateja Bora in Kajuha. Recitirali so jih člani SNG.

Slovensko narodno gledališče je nasploh zelo intenzivno sodelovalo z radiom. Dne 12. decembra so na primer priredili veseli partizanski večer, 15. decembra so odigrali pred mikrofonom Klopčičevo Mater, 24. decembra so sodelovali v izredno zanimivem partizanskem božičnem večeru (ki bi ga lahko primerjali z domobranskim v Ljubljani in bi ugotovili vso moralno mizerijo izdajalcev...). Pozneje so naši dramski umetniki predvajali Zupanov Punt, Linhartovo Županovo Micko, Čehova Medveda, Borovo Težko uro itd. itd.

Glasbeni del oddaj radia OF je bil na izredno visoki stopnji, in to seveda po zaslugi odličnih glasbenih umetnikov, ki so prišli k partizanom. Dne 1. decembra je imel Karel Rupel svoj violinski koncert, in sicer je igral Adamičeve Variacije na temo partizanskih pesmi, Bachovo Ario, Emila Adamiča Slepca ob poti, Debussyjevo Deklico lanenih las, Rimskega-Korsakova Indijsko pesem, Dawesovo Melodijo in Paganinijevo Sonatino. Dne 23. decembra je Karlo Rupel imel ponovno solistični koncert. Tokrat je igral Ravela, Manoj-

loviča, de Fallo, Dvořaka, Fibicha, Kreislerja. — Profesor Pavel Šivic je imel klavirski koncert 9. decembra. Igral je Pahorja, Chopina, Dvořaka in Musorgskega. Dne 20. decembra je imel spet nov koncert. Igral je Chopina, Dvořaka in Rahmaninova. In nato je imel v decembru še en koncert, in sicer 27.; tokrat je igral Bacha, Chopina in Čajkovskega. — Tudi profesor Ciril Cvetko je imel samostojen koncert, in sicer 14. decembra. Igral je Debussyja in Chopina.

Izredno je bil zanimiv glasbeno vokalni del programa. Radio OF se je oslanjal predvsem na Invalidski pevski zbor, ki je bil njegov stalni gost. Vodja Invalidskega pevskega zbora je že dne 16. avgusta 1944 poslal seznam pesmi, ki jih je zbor pripravljen prepevati v radiu. Ta seznam obsega 4 himne, 2 žalostinki, 8 partizanskih pesmi, 3 narodne pesmi in 10 umetnih pesmi. »To bi za sedaj bil naš spored,« je pripisal tedaj Karel Pahor. »Seveda pride vsak teden še kakšna nova poleg vseh drugih. — Označiti bi moral časovno trajanje vsake skladbe. Tako se je vsaj nekoč prakticiralo. To bom napravil in če ti je to potrebno, ti pošljem nov seznam s točno označenim časom pri vsaki posamezni skladbi. — Karkoli bi torej še rabil, obrni se na naslov: Invalidski pevski zbor pri Propagandnem oddelku Glavnega štaba NOV in POS.« In ko že označujem radijski kulturni program v decembru 1944, moram omeniti, da je bil dne 11. decembra pod vodstvom Karla Pahorja znamenit koncert, poln novitet in visoke pevske kulture. (V poznejših časih je bilo takih in podobnih koncertov še več.) Izreden dogodek je bil za radio OF dne 22. decembra, ko je Bogdana Stritarjeva nastopila s samostojnim solističnim koncertom. — Zanimiv je bil tudi večer 8. decembra, takrat je frontno gledališče VII. korpusa zabavalo občinstvo z opereto »Oj tam na Gorenjskem«, ki jo je po narodnih motivih sestavil tovariš Sandi. (Pozneje so v radiu OF delovali še drugi zbori, kot na primer Gimnazijski pevski zbor na osvobojenem ozemlju Slovenije pod vodstvom tov. Korošca itd.)

Posebno vejo glasbenega programa so predstavljali koncerti godbe na pihala pri Glavnem štabu NOV in POS, ki sta jo vodila poročnik Bojan Adamič in kapetan Drago Lorbek. Samostojni koncert so imeli 13. decembra in 18. decembra. Koncert vojaške godbe VII. korpusa pod vodstvom Jožeta Bruna pa je bil 5. decembra. (Pozneje so se te godbe razvile v razne komorne ansamble, ki so prirejali zelo zanimive in izvirne koncerte, značilne pač za vojaško atmosfero osvobojenega ozemlja ...)

Navsezadnje so v radio OF prišle tudi plošče, ki smo jih nabrali iz vseh mogočih polic bodisi na osvobojenem ozemlju, bodisi pa smo jih dobili iz Barija. Razumljivo je, da so nam bile v zelo učinkovito pomoč pri sestavljanju programa, pri reportažah, a predvsem pri uvajanju mladega partizanskega sveta v svet klasične glasbe. — Prenašali smo predvsem Čajkovskega, Smetano, Dvořaka, Chopina, Musorgskega, Rimskega-Korsakova, Glazunova, pa tudi Bacha, Mozarta, Schuberta, Rossinija, Mendelssohna, Griega, Saint-Saënsa, Gounoda, de Fallo, Ravela in druge. Pred vsako skladbo, ki smo jo napovedali, smo na preprost način govorili o skladatelju in lepotah njegove glasbe in poskušali poslušalce učiti, kako naj to glasbo sprejemajo.

Približno taka je bila podoba kulturnih oddaj radia OF. In ker je bil radio OF tudi na posodo avstrijskim in italijanskim borcem za svobodo, saj so v njem redno oddajali avstrijski in italijanski komunisti in so zategadelj prihajali v naša studia, ne morem in ne morem pozabiti njihovega začudenja (in nekakšne zavisti) ob tako bujnem in za tiste razmere kvalitetnem kul-

turnem življenju, ki ga je radio OF iz osvobodilnega ozemlja prenašal kot dokumente o moči osvobodilnega gibanja v domači in širni svet.

V prvih mesecih leta 1945 radio OF ni bistveno spremenil svoje podobe, le da jo je mogoče samo dopolnjeval, to se pravi, da se je učil na svojih izkušnjah, da je pritegoval k sodelovanju nove in nove ljudi in organizacije (na primer pomočnika politkomisarja I. bataljona VIII. brigade Toneta Bojca, ki je priredil samostojni klavirski koncert (Grieg, Chopin), komorni zbor Slovenskega narodnega gledališča, ki ga je vodil Ciril Cvetko, razne kulturne in igralske skupine, ki so prišle v Črnomelj, kot na primer istrsko igralsko skupino »Otokar Keršovani« itd. Prenašal je tudi razne manifestacije z Glavnega trga v Črnomlju, a ko se je odpravil iz Črnomlja na Hrvaško in iz Hrvaške končno v Trst, je v tistih zadnjih dneh pred osvoboditvijo postal predvsem instrument vojaške agitacije in propagande. Kot primer bom citiral pisemce, ki ga je radiu OF 1. maja poslala tov. Vera in kjer je na oguljenem in pomečkanem papirju mogoče brati tole: »Po Primoževem naročilu ti sporočam: Izpolnite svoje vesti o bojih v Trstu s tem, da se čete jugoslovanske armade bližajo centru mesta iz smeri Barkovlje. — Komanda mesta Trsta jugoslovanske armade se s silami, ki so pod njenim vodstvom znotraj mesta Trsta, bori proti Nemcem že nekaj dni in so se njene sile danes zjutraj združile s silami IX. korpusa. — Apel na Tržačane v italijanščini, ki ste ga včeraj in danes prenašali, je treba spremeniti. Opustite splošni poziv na vstajo in naj apel izzveni v poziv na vse tiste, ki se vstaji še niso pridružili, tako da bo vse tržaško ljudstvo z vsemi sredstvi podprlo in pospeševalo prodiranje naših čet.«

In ko je prodrli tudi radio OF na tržaško radijsko postajo, je bilo njegove nenavadne, razburljive in korenite življenjske poti konec.

ROF so slišali po vsem svetu

ING. ARCH. MILAN ERBEŽNIK

Proti koncu leta 1944 je bil štab IV. operativne cone v hribih nad gornjo Savinjsko dolino. Takrat sem bil zadolžen za radijske zveze področja Štajerske in Koroške. Razen oddajnika, s katerim sem prišel na Štajersko v znanim pohodu XIV. divizije, smo še uspeli postaviti zveze s štabi divizije, delala je tudi stalna zveza iz Moravč, ki jo je vzdrževal tovariš Oto Hudeček, imeli smo namen zgraditi dobro skrito tehnično bazo pod Smrekovcem. Sredi tega dela sem prejel prve dni septembra telegrafski poziv, naj se takoj javim v Glavnem štabu. Takrat še nisem vedel zakaj. Po redni kurirski poti sem krenil proti Beli krajini, za popotnico mi je naš conski intendant tovariš Humar dal nakazilo za obleko in čevlje. Čez nedeljo so mi naši krojači v moravškem gradu naredili novo obleko, čevljar pod Miklavžem pa čevlje. Nisem mu bil preveč hvaležen, saj so me po poti do krvi ožulili.

Savo smo prepluli brez nezgod s čolnom, ki so ga imeli skritega naši kurirji. Naprej pa ni šlo gladko, nad Gabrovko je bila zaseda črne roke. Vrnili smo se na TV postajo pa po drugi poti srečno prišli v Gabrovko.

Po naših navadah na Štajerskem, kjer skoraj nismo dvakrat prenočili v istem kraju, sem bil prav presenečen, ko sem se udobno peljal s kočijo mimo Trebnjega do Dvora. Od Dvora sem pot nadaljeval s kolesom, ki sem ga dobil na kirurški postaji. Brez težav sem prišel v Črmošnjice.

Na javki mi je tovariš Franci Kolar povedal, da so me poklicali zaradi naloge, naj bi prevzel skrb za oddajnik radia Osvobodilne fronte v Črnomlju.

Oddaje ROF sem poslušal že na Štajerskem, vendar je bilo sprejemanje komaj mogoče, ker valovna dolžina ni bila stalna, gumb sprejemnika sem moral premikati v enakomernem ritmu.

Po podatkih, ki mi jih je dal tovariš Kolar, sem vedel, da je mogoče zagotoviti dober sprejem ROF le s tem, da oddajnik opremimo s kristalom, ki zagotavlja stalno frekvenco.

S kolesom sem nadaljeval pot proti Črnomlju, na grebenu pri Tajčbirtu sem spet zadihaval zrak osvobodjene Bele krajine.

Prvo presenečenje me je čakalo sredi Črnomlja. Pred domom kulture je bila množica partizanov v lepih uniformah pa tudi »civilistov«. Vprašal sem, kaj je, pa so mi rekli: koncert. Počakal sem, da je minila pavza, stopil v dvorano in na oder je prišel naš znani violinist Karlo Rupel. Vtis more razumeti le tisti, ki to doživi po mesecih hajk, snega in lakote.

Drugo presenečenje je bil sprejem pri ROF napovedovalcu Vitomilu Zupanu, ki si je uredil v bombardirani hiši črnomaljskega zdravnika svoj kotiček. Okna so bila zastrta s svilenimi padali, stene pa prekrite z njegovimi akvareli. Poleg sta stanovala tudi Vladoša Simčič in Jože Tiran, kasnejša stalna sodelavca ROF.

Oddajnik je bil nameščen v komandnem prostoru zgradbe črnomaljskega vodovoda, ki pa še ni bil takrat v rabi. Tam sem srečal tovariša Antona Ribiča, ki je z oddajnikom upravljal, poleg tega pa je bil tudi naš ekonom.

Zvedel sem, da je ta oddajnik iz italijanskega oklopnega vlaka. Naši aktivisti so ga iz Ljubljane poslali na osvobodeno ozemlje. Razen oddajnika je bil tu mikrofonski ojačevalec za štiri priključke in dober študijski mikrofoni, ki so ga »organizirali« člane OF na ljubljanski radijski postaji.

Antena je bila nizka, napeta na telegrafski drog. Tovariš mi je povedal, da je oddajnik priredil tovariš Stane Vrščaj, delal je na tako imenovanem »samovzbujanju«, brez kristala. Oddajnik je napajala črnomaljska »elektrarna«, stara lokomobila z napisno tablico 1906. Takoj sem se lotil sanacije. Največji sovražnik radijskih naprav je vlaga. Tovariš Ribič je »organiziral« naravno štedilnika v predprostoru rezervoarja, oddajnik smo razdrli, osušili in temeljito očistili, postavili smo visoke jambore in namestili »dipol anteno«. Namesto samovzbujanja sem v oddajnik namestil kristal. Kljub svojim izkušnjam sem k delu pritegnil tovariše iz radiotelegrafske šole, takrat in kasneje sem dobil dobre nasvete od tovariša ing. Pavla Tepine in starega praktika Uroša Kukovca.

Pričeli smo z rednimi oddajami. Najprej smo oddajali kar iz istega prostora, ker je bil studio, ki so ga pričeli graditi v domu kulture, na preveč prometnem kraju. Za zveze smo potrebovali žice, toda odkod? Spet je neutrudni Ante Ribič »organiziral« demontažo ene žile daljnovoda iz Ozlja, cigani so jo razpletli in imeli smo žice dovolj za modulacijske in telefonske zveze! Novi studio smo priredili v samotni bivši gostilni Ahačič. Dvojna okna smo zaphali z ličkanjem, akustiko pa izboljšali s padali. Iz tega studia smo oddajali vse do vpada belih v Črnomelj.

Ta dogodek še prav dobro pomnim. Že zjutraj mi je tovariš Ribič po telefonu sporočil, da je nekdo ponoči prerezal vrvi, ki so držale anteno, takoj zatem pa sem dobil sporočilo, naj vse naprave evakuiramo iz Črnomlja. Toda kako? Oddajnik je bil težak, kam z njim? S tovarišem Ribičem sva ga odnesla v jarek, skopan za vodovodne cevi, pokrila s slamarico in zasula z zemljo. Vse ustanove so se že selile iz Črnomlja, nikjer voza za prevoz naprav iz studia. »Organiziral« sem volovsko vprego, naložili smo težke, vagonске akumulatorje, ojačevalec in drugo ter jo mahnili proti Jugorju. Po stari praksi sem po poti v grmovju ob cesti »zakamufliral« težke predmete, le edini, dragoceni mikrofoni sem nosil s seboj. Beli ROF niso napravili druge škode, le moje kolo so prestrelili.

Po vrnitvi smo napravili nove studie v pritličnem stanovanju ob železniški postaji. Uporabili smo plutovino iz prevrnjenih hladilnih vagonov, padala, »preproge« pa so nam sešile članice AFŽ iz centimeter debelega filca, ki smo ga dobili iz posod, v katerih so nam zavezniki metali različen material.

To je bilo že pravo razkošje. Imeli smo »mali« studio za napovedi, pa dva »velika« studia (4 × 4). Tudi tehnično smo se izpopolnili. V radiotelegrafski šoli so nam napravili usmernik za mikrofonski ojačevalec, iz starega telegrafskega aparata pa »kukavico« — tradicionalni znak radia Ljubljane, iz hišnih zvoncev je nastala optična signalizacija, imeli smo celo »diskoteko« z dvajsetimi ploščami. Program pa je postal že bogat, poleg poročil in obvestil smo oddajali dramske predstave, recitacije, nastope pevskih zborov in solistov, godbe na pihala itd. Pri nas so stalno nastopali že vigrani ansambli našega ljudskega gledališča, njegov član Jože Tiran kot recitator, Invalidski pevski zbor, mladinski pevski zbor, solisti profesor Pavle Šivic, violinist Karlo Rupel. Najmarljivejši sodelavec ROF pa je bil tovariš Bojan Adamič, ki je poleg godbe na pihala skrbel za vrzeli v našem programu, bil je čudovit improvizator na harmoniki in klavirju, čez noč je komponiral za manjše ansamble, pa tudi za svojo godbo na pihala.

V novih studijih je postalo živahno. Tja smo se preselili vsi stalni sodelavci, programski vodja je bil Jože Brejc, napovedovalec tovariš Vitomil Zupan je dobil še »pomoč« tovarišice Bare Černič in Cilke Malešič.

Ker je imela črnomaljska elektrarna, ki je bila sicer naš sosed, zelo neustalno napetost, posebno zaradi preobremenitev s stroji naše partizanske »industrije«, smo dobili za oddajnik bencinski agregat. Z njim smo oddajali podnevi, predvsem jutranja poročila za Tanjug, pa tudi v zgodnjih večernih urah. »Gorivo«, skopo odmerjeni bencin, pa sem moral dobivati vedno le osebno pri tovarišu Borisu Kidriču, komisarju Glavnega štaba. Jasno, da smo pazili na vsako kapljico. Za delo ROF, posebno pa ažurnost poročanja, so bile dragocene naše neposredne telefonske zveze med studii in oddajnikom, predvsem pa z našim Tanjugom. Te zveze so nam omogočale, da smo oddajali na primer poročilo o napredovanju rdeče armade v nekajminutnem presledku za oddajami moskovskega radia. Tovariš Javoršek je dajal napovedovalcu Zupanu na listku napisane posamezne stavke, ki jih je po telefonu prejemal od Tanjuga!

Kljub skromnim »tehničnim« sredstvom pa je ROF uspel prenašati tudi »žive« oddaje iz doma kulture pa tudi z Glavnega trga v Črnomlju. To ni bilo preprosto. Za take »prenose« sem moral demontirati vse naprave v studiu, imeli smo le en mikrofonski ojačevalec in le en mikrofoni, ter jih prepeljati na kraj oddaje.

Včasih se je tudi zataknilo. Ko smo pričakovali osvoboditev Beograda, je bil na primer pripravljen obsežen program, osvoboditev pa se je za nekaj dni zavlekla. Ko pa je končno prišla težko pričakovana vest, je kurir okrožja od veselja z rafalom iz brzostrelke prestrelil glavni vod iz električne centrale. Hitro smo se znašli, tovariš Ribič je pognal agregat na oddajniku, jaz pa v studiu ojačevalce na baterije in slavnostna oddaja je šla v redu. Program pa je bil preobsežen, tako da ni bilo za vse nastopajoče prostora v studiih, godba na pihala je morala igrati kar zunaj, mikrofoni pa je bil na oknu.

ROF se je postopoma programsko in tehnično izpopolnjeval. Govorne oddaje so rabile »zvočne kulise«. Prvotno sem imel le nekaj plošč iz starega kina v Crnomlju, med njimi je bila ena, ki sem jo prav s pridom uporabljal. Na njej je bil med šumom množice posnet rafal brzostrelke, ki je bil tako veren, da je nekoč pri slučajnih obiskovalcih povzročil celo paničen beg iz hiše. Imel sem tudi Čajkovskega Uverturo 1812, ki je bila dobra za spremljavo poročila z bojišč. Veseli smo bili prispevka tovariša Jožeta Vidmarja, ki nam je iz Barja prinesel Čajkovskega V. simfonijo in Dvořakovo »Iz novega sveta« poleg drugih dobrih plošč. Za nas je bila to prava obogatitev, današnji sodelavci radia si menda težko predstavljajo, kako je mogoče delati s tako skromnimi sredstvi in celo brez magnetofonov.

O sprejemanju ROF smo dobivali podatke precej pozno. Razen v neposredni bližini, Beli krajini, so nas poslušali tudi v Ljubljani, dobili pa smo obvestilo o dobrem sprejemu v drugih deželah, tako iz Avstrije, Kaira in Londona, po osvoboditvi pa smo dobili dopis celo od poslušalca iz Nove Zelandije.

Po teh podatkih sodeč, je bil sprejem tega 50-vatnega rofovega oddajnika mogoč zaradi pravilno prirejene antene in konstantne valovne dolžine. V takratnih razmerah pa ni bilo lahko zagotoviti nemotenega dela. To je bilo omogočeno s sodelovanjem tovarišev iz radiotelegrafske šole, pa tudi zaradi naše odlične mreže zvez. Nujne rezervne dele, predvsem oddajne elektronke, smo po naših »kanalih« dobili prek Trsta celo iz Siemensovih tovarn v Milanu, kot sem izvedel po osvoboditvi od ing. Šušteršiča, ki je tam »organiziral« te dobave.

Posebno poglavje ROF pa je »selitev« tik pred osvoboditvijo. Konec aprila smo demontirali oddajnik in vse naprave v studiu ter krenili proti Trstu. Spotoma smo se ustavili na Ravni gori v Gorskem Kotaru. Improvizirali smo studio v opuščenem župnišču, anteno oddajnika pa napeli na zvonik sosedne cerkve. Oddajali smo »non-stop«, eno uro slovensko, eno uro italijansko. Sredi improviziranega programa sem doživel eno najlepših oddaj, ko je Ciril Kosmač »čez noč« napisal občuteno črtico o povratku v rojstni kraj po dvajsetih letih. Zvočna »kulisa« je bila Dvořakovo »Domotožje«.

Vse enote so se selile proti Trstu, na ROF pa so »pozabili«, tako da smo prišli v Trst, ko je bil že povsem osvobojen. Zato ni ROF prenašal ustanovitve naše slovenske vlade v Ajdovščini pa tudi ne dogodkov neposredno ob osvoboditvi Trsta.

V Ljubljano smo prišli 9. maja 1945. Ko smo prišli na radio Ljubljana, je ta že oddajala s starim oddajnikom, ki so ga Nemci poškodovali, pa ga je ing. Magajna usposobil z rezervnimi deli, ki jih je že prej skril pri takratnem kurjaču v sedanji zgradbi CK. Kljub temu pa smo vseeno vključili tudi naš oddajnik ROF, ki je delal na kratkih valovih. Kako je bilo to prav, smo videli ob prihodu tovariša Tita v Ljubljano, ko je med neurjem udarila strela v oddajnik radia Ljubljane, stari »vojni veteran« ROF pa je delal naprej.

Iz spominov na radio Osvobodilne fronte

CILKA MALEŠIČ

Bližala se je zadnja pomlad v vojni. Čutili smo jo kot nobeno poprej, ker smo verovali, da bo z njo prišla svoboda.

V takem razpoloženju, ki je sledilo težkim vojnim doživetjem, sem se znašla v začetku marca petinštiridesetega leta v studiu radia Osvobodilna fronta.

Spomini na delo v ROF so živi. Ostali pa so predvsem vtisi, tisto, česar človek nikdar ne more pozabiti, čeprav morda podatki za letopisca niso povsem točni.

V delu ROF sta se v tistem času prepletali s težnjo po normaliziranju in ustalitvi radijskega programa partizanska iznajdljivost in improvizacija.

Studio, v katerem so se vrstili vodilni politiki, borci, pisatelji, glasbeniki in napovedovalci, je bil bolj podoben Atilovemu šotoru kot radijskemu delovnemu prostoru.

Soba v železničarskem bloku v Črnomlju je bila obdana z živo obarvano in v gube nabrano balonsko svilo zavezniških padal. Klobučevinasti kolobarji, ki so prej varovali dragocene ampule in doze z zdravili, namenjenimi partizanskim bolnišnicam, so postali zdaj odlična obloga za tla, ki je ublažila še tako trde korake. Zvočna izolacija je bila dosežena, prostor je ustrezal menemu.

Vsi, ki smo ta čas delali pri radiu, smo se morali vživeti v povsem nov posel. Nihče ni bil novinar. Vsakdo od nas pa je opravljal po več različnih nalog.

Vodja Franček je koval program, obveščal in pripravljaval nastopajoče za oddajo, bil pa je tudi jezikovni korektor.

Tehnični vodja inž. Erbežnik je skrbel za tehnično plat, predvsem pa za red pri oddajah. Še zdaj ga vidim, kako je sedel s slušalkami na ušesih za oknom, ki je gledalo iz studia v njegov delovni prostor. Spremljal je vsako besedo in dajal kar z rokami znamenja za začetek, premore in zaključek oddaje. Zraven njega je bila na polici škatla — kukavica.

Erbežnik me je vedno kaj kritiziral, ker je hotel, da bi bile naše oddaje zares popolne.

Za glasbene oddaje je skrbel predvsem Bojan Adamič. Komponiral je in vadal svoje muzikante kar pod kozolcem. Njegovi nastopi v studiu so me vedno skrbeli. Hotel je podrediti svojemu ritmu tudi govorne vložke med posameznimi skladbami, za kar pa nisem bila najbolj nadarjena in sem zato napeto sledila njegovi taktirki.

Prvi dan, ko sem prišla k radiu, sem postala brez posebne avdicije napovedovalka. Zraven sem izbirala in prirejala poročila iz Tanjugovih biltenov za radijske vesti.

Vsako jutro je bil že pred šesto uro narek naših vesti za tuje radijske postaje in agencije — v tistem času vesti o zmagovitem pohodu četrte armade in bojih devetega korpusa na Primorskem, o upiranju in porazih Nemcev in četnikov.

Čez dan ali dva sem kar težko verjela ušesom, ko sem slišala svoje besede, prevedene v ruščino, v poročilih, ki jih je oddajal Radio Moskva.

Pogled na stavbo RTV Ljubljana

Naše oddaje so bile neposredne. V radijskih prostorih so se zvrstili partizanski zbori, pevske in instrumentalne skupine, frontno gledališče s popevkami, razgovori z borci in aktivisti.

Pred mikrofonom so brali svoje črtice, novele ali odlomke iz večjih del pisatelji-partizani: Kosmač, Kranjec in drugi. Člani Slovenskega narodnega gledališča so recitali pesmi padlih umetnikov-partizanov.

Glasbeni spored je bil prav tako povečini originalno izveden. Poleg Adamičevih skladb in pesmi, ki sta jih uglasbila Gobec in Pahor, se spominjam del Marjana Kozine — osnutki simfonij Bela krajina in Ilova gora so v posameznih stavkih izzveneli iz studia radia OF. Kasneje je prinesel Pavel Šivic iz Italije še dragocene plošče z deli Mendelssohna, Saint-Saënsa, Rimskega-Korsakova in drugih klasikov, ki so obogatile naš glasbeni program. Ne prej in ne kasneje nisem užila v kratkem času toliko sadov umetnosti kot takrat, ko sem bila napovedovalka v ROF.

Še nečesa ne bi mogel človek nikdar pozabiti: govorov, ki jih je imel po radiu tovariš Kidrič. Misli, napisane na papirju, so rasle v njegovih besedah v dinamičen govor, razumljiv in prodoren. Silna moč njegove besede, polne razuma in čustev, proste vsakega umetničenja, je prepričala in razgibalala vse, ki smo ga poslušali.

Delo ROF pa ni bilo zaprto le v studiu. V spominu sta mi ostali dve manifestaciji: prihod in pozdrav prekomorskim brigadam ter pozdravno slavlje rdeči armadi, ko je stopila na slovenska tla. Radio OF je prenašal slavnostna zborovanja, na katerih sta bila reporterja Franček in Vito, mojstra besede. Morala sem tudi jaz sodelovati, čeprav mi je šla že od nekdaj težko beseda iz ust. Toda doživetja so premagala vsako tesnobo — ob pozdravu rdeči armadi se mi je z lahkoto razvezal jezik.

Proti koncu aprila, ko se je pomlad v Beli krajini že do kraja razcvetela, smo morali zapustiti Crnomelj, da bi v neposredni bližini prodirajoče zmagovite vojske lahko brez nevarnosti in hitro sledili novim dogodkom ter o njih seznanjali svet. V Gorskem Kotarju, na Ravni gori, smo se ustavili za nekaj dni. Oddaje so se vrstile brez prestanka: poročila, glasba, pozdravi zmagovalcem, zahvale in obljube tistim, ki so žrtvovali svoja življenja. Bližal se je konec vojne in naše enote so bile na poti v Trst.

Za njimi, sledeč najnovejšim vojnim dogodkom, je krenil tudi ROF. Še poslednjič pot čez notranske gozdove mimo Mašuna v Brkine. Kolone nemih, mrkih četnikov, peš ali z vozmi, so se umikale daleč pod cesto tovarnjaku, s katerega je odmevala partizanska pesem. Zeleni slavaloki in pristrčni pozdravi primorskih deklet so se vrstili od Hruševja čez Vipavsko dolino do Gorice. En sam praznik, veliki dan, ki smo ga hoteli, a ga nismo utegnili prek radijskih valov prenesti vsemu svobodnemu svetu. Hiteli smo v Trst.

Trst: Palazzo TELVE na Piazza di Oberdan. Naši iz vojske so že prevzeli radijsko postajo. Sodelavci radia smo se sestajali, delili delo, iskali poročila, prispevke, se povezovali z novinarji Primorskega dnevnika, delali brez prestanka, kot da ne bi bilo v palači zraven poveljstva zaveznikov, ki so po svoje ukrepali.

Zvečer, bilo je dva dni pred osvoboditvijo, obnemimo: »Naši so v Ljubljani!« zakliče nekdo in z višine palače TELVE zadrdrajo rafali strojnic v pozdrav Ljubljani. Vest kmalu prekličejo.

Kljub temu se ROF odpravlja. Bliža se deveti maj in slabi dve uri po koncu zadnje okupatorjeve oddaje pozdravi vse, ki so uporno vztrajali v boju proti okupatorjem, radio svobodne Ljubljane.

Oddaje Kričača

V naših prizadevanjih, da bi bralcem posredovali povzetke nekaterih oddaj »Kričača« in radia Osvobodilne fronte, smo uspeli le delno. Mnogo oddaj, ki so bile zgolj v rokopisu, se je med časom izgubilo, vendar pa smo iz bogatega arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja uspeli izluščiti nekaj oddaj, ki so v političnem delu Osvobodilne fronte gotovo imele eno vodilnih mest.

Oddaje »Kričača« v slovenskem jeziku so uničene, morda tudi izgubljene. Uspelo pa nam je dobiti italijanske zapiske teh oddaj. To gradivo je zbirala informacijska sekcija komande divizije »Granatieri di Sardegna«, prav zato teksti oddaj ne morejo biti popolni. Italijanski prevodi so bili pomanjkljivi, vendar pa so tudi ti ohranjeni fragmenti pomemben dokument o delu »Kričača«. Prav zato smo se odločili vedno tudi za datume na italijanskih tekstih, saj je težko ugotoviti v večini primerov, za katero oddajo gre.

4. februarja 1942

Slovinci, poslušajte, govori OF!

Slovinci, poslušajte, govori OF!

Slovinci, poslušajte, govori OF!

Slovenski narod ni bil nikoli tako zatiran, kot je zatiran sedaj, po italijanski okupaciji. Nedorodni slovenski narod trpi in vdano prenaša, ker ve, da se bliža dan vstaje.

Slovinci, poslušajte... Vsi podpišite posojilo, ki ga je razpisala OF in prepričajte se, da OF dela za našo rešitev. Partizanski vojski ni dovolj samo materialna moč, ampak potrebuje tudi moralno moč. Pomagajmo tem našim borcem. Zatorej podpišite vsi, vsi od prvega do zadnjega.

Slovinci, poslušajte novice s sovjetske fronte!

Sovjeti povzročajo sovražniku velike izgube in vedno nove rezerve prihajajo iz Nemčije, se ve, klavno meso.

Za spomladansko ofenzivo je Hitler zahteval 200.000 mož od Madžarske in prav toliko od Romunije. Tako prva kakor druga država sta doumeli to tragično zahtevo po človeškem mesu, toda prepozno, sedaj se več ne moreta izogniti krempljem fašističnega imperializma.

Obema bi morala biti za zgled OF; bojevati se, da, toda za lastno svobodo.

Nam je fašizem obljubljal morja in planine, medtem pa nam vse odnašajo in požigajo hiše našim kmetom in vse uničujejo.

Pretekli teden je fašistična policija vdrla v naš Delavski dom in zaprla vse tiste, ki so bili v njem, brez upravičenega vzroka; isto se dogaja prebivalcem, ki hodijo po ulicah mesta. To je naša avtonomija in to je naša pravica, obljubljena od fašističnih oblasti.

Na Viču je bila ustreljena neka naša ženska, medtem ko je skušala pobegniti fašistom, ki so jo zasledovali. Poskušala se je zateči v neko gostilno, ki so jo nato fašisti sami oplenili.

V Rimu je bil te dni Hitlerjev poslanec, da bi se pogovoril o vojaških nesporedumih, ki so se pojavili.

Slovenci, širite sporočila OF.

Živela OF — smrt fašizmu!

Naša prihodnja oddaja bo na sporedu v sredo ob 19.45.

9. februarja 1942

Slovenci, poslušajte, govori OF!

Naprej, slovenski narod, in puške naj pojo.

Slovenci, jutri je 35. obletnica našega velikega pesnika Franceta Prešerna, velikega preučevalca francoske revolucije in torej svobode narodov. Mislimo nanj in na njegova sveta dela, ki jih je napisal za slovenski narod in predvsem za njegovo svobodo. Slovenci, spominjajte se svojih prednikov, kako so živeli svobodni in mirni že 400 let. Nobena človeška zgodovina se ne spominja barbarstev, kakršna nam sedaj dela nemški fašizem. Slovenci, to naj vas spominja na OF, OF se klanja pred tem velikim možem naroda. Svoboda slovenskega naroda se vsak dan bolj približuje z Vzhoda, zato zaupajte.

Slovenci Julijske Benečije.

Slovenci s Krasa in iz smehljajoče se Vipavske doline, tudi vas se spominjamo na ta dan praznovanja velikega pesnika. Vedno ste bili naši bratje, zakaj že 20 let prelivate mnogo krvi za idejo slovenske enotnosti.

Politični možje v Beogradu so nas izdali. Slovenci, vedite, da se naši partizani bojujejo za vas in za stvar naroda, kakor se bojujejo tudi na Hrvaškem in v Srbiji proti skupnemu sovražniku, fašizmu. Pridružite se nam tudi vi, Julijci, ki imate isti ideal kot mi, in sicer svobodo in pravico za slovenski narod. Dvignite se zbori, dan zmage je blizu!

Sledi narodna pesem.

Koroški Slovenci!

Praznujte tudi vi ta dan, ker ga praznujejo tudi v Rusiji, kjer se bojujejo. Nemški imperializem bo moral pasti in bo padel. Dovolj nam je njegovega jarma, kateremu nas je podvrgla usoda.

Slovenci Koroške, če ste bili izdani, OF vas ne bo nikoli izdala, pripravite se in organizirajte tudi vi drzne partizanske skupine, ki bodo rešile vse Slovence.

Sledi narodna pesem, ki jo poje ženski zbor.

Slovenci, poslušajte vsi! To je dan, ko se je začelo naše vstajenje in naša skorajšnja svoboda.

Slovenci, zapomnite si, da ne smete sklepati nobenega prijateljstva z Italijani in Nemci, ker vas izdajajo, kot so nas izdajali na raznih kongresih od 1848 naprej, mogoče zato, ker se noben politik ni znal prebiti naprej. Samo Rusija ve za naš žalostni položaj in samo Rusija mora biti naše upanje in za vse slovanske narode.

Končno je Rusija spregledala namene nemškega imperializma, med katerimi je glavni uničenje naše rase, toda to se ne bo zgodilo nikoli, ker se bo vsak Slovenec boril do zadnje kaplje krvi, do končne zmage. Zato vsi na fronto in vsi za isti smoter — zmaga!

Slovenci! Bojujmo se s stisnjenimi zobmi proti Hitlerjevemu imperializmu, kakor se bojujejo proti njemu partizani v gorah, dolinah in vaseh! Združeni bomo zmagali.

Pazite na izdajalce!

Sledijo partizanske pesmi.

Slovenci, poslušajte, partizani se borijo, ker se zavedajo, da bodo kmalu imeli vso Slovenijo v svojih rokah. Zaščitimo jih. Med nami ne sme biti nobenega Judeža.

Neki švicarski škof je jasno opisal ideal partizana, ki se bojuje za svobodo. OF vedno od blizu spremlja te heroje in jih bo vedno branila. Vsak izdajalec mora biti kaznovan s smrtjo.

Sledijo glasba in partizanske pesmi.

Kot smo že poročali, je bilo v napadu na železniško postajo Verd ustreljenih 18 Italijanov in veliko ranjenih; trije naši partizani so padli. Postaja je močno poškodovana in je bila prizadeta velika škoda transportnemu materialu.

Iz Ljubljane je bilo te dni preneseno na partizansko fronto 52 pušk. Banka pokrajine Ljubljanske je posodila civilnemu komisariatu en milijon 750 tisoč lir. To je izdajstvo, med nami ne sme biti Judežev.

Ljubljansko vojaško sodišče je obsodilo na smrt Sušteršiča Milana, sina preprostega železničarja, ker je ubil nekega italijanskega vojaka; toda prišel bo dan, ko bo maščevan, kot bo maščevan zakon, ki ga je obsodil.

OF je izvedela z ruske fronte dobre novice, in sicer, da maršal Timošenko obkoljuje dve veliki nemški enoti.

Te dni je bilo mnogo nasprotij med nemško in japonsko vlado, ker je menda nemška vlada prepovedala zasedbo holandske Indije. Ravno tako so se pojavila nasprotja v ocenah libijske fronte med generali Batiscom in Rommlom.

OF opozarja poslušalce, da morajo mirno čakati in zelo paziti na vse, kar počenjajo Italijani in Nemci, ker bo vse to nekega dne povrnjeno.

Zahvaljujemo se italijanskim fašističnim oblastem, ker so nam preskrbele današnjo policijsko uro; tako so vsi Slovenci lahko bili prisotni pri poslušanju naše oddaje.

Živela OF — smrt fašizmu!

Slovenci, propagirajte naše oddaje, ker je to najsvetejša dolžnost.

Opozarjamo naše poslušalce, da bo naša prihodnja oddaja na sporedu v ponedeljek ob 19.45.

Živela OF — smrt fašizmu!

Konec oddaje.

10. februarja 1942

Slovenci... Poslušajte, govori OF.

1. februar je bil praznik slovenskega ljudstva.

Slovenci, zapomnite si, kakor je bilo že objavljeno, da 7. februarja t. l. od 19. do 20. ure noben Slovenec ne sme krožiti po ulicah mesta, niti obiskati kinematografov in javnih lokalov.

SLOVENC! POSLUŠAJTE!

Za vsako ceno moramo izgnati okupatorje.

V nemški Sloveniji so se 9. in 10. januarja naši partizani spoprijeli z nemškimi četami in v boju je bilo ubitih 400 nemških vojakov. Partizani pa so imeli samo 7 mrtvih. Partizani so po končanem boju menjali položaje.

Nemško topništvo je vzdrževalo ogenj nepretrgoma 7 ur.

POSLUŠAJTE ZADNJE SPOROČILO OF.

Napad na vlak-cisterno se je odigral na postaji Verd v noči na 2. tega meseca. Italijani so imeli 1 mrtvega in 4 ranjene.

V soboto bo namesto ob 19.45 oddaja zaradi slovenskega narodnega praznika na sporedu ob 19. uri. Vsi morate poslušati radio in povedati o naših oddajah vsem, ki ga nimajo.

ŽIVELA OSVOBODILNA FRONTA — SMRT FAŠIZMU!

Slovenska narodna himna.

Slovinci, poslušajte!

Govori OF!

Govori OF!

Po zadnjih novicah je padlo na Verdu, v bitki med našimi partizani in italijanskimi četami, 9 partizanov in 45 italijanskih vojakov. V celoti je bilo uničenih 50 vagonov cistern za petrolej.

Ukrepi, ki so jih uvedle politične oblasti proti mirnim prebivalcem Ljubljane, so zelo demoralizirajoči, toda tudi za nas bo prišla tako težko pričakovana svoboda. Ljubljančani, vdano prenašajte te odredbe, ki so jih uvedli okupatorji, ki hočejo na vsak način uničiti našo raso.

Živela OF!

Smrt fašizmu!

Poslušajte zadnje novice.

Tisoče Slovencev je deportiranih in še vedno jih vozijo drugam, brez vsega (in le tem je pobrana vsa njihova imovina). Radio OF pozdravlja vse te, tako trdo prizadete ter jih vabi na boj proti okupatorju.

Fašistične oblasti so uvedle nove uredbe, da bi prisilile slovensko mladino k učenju italijanskega jezika, toda to ni mogoče, ker ne bo nobena mati in noben oče dovolil svojim otrokom učiti se jezik tujcev.

Slovinci. Združimo se in bodimo močni, saj se bliža ura naše svobode!

Slovinci, poslušajte stalno oddaje OF in propagirajte jih.

ŽIVELA OF — ŽIVEL SLOVENSKI NAROD — ŽIVELA SVOBODA — SMRT FAŠIZMU.

15. februarja 1942

Govori OF!

Govori OF!

Slovinci in Slovenke, na Hrvaškem, v Srbiji, v Julijski Benečiji in na vsem svetu, poslušajte našo oddajo.

Ura naše svobode je blizu.

Tovariši, pridružite se boju zoper okupatorja; dokazati moramo fašizmu, da smo trdni, enotni, disciplinirani in pripravljeni na vse, da bi dosegli svoj smoter. Naprej, naprej tovariši v boj zoper sovražnika.

Slovenski Sokoli, tudi vi se morate pridružiti OF, fronti za osvoboditev slovenskega naroda, ki upa v svojo pravico, do katere ima pravico kot vsak človek na svetu. Zatiranje, ki jih trpimo zaradi okupatorjev, so ogromna in nevzdržna.

SMRT FAŠIZMU — ŽIVELA OF — NAJ ŽIVI RUSKO ZAVEZNISTVO — NAJ ŽIVI PARTIZANI — NAJ ŽIVI SLOVENSKI NAROD.

Na ruski fronti so še vedno v teku veliki boji in vse nemške utrdbe na petrograjski fronti so razrušene. Sovražnik je na umiku izgubil veliko ljudi in materiala.

Prejšnjo soboto je rimska pravica obsodila 28 slovenskih mladeničev na smrt, 10 od njih je bilo pomiloščenih, mlade žrtve, po nedolžnem pomorjene; to je pravica, ki ... (hude motnje).

Francoska mladina se oborožuje, da bi zmagala zadano sramoto. Romunska mladina sabotira vojaška dela. Vojaki na fronti dobivajo komaj 300 gramov kruha na dan in mnogi se branijo oditi v boj.

Tudi Italijani so začeli deportirati slovensko mladino in dan za dnem si sledi v vsej Sloveniji zapiranje nedolžnih prebivalcev.

Slovinci, propagirajte naše oddaje. To je dolžnost vsakega Slovenca.

*Idrijska ulica —
pri Prohinarjevih
— ena oddaja*

19. februarja 1942

Slovenci, poslušajte, govori OF!

Slovenci, poslušajte, govori OF!

Mi se nahajamo sredi nemških, italijanskih in madžarskih okupatorjev, podvrženi takemu suženjskemu stanju, ki ga ne pomni nobena človeška zgodovina. Ti okupatorji ne želijo nič drugega kot smrt vsega slovenskega naroda. Zares, iz njihovega ravnanja lahko vsak Slovenec sklepa, da ne želijo drugega kot iztrebljenje naše rase. To se ne more zgoditi nikdar. Ven z okupatorji.

Hočemo svobodo, hočemo pravico, hočemo našo zemljo, ki so nam jo ukradli okupatorji.

Slovenska mladina se mora boriti za ta načela: ven z okupatorji, pravdo slovenskemu narodu in mora vedeti:

1. da ne sme nihče pristopiti h katerikoli fašistični organizaciji;
2. nihče ne sme ubogati ukazov fašistične oblasti;
3. vsa slovenska mladina se mora boriti proti fašizmu in proti hitlerizmu; proti sovražniku našega naroda.

Vsak naš mrtvec mora biti maščevan.

Slovenska mladina. To je naša direktiva in vas vabimo, da jo ubogate.

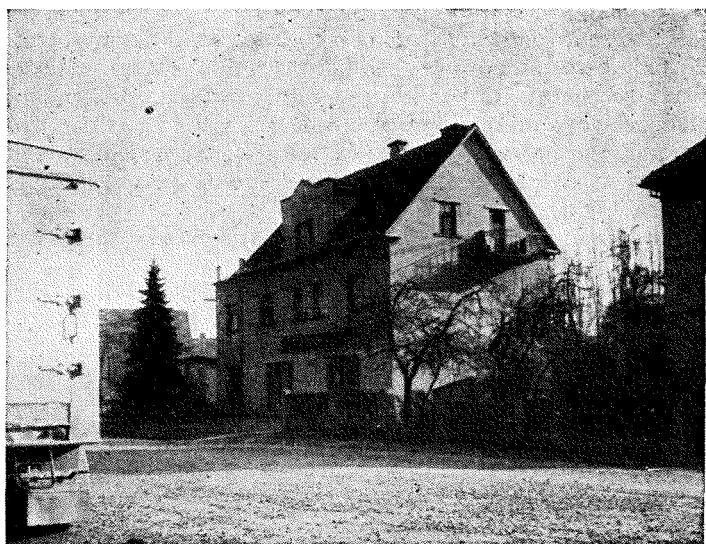
Nemci so, kakor vam je že znano, pregnali na tisoče in tisoče naših bratov iz njihovih posestev in tisočerim otrokom odvzeli šolo v materinskem jeziku. Zares, čez 40.000 jih je ostalo brez kakršnekoli izobrazbe. To se dogaja tudi v Sloveniji, ki so jo okupirali Italijani, ki so prepovedali hoditi v šolo vsem tistim, ki se niso hoteli vpisati v fašistično stranko. Iz istega vzroka je bila že enkrat zaprta naša univerza, ker bi Italijani radi prisilili našo mladino, da bi se vpisala v fašistične vrste.

Toda tega ne bi storil noben Slovenec.

Zato ste vi, starši, odgovorni, da vzgajate svoje otroke po načelih našega jezika. **SMRT FAŠIZMU!**

Na ruski fronti je bila popolnoma uničena 56. nemška divizija. Poleg tega je bilo potopljenih 7 transportov nemških čet v Črnem morju. Zadnja poročila obveščajo o izgubah nemških armad.

*Ulica Bežigrad 13
— pri Poldki Ar-
har — več oddaj*

Churchill je v svojem zadnjem govoru naznanil nove ofenzive in skorajšnje zmago nad sovražnikom.

Naši partizani so začeli svoje vojne akcije tudi v bližnji Julijski Benečiji. Zvedeli smo, da je bilo napadeno stražarsko mesto pri Štanjelu na Krasu, ki je bilo postavljeno pri železniškem predoru. Občudujemo te naše borce, ki se borijo za našo svobodo.

Pozor, pozor! (Oddaja v italijanščini.)

Prihodnji ponedeljek ob 20. uri bomo oddajali poziv za italijanske vojake.

Slovinci, širite naše oddaje.

SMRT FASIZMU — ŽIVELA OF!

25. februarja 1942

VSEBINA RADIJSKE ODDAJE OB 19.45 URI Z DNE 23. t. m.

Slovinci, 23. februarja, pred 27 leti je bila ustanovljena rdeča armada; danes je velik praznik.

Rdeča vojska bo brez dvoma zmagala in tudi mi Slovenci se moramo pridružiti rdeči armadi. Živel Stalin in armada!

Japonci so zavzeli Singapur zaradi izdaje vohunov. Portugalci so energično protestirali proti okupaciji nekaterih otokov. Nemci in Japonci so si v laseh zaradi nekaterih okupiranih holandskih otokov. Churchill je bil prisiljen zaradi boljšega dela imenovati ambasadorja... Rusi so približno 100 km od poljske meje in nemške čete se še vedno umikajo.

Na vzhodni fronti sta bili uničeni dve nemški diviziji. Kaj kmalu se bo zrušilo. PETEK — Avgust Praprotnik je bil ubit sredi belega dneva, ker je bil izdajalec. Prav gotovo bo Rusija premagala Nemčijo in Rusija bo tista, ki bo narekovala mir.

Francija je sramotno položila orožje, medtem ko je Rusija dokazala vrednost svojih armad. Ona bo tista, ki bo pravično dosegla mir. Vsi Slovenci moramo biti za Rusijo.

Poslušajte — Pozor, pozor!

Vojaki, poslušajte! (V italijanščini.)

Radio Osvobodilne fronte se čuti dolžan, da vam govori. Nemški imperializem potrebuje nove topove in novo klavno meso. Vi sami veste, da kdor gre v Rusijo, ne pride več nazaj. Rusija bo prav gotovo zmagala. Vsi premagani narodi so opazili slabo vlado nemškega imperializma. Mussolini in Hitler vam že 20 let obljubljata paradiž. Morate se zavedati, zakaj se borite. Mi ne maramo nič vašega; hočemo našo zemljo, ki ste jo zasedli. Ko vas pošljejo na rusko fronto, se ne smete boriti; dezerтираje in delajte razne sabotaže.

Italijani, vojaki in oficirji, pomagajte nam v tej naši borbi, ki je tudi vaša. Mnogi so javili, da partizani sekvestrirajo živila, živino, in vse v imenu italijanske oblasti.

Že tri mesece...

SMRT FAŠIZMU — ŽIVELA OF!

3. marca 1942

VSEBINA RADIJSKE ODDAJE OB 19.45 URI, DNE 2. t. m.

...Italijani požigajo hiše, požigajo vasi, zganjajo vse vrste vandalizmov proti našemu neoboroženemu ljudstvu. Slovensko ljudstvo je bilo že od vsega začetka go-ljufano z raznimi obljubami. In zares, vse obljube okupatorja danes trpi slovensko ljudstvo, začeniši z Ljubljano, kjer njeni miroljubni meščani trpijo vse vrste zatir-anja. Na stotine dnevno jih zaprejo brez vzroka in odvedejo v zapor. Naj živi zatirana Ljubljana, naj živi slovensko ljudstvo, naj živi OF! Smrt fašizmu!

V gostilni »Pri Mačku« je italijanski vojak ubil nekega človeka, ker mu ni hotel dati za pijačo. Gostilno so zaprli po nalogu fašističnih oblasti.

Na ruski fronti, poroča radio Moskva, da sovjetske čete nadaljujejo napredova-nje. Ruska zmaga nad sovražnikom je zagotovljena do prihodnjega poletja.

Slovinci, propagirajte naše radijske oddaje.

SMRT FAŠIZMU — ŽIVELA OF!

Naša naslednja oddaja bo v sredo ob 19.45 uri in vsi jo morate poslušati.

8. marca 1942

...med preiskavami v mestu smo opazili, da so tudi italijanski vojaki siti disci-pline, kateri so podvrženi. Preklinjajo vse, skupaj s svojimi komandanti in slišali smo z njihove strani, da bi bil čas, da bi se tudi oni začeli bojevati za svobodo. Vrh vsega jih lahko smatramo za prave najemnike, ker vršijo vse vrste terorja nad ubogim in razočaranim prebivalstvom Ljubljane. Nikoli še ni nobeno mesto preživelo takih dni terorja, kakor jih sedaj preživlja Ljubljana, središče slovenske civilizacije.

Italija bo krvavo plačala zlorabe in trpljenje, ki so jih zapovedale fašistične oblasti nad neoboroženim prebivalstvom. Hitlerjanski fašizem je začel s požigom celih vasi; identičen je italijanski fašizem. Zares sedaj je začel odkrivati, kaj je, te dni v Ljubljani. Toda ne nemški ne italijanski fašizem ne bosta upognila sloven-skega ljudstva, ki teži in zahteva svobodo.

Slovinci, propagirajte naše oddaje!

OF oddaje so vsak ponedeljek, sredo in soboto ob 19.45 uri in vsak Slovenec jih mora poslušati in širiti.

Govori OF — Govori OF!

Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo vero in postave.

P. S.: Nocoj je bilo slišati tudi glas neke druge tajne radijske postaje, ki se je imenovala Triglav.

ORIGINALI

COMANDO DELLA DIVISIONE DI FANTERIA "ISONZO" (14")

- Ufficio del Capo di S.M. "Sezione 1" -

n.° 08/968 di prot. SEGRETO

P.M. 59, li 20 febbraio 1942-XI°

OGGETTO : Radio clandestina.-

Al comando 98° Legione cc.nn.	z o n a
Al comando XIV° Btg. Mortai	z o n a
Al Commissario di P.S. di	T r e b n j e
e, per conoscenza :	
Al comando 23° reggimento fanteria	z o n a
Al comando 24° reggimento fanteria	z o n a
Al comando 6° regg. artigl. df.	z o n a
Al Commissario Distrettuale di	Novo Mesto
Al Commissario di P.S. di	Novo Mesto
Al comando Genio Divisionale	s e d e
Al comando Comp. CC.RR. Terr. di	Novo Mesto
Al comando CC.RR. Divisionali	s e d e

Saltuariamente una radio clandestina del F.L. trasmette su onde corte, m. 20 - 40, in genere m. 27.3, in lingua slovena, per propaganda comunista.

La sera del 18 corrente dalle ore 19.45 alle ore 20 ha preannunziato, per lunedì ore 20, un appello ai soldati italiani.

Si tratta forse di piccola stazione trasmittente situata nei pressi di Lubiana ed è probabile perciò possa essere udita dalle zone di S.Vito e Trebnje.

Prego pertanto i comandi suddetti di fare stare in ascolto per tale ora un ufficiale dipendente, con qualche elemento fidato che conosca lo sloveno, collocando l'apparecchio presso i rispettivi comandi.

La comunicazione eventuale, che ha carattere segreto, dovrà essere notificata a questo Comando.

IL GENERALE DI DIVISIONE
Comandante
- Federico Romero -

10. marca 1942

Govori OF!

Govori OF!

Slovenci, dvignite glave in stisnite pesti.

Ljubljana že 14 dni prenaša vse vrste trpljenja s strani italijanskih najemnikov. Aretacije si sledijo dan za dnem. Slovenci, OF je treba pomagati pri njenem delu in vabi vas k enotnosti in disciplini, ubogajte in pazite na njena navodila. Predvsem mora vsak Slovenec javiti izdajalce naše stvari, ki jih je treba kaznovati s smrtjo. Pred nekaj dnevi je bil kaznovan neki vohun v svojem stanovanju; tako mora biti kaznovan vsak izdajalec.

Italijanski okupatorji hočejo uničiti našo raso, toda partizani bodo njihove namere preprečili. Slovensko ljudstvo je že začelo svoj boj za svojo svobodo. Opozarjamo na revolucijo, ki so jo začeli Slovenci na Gorenjskem. To revolucijo mora razumeti vsak Slovenec, predvsem pa njen cilj, ki je pravica in svoboda. Slovenci, propagirajte naše oddaje in upajte na svobodo, ki jo pripravlja OF.

»Otroci so brez mleka — kaj dela svet?«

»Delavci so brez dela — kaj dela svet?«

»Aretacije si sledijo na tisoče — kaj dela svet?«

»Streli na neoborožene meščane po cestah Ljubljane se vsak dan ponavljajo — kaj dela svet?«

Šestnajsta nemška armada na ruski fronti je popolnoma obkoljena in skoraj uničena. Nemški vojaki so na stalnem umiku s petrograjske fronte po uničenju njihove obrambe s pomočjo materiala, ki je prispel iz Združenih držav.

Slovenci, propagirajte naše oddaje.

19. marca 1942

VSEBINA RADIJSKE ODDAJE OF OD 19.45 DO 20.01 URE

... Po racijah in preiskavah, ki so jih naredili italijanski vojaki v mestu Ljubljana, je bilo aretiranih nad 1000 popolnoma nedolžnih Slovencev. Od teh aretirancev je bilo deportiranih v Italijo z avtoambulancami najprej 300 ljudi, potem pa še 200.

Koncentracijsko taborišče, kamor so jih odpeljali, pa lahko sprejme samo 100 ljudi.

Med raznimi procesi, ki jih je imelo vojaško sodišče v Ljubljani proti mladim Slovincem, se je neki precej razsrjeni italijanski sodnik takole izrazil: »Kakšne vrste ljudje pa so to? Če jih obsodimo na smrt, se smejejo, če jih obsodimo na težko ječo, tudi.«

Naj ve ta sodnik, da slovenska mladina mirno sprejema smrt, ker se zaveda, da bo slovensko ljudstvo samo z bojem doseglo svojo svobodo in pravdo, do katere ima pravico vsako ljudstvo na svetu.

Slovensko ljudstvo se že nad 500 let bori za svojo svobodo in neodvisnost.

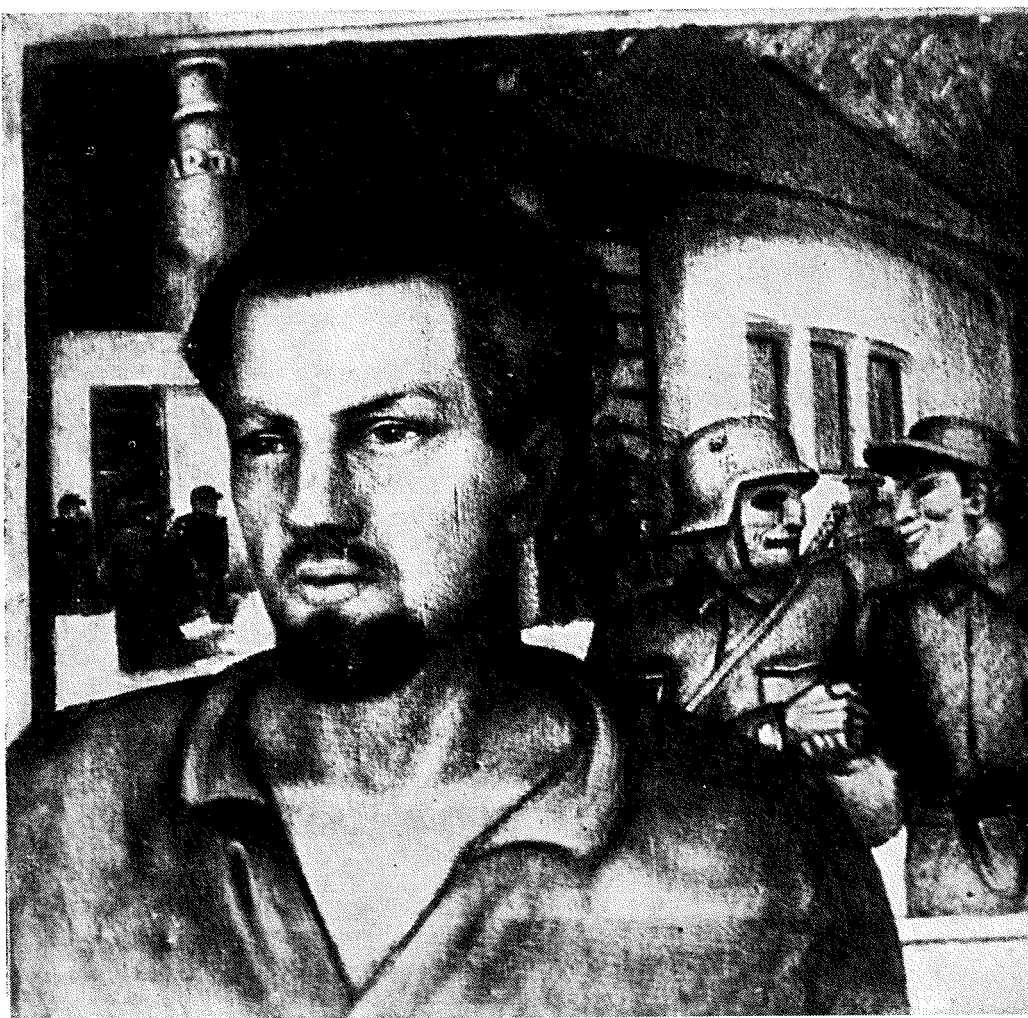
Slovenci, propagirajte naše oddaje.

22. marca 1942

VSEBINA RADIJSKE ODDAJE OF

... Slovenci. Ravnanje italijanskih okupatorjev s slovenskim ljudstvom je strašno in nečloveško. Tudi vi, slovenski katoliki, se morate prepričati o tem in pridružiti OF.

Najnujnejša stvar je odkriti izdajalce in kaznovati jih s smrtjo, kot si zaslužijo. Naravnost sramotno za italijanske oblasti je, da so si naročile takšne človeške usluge. Slovensko ljudstvo ne bo nikoli pozabilo teh zlorab, katerim je podvrženo. Slovenci. Propagirajte naše oddaje. Ura svobode se bliža.

Tone Kralj: Ilegalec

Radio Osvobodilne fronte

Po velikem propagandnem uspehu »Kričača« leta 1942 je bila ena najvažnejših nalog propagandnih skupin, da na osvobojenem ozemlju ustanove »radio Osvobodilne fronte«. Nekje v poletju 1944. leta so prvič na osvobojenem ozemlju in tudi drugod po domovini in tujini slišali kukavico in napoved: »Govori radio Osvobodilna fronta«. Najprej so pripravljali le poročila, nato preglede tiska, zatem obširne kulturne oddaje, in še in še. 2. novembra 1944. leta je bila na sporedu ROF tudi oddaja »Pregled tiska«. V njej je bil povzetek izdaje Ljudske pravice ob osvoboditvi Beograda.

ROF, 2. novembra 1944 OSVOBODITEV BEOGRADA

Izšla je zadnja številka »Ljudske pravice«, ki je posvečena zavzetju Beograda. Uvodnik prikazuje pomen Beograda za Slovence: v dobi, ko je bil središče odpora proti avstrijskim zatiralcem, smo gledali nanj z ljubeznijo in zaupanjem. Toda ko so se v njem naselili izkoriščevalci, ki so kupčevali z jugoslovanskimi narodi, je izgubil svoj topli prizvok. Iz velikega 27. marca 1941 in iz velikega srbskega upora v poletju 1941 se je rodila nova Srbija. Srbija, ki nam je še več kot Srbija v dobi prve balkanske vojne. Srbija, ki je v najbolj strašni vseh vojn zdržala do kraja v prvi bojni črti. Srbija, ki je dala jedro nove vojske, vojske vseh jugoslovanskih narodov, ki ima na praporu napisano: Svoboda in enakopravnost bratskih narodov.

Zmaga je naša! Pregnan je Draža Mihailović iz Srbije, osramočeni so goljufi po tujini. V Beograd je vkorakala vojska našega Tita, vojska Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev, Črnogorcev, muslimanov. Za naš Beograd pa so prišli privalitviki tudi naši bratje iz Sovjetske zveze.

Pokopan je za vedno Beograd čaršije in žandarjev. Pokopane so sanje vseh notranjih in zunanjih sovražnikov naše svobode, da bi v njem ustoličili svoje agente.

Vstal je nov Beograd, prestolnica nove, srečne domovine, simbol in trdnjava bratstva jugoslovanskih in vseh slovanskih narodov, simbol in trdnjava v boju vseh svobodoljubnih narodov proti krvavemu Hitlerju in vsem odkritim in prikritim sovražnikom svobode.

V »Uporni prestolici« je Ivan Potrč podal sliko Beograda zadnje dni aprila 1941, ko ga je nemška soldateska hotela streti in uničiti, ker se je uprl. Toda nič ni moglo ukrotiti uporne prestolnice. Beograd se je puntal, dokler ni doživel svojega velikega dne.

Zavzetju Beograda je posvečen tudi podlistek Milene Mohoričeve »Sadovi zorijo«. V nas je živel sen o svobodi, o bratskem domu. Živela je zavest, da nismo sami, da je na jugu in vzhodu naša družina, ki nam bo stala ob strani v uri preizkušnje. Na prvem slovenskem taboru v Ljutomeru leta 1868 je bila prvič glasno postavljena zahteva po zedinjeni Sloveniji. Šeststo let nismo Slovenci smeli izraziti svojih zahtev. V zgodovinskem razvoju se je oblikovala in rasla kolektivna zavest ljudstva. In zdaj v tej strašni vojni na življenje in smrt smo tvegali junaško smrt, da smo si priborili življenje. Posameznike je pokosilo, celota je ostala. Junak — Tito je do kraja potegnil Matjažev meč iz nožnice. Zdaj je vkorakal v Beograd in koraka naprej od njega. Ljubljana ga čaka. Osvobojeno ozemlje v Beli krajini je slavnostno proslavilo ta veliki dogodek. Sadovi boja in trpljenja zorijo. V poslednjo bitko hitimo.

Na prvi strani je poleg pregleda vojaških dogodkov članek »Moskovska konferenca — je utrdila enotnost zaveznikov«. Zaman so bile vse nemške klevete in pričakovanja, da bi prišlo v taboru zaveznikov do razdora. Konferenca je razpravljala tudi o poljskem vprašanju, ki je tesno povezano z vprašanjem evropskega miru. Poljska reakcija je v enem pokolenju dvakrat zakrivila, da je postala Poljska hodnik za nemške imperialiste pri napadu na Sovjetsko zvezo. Zato je bilo na konferenci sklenjeno, da je potrebna močna in demokratična Poljska, ki se bo odrekla vseh teženj proti ukrajinskemu in beloruskemu narodu. Poljska ne sme postati več izhodišče nove vojne, pač pa porok trajnega miru.

Eno najvažnejših vprašanj, ki se je reševalo na konferenci, je bilo vprašanje Balkana. Balkan mora postati kamen miru na jugu Evrope. Na konferenci je bilo sklenjeno premirje z Bolgarijo. Dosežen je bil sporazum med Sovjetsko zvezo in Anglijo glede skupne politike na Balkanu. Narodom Jugoslavije je bila priznana naravna pravica, da si sami uredijo svoje državno življenje.

Inž. Stane Oswald prinaša v članku »Branimo štajersko gospodarstvo pred Nemci« naslednje: »Štajerska ima danes moderno razvito industrijo, eksploatacija rudnikov je na višku in štajerski kmet je s svojim načinom zemlje in z gojenjem vseh kmetijskih panog gotovo najnaprednejši med slovenskimi kmetovalci.

Z izseljevanjem domačega prebivalstva in naselitvijo Kočevarjev in Besarabcev na najtrdnjših slovenskih kmetijah je propadlo mnogo lepih posestev.

Okupatorji so se trudili, da bi vso industrijo vključili v sklop nemške vojne in obojevalne industrije. Iz potrebe svoje vojne industrije so Nemci na mnogih mestih razširili in ponekod povečali in izpopolnili industrijske obrate.

Pred organe narodne oblasti na osvobojenem ozemlju se postavljajo naloge, ki jih moramo še danes reševati. Na doslej osvobojenih predelih ni večjih industrijskih obratov. Razvita je le lesna industrija. Ker vsa Slovenija potrebuje velike količine rezanega lesa za obnovo in za kurjavo, zato se že obnavljajo vsi obrati lesne industrije. V obrat je postavljenih 70 žag venecijank. Vojska bo prejela 180 vagonov raznega lesa; 8000 kubičnih metrov okroglega lesa pa čaka za obdelavo. Drv za kurjavo je na razpolago 40.000 kubičnih metrov.

Od ostalih industrijskih panog dela 6 usnjarn, tovarna barv in oljarna; na več krajih gore apnenice. V Savijski dolini obratujejo 4 večje in več manjših elektrarn. Elektrificirajo se že nove vasi. Javni promet je urejen z etapno vožnjo.

Misliti je treba, kako bomo preprečili, da nam ne bodo nemški psi, ki bodo bežali iz naših krajev, poškodovali naših tovarn, rudnikov in drugih gospodarskih naprav. Industrija Štajerske mora biti ohranjena slovenskemu narodnemu gospodarstvu; z njenimi proizvodi bo treba obnavljati tiste predele Slovenije in Jugoslavije, ki jih je vojna najteže prizadela.

Na isti strani je tudi članek publicista Ivana Bratka »Vera v množice in vodstvo množic«. Pisec je na jasnih primerih pokazal, kakšno mora biti in kakšno ne sme biti delo aktivista med množicami.

V kulturni rubriki je pesnik Mile Klopčič prinesel pregled kulturnih prireditev v zadnjem času. Zvedeli smo tudi, da bo začela izhajati revija »Naša beseda«, ki jo bo izdajal Slovenski umetniški klub. Objavljala bo leposlovje, članke o umetnostnih vprašanjih, reprodukcije slik naših slikarjev, ocene publikacij in gledališkega življenja.

Cetrta stran »Ljudske pravice« je zelo pisana. Ljudstvo iz vseh krajev Slovenije piše o svojem življenju. To pot se je oglasil tudi italijanski delavec iz neke tržaške tovarne. Živo pokaže, kako se v Trstu dela za priključitev k novi Jugoslaviji. Ostali dopisi so iz Beneške Slovenije, iz Furlanije, iz Štajerske. Tovarišica Ljuba je spesnila »Kresovi, kresovi...«

»Slovenski poročevalec« prinaša v svoji 36. številki dne 21. novembra na uvodnem mestu osmrtnico komandantu Francu Rozmanu, govor tov. Borisa Kidriča ob odprtem grobu in opis komandantove zadnje poti. Slede čestitke maršala Tita iz Beograda maršalu Stalinu ob velikem sovjetskem prazniku, in vest, da je postal maršal Tito narodni heroj, ter poročilo o prvem zasedanju Antifašistične skupščine narodnega osvobodjenja Srbije. Ponatisnjen je Jermašovljev izvleček Stalinovega govora ob 27. obletnici revolucije, zapiski pa nam kažejo odmeve in proslave tega dogodka v inozemstvu, v Parizu in Washingtonu pa tudi v slovanskih deželah.

Radko Polič piše v članku Nova Srbija v Novi Jugoslaviji o življenju in duhu, ki sta zaplala v osvobojenih srbskih mestih in o prizadevanju vseh plasti prebivalstva za obnovo vsega kar je vojna porušila. »Isti srbski kmetje, ki so jih vsi svetovni zagovorniki Mihailovića tako radi proglašali za nasprotnike Tita, ki so bili poslednja karta, na katero sta Hitler in njegova svetovna družčina še lahko igrala v Jugoslaviji, tvorijo danes najudarnejšo osnovo Titovega veletoka... Obnoviti je treba porušeni Beograd in ostala mesta, obnoviti je treba vso Srbijo, obnoviti, bolje rečeno prenoviti, prevzgojiti je treba ves narod in vsakega posameznika... Ves srbski narod, ki je sedaj zavihal rokave, da si postavi nov krov nad glavo, da vzpostavi promet, da zopet zgradi univerzo, gledališča, da uredi gospodarstvo, ve, da s tem postavlja najtrdnjše temelje novi in lepši bodočnosti.«

Boris Kidrič znova podčrtava v članku Mobilizacija in zopet mobilizacija potrebo po pritegnitvi vseh za orožje sposobnih sil v vojsko: »Mobilizacija je še vedno osrednja naloga ne le vojske, temveč tudi vseh naših političnih organizacij na terenu. Tovariše, ki smo jih doslej mobilizirali, nam je v glavnem uspelo oborožiti. Nobenega izgovora ne more več biti, da pomanjkanje orožja preprečuje nadaljnjo dokončno popolno mobilizacijo. Danes smemo biti sigurni, da bo sleherni novo mobilizirani tovariš tudi v resnici oborožen... Osnovno merilo za uspeh ali neuspeh našega terenskega političnega dela, je odslej vprašanje, kako dosledno je bila izvedena splošna mobilizacija. To velja vsepovsod, zlasti pa za tiste predele v Sloveniji, ki še vedno predstavljajo izvor novega dotoka v našo vojsko.«

Članek Mednarodna organizacija varnosti poroča o konferenci zastopnikov Sovjetske zveze, Velike Britanije in Združenih držav, ki je imela nalogo, da pripravi osnove za povojno mednarodno sodelovanje, ki naj po zmagi nad hitlerjevsko Nemčijo vsem miroljubnim državam sveta, velikim in malim, zagotovi varnost in trajen mir. Rezultat večtedenskih pogajanj je bil načrt za mednarodno organizacijo miru, ki je bil v prvih dneh oktobra sporočen vsemu svetu in bo predložen vsem državam članicam koalicije združenih narodov v presoji in potem v dokončni obliki v podpis. Načrt predvideva ustanovitev vseobče mednarodne organizacije varnosti. Njen cilj bo ohranitev trajnega miru in pospeševanje sodelovanja med narodi, temelječega na načelu suverene enakopravnosti vseh miroljubnih narodov in na načelu spoštovanja sprejetih obveznosti. Vrata bodo odprta vsem miroljubnim narodom sveta. Danes ne more biti nobenega dvoma o tem, da voditelji hitlerjevske Nemčije pripravljajo nemški narod na novo vojno — na tretjo svetovno vojno. Temu nasproti pa stoji enodušna in odločna volja združenih narodov, da do kraja uničijo mračne sile fašizma in po dobljeni zmagi zagotovijo trajno varnost pred napadom. Ta odločna volja je vodila protifašistično koalicijo združenih narodov. Prežeti od tega soglasja so delegati na konferenci v Dumberton Oaksu po Stalinovih besedah rešili devet desetih spornih vprašanj.

Jernej Stante je zbral v članku Nezdravi pojavi tri primere, s katerimi je imelo v zadnjem času opraviti naše sodišče. Ker nam je mogoče, kot pravi, razbrati iz teh primerov vso resnost problema, jih prinašamo v celoti:

Dr. Mirko Fabian poudarja v članku Naš novi cenik potrebo uvedbe slovenskega lirskega bona kot plačilnega sredstva na osvobojenem ozemlju in s tem v zvezi pomen našega novega enotnega cenika: »Prvi uradni ukrep, da se slovenski lirski bon osamosvoji in da ne bo več vezan na liro, je že storjen. Odsek za prehrano pri Predsedstvu SNOS je dne 3. t. m. izdal cenik življenjskih potrebščin, s katerim so maksimirane cene v slovenskih lirskih bonih. Cenik je veljaven za vse ozemlje Slovenije. Sicer je še nepopoln, ima pa mnogo bolj daljnosežen pomen, kot ga imajo običajno te vrste ceniki, je tako rekoč temeljni kamen za našo narodno valuto. To bo bistveno olajšalo ureditev valutarnih razmer takoj po pritratru. Predsedstvo SNOS je poleg tega odločilo, da ta cenik ostane vsaj v bistvu v veljavi do izdaje enotnega jugoslovanskega denarja. Ta cenik je izraz kupne moči našega lirskega bona.«

Kulturna rubrika prinaša Verino pesem komandantu Stanetu; Florijan piše o številnih proslavah Gregorčičeve stoletnice na osvobojenem ozemlju, o izdaji njegovih pesmi in brošure o njem ter o novih kompozicijah Gregorčičevih pesmi. Ljuba pa je posvetila spominski članek slikarju Lojzetu Šušmelju: »Že v Jugoslaviji se je po končani slikarski akademiji v Zagrebu z vso strastjo mladega umetnika vrgel na delo. V svoji pošten in preprosti naravi je slikal z veliko ljubeznijo svoje ljudi pri delu. Slikal je zgarano kmetico, podhranjeno kobansko deco, vprežene vole, dek le, ki nese težko košaro na glavi in se ji noge pogrezajo v lepljivo ilovico. Slikal je motive s Kozjaka. Trda je bila njegova pot, trda kot življenje njegovih ljudi. Imel pa je toliko načrtov! Po fašistični okupaciji je moral Šušmelj izginiti. Zamenjal je čopič in palet o s puško. Bil je med prvimi, ki so po nemški zasedbi vrgli nahrbtnik na rame in odšli. Šel je pot slovenskega partizana in tako ostal zvest svoji ideji in delu do kraja. Danes nam njegov vzgled vžiga v srcu ogenj in priliva olje ljubezni do vsega našega.«

V dopisih beremo še vedno odmeve smrti komandanta Staneta in osvobojenja Beograda. Reportaža »Obleke, obleke« pa nam kaže nov svetel trenutek v razvoju naših brigad, ki dobivajo v teh dneh z novimi uniformami novo podobo.

Rubrika Iz Sovjetske zveze nam pripoveduje v zanimivem članku Po poti zmage o Moskvi in življenju v njej. Pelje nas od Rdečega trga do moskovske univerze, ki je obnovljena in že zdavnaj spet polna življenja, študija in dela. Kaže nam, kako se obnavlja sovjetska prestolnica zvesto izpolnjujoč odlok moskovskega sovjeta, da morajo biti vse nedograjene stavbe, katerih gradnjo so med vojno prekinili, do konca tega leta končane. In to medtem ko v Berlinu niti zloglasnih barak za brezdomce ne morejo več postavljati. Drugi del sovjetske rubrike pa govori o odluku sovjetske vlade, s katerim se podeljuje sovjetskim ženam, ki so odgojile deset ali več otrok, naslov Mati junakinja.

Te matere pa ne dobe samo časten naslov, ampak tudi izdatno pomoč. V ta namen so že prej, v letih 1936—1943, izdali 7 milijard rubljev. Novi red Mati-junak je bil izročen 14 skromnim ženam, ki so po večini gospodinje.

ROF, 28. novembra 1944

PARTIZANSKI TISK

Ko so leta 1941 nastale prve partizanske čete in bataljoni, so te enote začele izdajati svoja glasila. Mlada zgodovina nastanka in razvoja osvobodilne vojske narodov Jugoslavije je tudi zgodovina vojaškega tiska.

Prvi listi vojaških enot so bili pisani na roko. Izhajali so periodično, pa tudi redno. Najstarejši časopis v rokopisu in obenem prvi dnevnik v naši vojski je bilo glasilo krimskega bataljona Partizanski vestnik.

Zaradi izredno hudih okoliščin borbe in maloštevilnih partizanskih enot proti desettisočem moderno oborožene okupatorjeve armade je v trdi zimi leta 1941—42 razmah tiska zastal. Partizani so bili stalno v borbah in na pohodih, tako da niso imeli potrebnega časa za počitek. Zato tudi pisati niso mogli.

V letu 1942 je partizanska vojska narasla. V nešteti bojih si je priborila nove orožja, s katerim so se oboroževali novi prostovoljci. Nastale so nove enote. Mnogo ozemlja Slovenije je bilo osvobojenega. Polet osvobodilne borbe je zajel ves narod.

V teh razmerah je vsaka enota zopet izdajala svoj list, ki je bil že tiskan v ciklostilni tehniki in je izhajal v velikih nakladah. Enote so med seboj izmenjavale glasila. Tudi civilno prebivalstvo jih je rado bralo. Listi so izhajali pogosto, dvakrat ali celo trikrat tedensko.

Glavni štab Slovenije je od vsega začetka izdajal svoje glasilo Slovenski partizan, ki je izhajal mesečno v nakladi več tisoč izvodov. Isto poveljstvo je izdajalo od nastanka partizanstva mnogo strokovne vojaške literature, izdajanje te pa so pozneje prevzele oficirske šole.

Ko so se formirale brigade, so nastala nova glasila brigad. Bataljoni in čete so izdajali v glavnem stenske in žepne časopise, ki so ostali po večini pisani na roko.

V vse liste so pisali borci in poveljniki. Pisali so ob prostem času, v zasedah in na položajih. Zato je bila vsebina glasil zrcalo borb in življenja enote, ki je list izdajala. Tudi tiskali so časopise borci sami. Vsi listi so bili pestro ilustrirani. Ilustratorji so bili partizani.

S formiranjem divizij in korpusov, ko je dobila naša partizanska vojska obliko rednih armad in je prestopilo v narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede mnogo kulturnih delavcev, so osnovali pri vseh štabih propagandne odseke, ki so organizirali in vodili izdajanje tiska.

Od meseca decembra 1943 do julija 1944 je izhajalo v enotah NOV in po Sloveniji redno mesečno 169 različnih listov, od tega 6 tednikov in 2 dnevnik. Vsega je izšlo vsak mesec 340 časopisov. Vsak mesec je napisalo po 1 članek ali pesmico okoli 4000 borcev in oficirjev, ki so sodelovali v vsem tisku.

V najnovejšem času je v vojaškem tisku nastopila tendenca za centralizacijo, kar je posledica trdnješe povezanosti enot. Čete, bataljoni, odredi in brigade izdajajo stenske in žepne časopise, divizije in grupe odredov tednike, korpusi in operativne zone pa dnevnike.

Slovenski narod ni nikdar v svoji zgodovini pisal in bral toliko kot med največjim žrtvovanjem in junaško borbo proti fašistom. Sleherni partizan, borec in oficir, se je od vsega začetka zavedal, da hoče fašizem gospodarsko in politično ter kulturno zasužnjiti tudi slovenski narod. Zato so se borci narodnoosvobodilne vojske borili proti okupatorju ne le s puško in strojnico, marveč tudi s knjigo. Narodnoosvobodilna borba je sama v vsej svoji vsebini največje kulturno dejanje narodov Jugoslavije. Vztrajen boj s knjigo in svinčnikom je priboril slovenskemu narodu kulturno sprostitev najširših slojev naroda.

STROKOVNA VOJAŠKA LITERATURA

Ko so poleti 1941. leta odšli prvi narodni borci v gozdove, odkoder so partizanske puške pozvale narod na boj proti okupatorju, osvobodilne partizanske enote niso imele izšolanih poveljnikov z vojaškimi izkušnjami. V trdih in ostrih bojih z mnogoštevilnimi okupatorjevimi divizijami so se izkazali najboljši borci in prevzeli poveljevanje v svojih enotah. Odslej so bile izkušnje iz borb glavna šola vojaškega usposabljanja poveljniškega kadra, mitraljezcev, ostrostrelcev in minervej.

Poveljstvo slovenskih partizanskih enot je že leta 1941 izdalo več strokovnih knjižic, ki so dajale osnoven pojem vojaške doktrine mladim partizanskim poveljnikom in borcem. Te knjižice so borci nosili na pohodih in v borbah, jih prepisovali, brali in študirali ob vsaki priliki. V prvem letu narodnoosvobodilne borbe so izšle med drugimi naslednje strokovne vojaške knjižice: Poveljevanje v borbi, Pouk v streljanju, Vojna služba in borba, Stražarska služba, in mnogo drugih knjig.

Z ustanovitvijo vojaških in oficirskih šol je začela izhajati redna strokovna vojaška literatura, ki je obravnavala skoro vse rodove vojske. V glavnem so izhajali priročniki — učbeniki za posamezne tečaje na šolah. Te knjige so pisali instruktorji na šolah, ki so izšli iz dolgoletnih in mnogih izkušenih borb — ter bivši aktivni oficirji.

Vsa vojaška strokovna literatura je imela od vsega začetka namen uvesti v naši NOV in POS enotno vojno doktrino. To nalogo so opravili najsposobnejši. Danes imamo že številne vojaške študije, pa tudi vojaške liste, ki izhajajo vsak mesec. Ta nova literatura v marsičem prekaša staro jugoslovansko, posebno še v tem, ker je plod številne partizanske prakse.

Prek 200 učbenikov in priročnikov je izšlo v treh letih narodnoosvobodilne borbe. Med najvažnejšimi naj omenimo: Osnovni pojmi iz topografije, Utrjevanje, Težki minomet, Lahki minomet, Topniške vaje, Pouk o streljanju z artilerijskimi orožji, Čitanje kart, Zveza, Telefonski učbenik, Kriptografija, Pravilnik za brezžično službo, Razstrelivo in njegova uporaba, Minerstvo, Borba proti tankom, Navodila za rušenje železnic, Sabotaža, Minerstvo in obveščevalna služba, Navodila za vojaško obveščevalno službo, Ustroj nemške vojske itd. itd.

Danes ima NOV Jugoslavije svoje generale, oficirje, podoficirje, mitraljezce, ostrostrelce, topničarje, o katerih lahko rečemo, da so mojstri svojega orožja, oficirji pa mojstri vojaške taktike in strategije. To mojstrstvo so si vsi priborili iz izkušenj v vsakodnevnih triletnih borbah in iz knjig. Te knjige so vsi spoštovali in črpali iz njih nauke iz ljubezni do tistih, ki so kljub pomanjkanju papirja, brez modernih tiskarn, ustvarjali prav toliko kakor borci v trdih, a zmagovitih borbah. Pogoji in prilike šolanja oficirskega kadra morda še v nobeni vojski niso bili tako težki kot v naši, a najbrž tudi ne tako uspešni.

ROF — Pregled tiska, 1. decembra 1944

OBLETNICA DRUGEGA ZASEDANJA AVNOJA

Izšla je 28. številka Ljudske pravice. 29. t. m. je bila prva obletnica II. zasedanja AVNOJ, zato je ta številka Ljudske pravice posvečena temu velikemu dogodku. V uvodniku prikazuje dr. Aleš Bebler uspehe, ki smo jih dosegli z izpolnitvijo vseh sklepov II. zasedanja AVNOJ: razkroj mačkovskega izdajalskega tabora, hrvaškega »domobranstva«, nazadovanje rupnikovsko-nemškega in sredinskošpekulantskega kroga v Sloveniji, zmago v Srbiji, krizo zadnje izdajalske begunske vlade v Londonu in nastop take emigrantske vlade, ki pristaja na vse osnovne sklepe II. zasedanja AVNOJ, manifestativno priznanje našega maršala Tita v tujini itd. V zvezi s tem je koledar »Koraki k zmagi«, kjer so zabeleženi vsi važni politični dogodki v Jugoslaviji. Na prvi strani je objavljena tudi »Titova amnestija znak moči in človekoljubja«. O tej potezi piše posebni Reuterjev dopisnik g. Harrison, da je dokaz, da nimamo namena uničevati, ampak smo pripravljeni ponuditi roko vsakomur, ki ni omadeževan s krvjo našega naroda. Nadalje pravi g. Harrison: »Amnestija je nov dokaz sile in enotnosti jugoslovanskih narodov za vse one, ki so besedili o neki državljanski vojni. Ta plemenita poteza je tem večja, če vemo, da so četniki pripravljali umor 50.000 Beograjčanov. Preprečile so to samo

partizanske čete in rdeča armada.« Izjava g. Harrisona je na četrti strani v rubriki »Po domovini«.

Dalje je objavljen sklep Predsedstva AVNOJ, da se maršalu Titu podeli naslov »narodnega heroja«.

Moskovski in jugoslovanski komunike javlja, da sta bila v Moskvi sprejeta podpredsednik NKOJ tov. Edvard Kardelj in predsednik kraljevske vlade dr. Ivan Šubašič. V razgovorih z maršalom Stalinom in komisarjem za zunanje zadeve Molotovom se je ugotovilo, da je potrebno formiranje zedinjene jugoslovanske vlade na temelju sporazuma, sklenjenega med predsednikom NKOJ maršalom Titom in dr. Šubašičem. Sovjetska vlada pozdravlja prizadevanja maršala Tita in dr. Šubašiča združiti vse resnične demokratične narodne sile v boju proti skupnemu sovražniku in ustvaritev nove demokratične federativne Jugoslavije kot pozitivni in konstruktivni činitelj za doseg zmage in organiziranje miru v Evropi. Maršal Tito je izjavil Reuterjevemu dopisniku g. Harrisonu: »Mi ustvarjamo boljše Jugoslavijo kakor je bila versajska!« Pod tem naslovom prinaša Ljudska pravica odgovore maršala Tita na sedem vprašanj g. Harrisona. Maršal Tito govori o najnujnejših problemih, ki se postavljajo na osvobojenem ozemlju: o vprašanju preskrbe prebivalstva z živežem, kurivom in drugimi potrebščinami. Po zaslugi sovjetske vlade in naporov oficirjev rdeče armade je uspelo pripeljati v Jugoslavijo 50.000 ton žita. V Beograd je prispelo 17.000 ton žita, kar je dovolj za prehrano mestnega prebivalstva za 6 mesecev. Ukrenilo se je vse potrebno, da se preskrbi Beograd s kurjavo. Tudi tu je priskočila na pomoč rdeča armada in dala na razpolago več sto kamionov za preskrbo prebivalstva in vojske.

Na vprašanje g. Harrisona, na kakšen način bi lahko zaveznici Anglija in Amerika najbolj pomagali pri neposrednih nalogah obnove Jugoslavije, je maršal Tito odgovoril: »Zaveznici Anglija in Amerika bi mogli pomagati po morskih poteh z živežem in obleko za tiste kraje, kjer ljudstvo dobesedno umira od lakote in mraza. To so Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Gorski Kotar, Lika, Črna gora in Slovenija. Pri tem bi se lahko uporabile jugoslovanske ladje, ki plovejo v zavezniških konvojih. Pomoč nam je potrebna takoj sedaj za obnovo krajev, ki so dokončno osvobojeni. Potreben nam je tudi vojni material za nadaljnje borbe, posebno prometna sredstva. Ker smo mi že večkrat želeli, prosili in zahtevali od naših zaveznikov na temelju zakona o posojilu in najemu, moram reči, da se precej čudim, da sedaj v tem pri zaveznikih nismo uspeli.«

Kar se tiče vprašanja o mejah, je tov. Tito dejal, da ga ne postavljamo oficialno do konca vojne, da pa je jasno, da se predeli, ki so bili odtrgani, pridružijo svoji matici. G. Harrisona je zanimalo, če bo Komunistična partija zaradi svojih ogromnih zaslug v osvobodilnem gibanju dobila večino na volitvah, ki se bodo vršile po osvoboditvi vse dežele. Maršal Tito mu je pojasnil, da se narodnoosvobodilno gibanje ne tiče samo Komunistične partije, temveč vseh pristašev različnih bivših strank, ki danes sestavljajo s komunistično stranko eno politično organizacijo — Osvobodilno fronto, in ta Osvobodilna fronta bo dobila, po prepričanju tov. Tita najmanj 80 % vseh glasov.

Na nadaljnja vprašanja g. Harrisona je maršal Tito odgovoril, da so vsi dosedanja naporu šli v smeri ustvarjanja bratstva in enotnosti med narodi Jugoslavije. Toda naši narodi žele tudi najbolj prijateljske odnose z drugimi balkanskimi deželami, v prvi vrsti z Bolgarijo, Albanijo in Grčijo, kar je tudi v interesu narodov teh dežel.

Maršal Tito ni nikoli delil mnenja s tistimi ljudmi v inozemstvu, ki so pred mesecem dni govorili, da bo Jugoslavija čez nekaj dni svobodna, t. j. da jo bodo Nemci sami zapustili. Bilo bi napačno misliti, da bodo Nemci sami zapustili Jugo-

slavijo, ker oni, kolikor bolj se bliža fronta zahodu, toliko bolj uporno branijo vsako količakaj pomembno oporišče.

Odprimo drugo in tretjo stran. Na drugi strani čitamo vojaška poročila in članek tov. Ivana Potrča Borba sončne Dalmacije, ki je bil napisan za avtorjevega bivanja na Hrvaškem. Pred nami se odkriva borbeni duh junaških Dalmatincev, ki so že v predaprilski Jugoslaviji množično demonstrirali in obsojali prohitlerjansko politiko takratnih režimov. Med narodnoosvobodilno borbo je dala Dalmacija 60.000 borcev NOV. Iz članka razvidimo, kako so Hrvatje sodelovali v tej borbi in pomagali razkrinkavati Pavelića in njegovo ustaško bando. Vidimo prve partizanske enote v Liki, ki skupno s Srbi uničujejo okupatorja in ustaške klavce. Prebivalstvo v Liki se je lahko takrat s svojimi očmi prepričalo, da niso vsi Hrvati ustaši, ampak da so tudi Hrvatje pripravljeni umreti za srečo srbskega naroda.

Drugi članek je prevod iz beograjske Borbe, glasila Komunistične partije Jugoslavije. Članek nas pouči, da so se znatno okrepile tiste sile, ki so pripomogle, da se je ta krvava vojna začela, in da hočejo danes razbijati notranjo enotnost narodov, ki so osvobojeni hitlerjevskega jarma. V Belgiji je bil prvi ukrep predsednika emigrantske vlade g. Pierlota, ki se je po štirih letih emigracije vrnil v domovino, ta, da je dal razorožiti notranje sile odpora, tiste Belgijce, ki so se štiri leta upirali švabskemu nasilju in dajali svoja življenja za svobodo Belgije.

V Grčiji je izjavil predsednik Papandreu, da morajo biti do 10. decembra razorožene enote narodnoosvobodilne vojske Grčije. Helas. Te odredbe se ne tičejo majhnih odredov generala Zevarosa, grškega Draže Mihailovića.

Francoska vlada je izdala odlok, da se mora patriotska milica razorožiti in izročiti orožje. Francoski rodoljubi so razorožili več kot en milijon petsto devetdeset tisoč Nemcev. Nacionalni svet odpora se je dvignil proti odloku in zahteval, da preide milica v sestav redne armade. Toda tudi peta kolona še ni očiščena, zato pariški časopis France Tireur z vso pravico pravi: Razorožiti narod pomeni oborožiti peto kolono.

Na koncu se avtor članka ustavlja še pri Francovi Španiji in pri nedavnih zahtevah španskega diktatorja, da se udeleži mirovne konference ter imenuje to zahtevo za predrzno zahtevo zločinca Franca.

Druga stran nas še informira, da je maršal Tito v imenu NKOJ zaprosil zaveznike, da storijo vse, da se da nacionalnemu komiteju na razpolago 4 ladje jugoslovanske trgovske mornarice, ki se nahajajo v zavezniških konvojih. To vprašanje se mora rešiti v štirinajstih dneh, da bi se pred nastopom hujšega mraza mogel organizirati iz Črnega morja v dalmatinska пристanišča prevoz žita, ki ga je dala Sovjetska zveza na razpolago naši domovini.

Na tretji strani prinaša Ljudska pravica članek tov. Krivica Zakaj je potrebno okrepiti kontrolo?

Objavljen je tudi odlok Predsedstva AVNOJ v poddržavljenju imetja sovražnikov in sklep NKOJ o regulaciji delavskih plač in plač privatnih nameščencev.

Aleksander Sergejevič Jakovljevič, eden največjih sovjetskih letalskih konstruktorjev, je napisal O velikem in preprostem človeku. Članek je napisan z veliko toplino ter nam odkriva maršala Stalina kot človeka.

Med dopisi na četrti strani so trije kritični dopisi, v katerih nam tovariši iz vojske in s terena odkrivajo napake funkcionarjev. Odslej bo Ljudska pravica objavljala pod rubriko »Živela kritika« vse nepravilnosti, ki se dogajajo. Zato pošiljajte Ljudski pravici kritične pripombe o vsem, kar mislite, da ni pravilno!

Tovariš Milan Gombač nam v dopisu Naši oficirji-junaki odhajajo v šole predstavlja tri oficirje naše NOV: podpolkovnika Janka Sekirnika-Simona, majorja Rudolfa Hribernika-Svaruna in kapetana Potočarja.

Poudeljek 1. januarja 1951 ob 21.30.

Velikni Koncert. Izvajalci: operna pevka Bogdana
Štitarjeva, basist Hans Šemik, komorni zbor
pod vodstvom G. Grotke in kvartet pod vodstvom
Jana Kukača.

Mesni zbor zapoje in premii.

1/ Schubertov Koncertni kolo "Lento". Na čim
prečisto besedilo.

2/ Emil Adami: Sonce zaslo je. Besedilo je
Štitarjevo.

3/ Hrvaska narodna premi: G. Kraus.

Operna pevka Bogdana Štitarjeva zapoje 2. pri.
Adamičevega pesnika na Besedonovo
besedilo in Kojinovo Podoben romanec na
Kroner: tekst. Pri klavirju G. Grotke.

Basist Hans Šemik zapoje: Kojinovo

premi: "Kajle, graščak je ta čes, na Bovo
besedilo in Adamičev: Kot iz tihe
gledane Kapela.

Koncert zgozje Kojinov Partizanski in
Budnost - tri farin cerkvisi in skirhov
Jerem. Na tigu.

Torek 2. jan. ob 21.30'

Predavanje Bogomila Jerlanca vooje oddelka
za Spideho pavelo in odraku za Promelo Pred-
redstva SVOsa o. Ljvarko povelicu delu v
iam osvobodilnega boja.

Sreda 3. jan. ob 21.30'

Koncert operne pevke Bogdane Stritar-Klausen-
revere in pianista Cirila Svetke.

- 1.) Klajma: Kora baraka pavelo je. Besedilo/Korovor
- 2.) Stritar: Partizanska romansa (Zoya Brajcevo be-
sedilo)
- 3.) Saint-Saëns: Anja Delila iz opere Samson
in Delila.
- 4.) Debussy: Arabeska št. 1. (Zoya Ciril Svetke)

Tega dne so v pregledu tiska govorili v ROF tudi o 38. številki Slovenskega poročevalca. V njej sta bila objavljena tudi dva zanimiva članka o kulturnem delu v NOB.

Pavel Šivic piše o naši pesmi in Invalidskem pevskem zboru. Poudarja pomen glasbe, ki je med vsemi umetnostmi najbolj povezana s človekovim doživljanjem... Narodna glasba je spremljala tudi naš narod skozi vso zgodovino... V zadnjih letih je bil naš narod navezan na samega sebe, na svojo z žrtvami pridobljeno puško in na lastno iznajdljivost. Hotel je peti, potreboval je pesmi... Marsikateri nadarjeni glasbenik in pesnik, ki se je znašel med borci, je pomagal z lastnim delom ali sodeloval pri krojenju tega, kar je bilo pri roki in mu je najbolj ugajalo. Nastajale so partizanske popevke, ki so šle od ust do ust in postale splošno znane. Drugi del članka govori o Invalidskem pevskem zboru, ki je sestavljen iz samih ranjenih partizanov in jih vodi skladatelj Karel Pahor: »Živi posredovalci partizanskih pesmi so, ne da bi zanemarjali pri tem najbolj priljubljene narodne in ponarodele pesmi ter današnji dobi prilagodljive zборе. Njihov spored šteje že 60 skladb. IPZ bo kot veren tolmač s prepevanjem partizanskih pesmi pomagal vnašati novo narodnostno in socialno črto v naše glasbeno življenje.«

Dušan Moravec piše o hrvaškem pesniku Ivanu Goranu Kovačiču in njegovi pesnitvi »Jama«: »Ivan Goran Kovačič je bil mlad hrvatski pesnik in pripovednik, doma ob Kolpi v vasi Lukov dol. Zadnja predvojna leta je živel v Zagrebu, pisal in se vedno znova učil. Tisti čas je nastala njegova mehka lirika v narečju njegove dežele, z njo je prišel v Ljubljano. Ta čas smo tudi mi poslušali njegove in Nazorove besede. Takrat je izdal knjigo črtic Dani gnjeva z motivi iz Gorskega Kotorja. Nova gibanja v svetu, ki so s tako nezmagljivo silo objela tudi njegovo zemljo, so ga po božiču 1942 iztrgala iz zatohlega zagrebskega vzdušja. S prijateljem Vladimirom Nazorom sta poiskala pot v naše svobodne gore, prehodila v četrti in peti ofenzivi z našimi brigadami — čeprav že prve dni ločena — trdo pot skozi Bosno, Hercegovino, Sandžak in Črno goro. Posebno težka zanj je bila peta ofenziva. Oslabljen po težkih pohodih je ostal v vasi Vrbnici. Tam so ga meseca avgusta izsledili četniki, ga ustrelili ali zaklali.« Drugi del članka ocenjuje Kovačičevo pesnitev Jama, ki je njegovo najmočnejše in najboljše delo in jo je zdaj izdal Klub kulturnih radnika Hrvatske. Jama je živo, mogočno in grozotno pesniško delo, miselno globoka in jezikovno bogata izpoved človeka, ki je do dna občutil vso grozo krvavih dni na prelomu dveh dob. V njej beremo najžalostnejšo stran naše nove zgodovine, ko so padali tisoči Srbov pod ustaškimi in madžarskimi bajoneti.

ROF, 21. decembra 1944

MIHA MARINKO: NAPAKE V GRADNJI NAŠE OBLASTI

Vsak začetek je težak, pravi že star pregovor. Tako imamo težave tudi v gradnji naše oblasti. In pri tem seveda delamo tudi napake. Toda, ker je pravilno v vsem našem delu, v vsej naši borbi, da samokritično gledamo na naše storjeno delo, zato vidimo napake, preden bi mogle imeti pretežke posledice. Brž ko jih vidimo, smo seveda na tem, da jih odpravimo. To je železno, že davno preizkušeno pravilo, ki velja v vsej naši borbi, v našem delu in ustvarjanju.

Naslednje napake: birokratizem, legalno skrivaštvo in šablonsko prenašanje oblik upravne organizacije na teritorij z različnim trenutnim položajem današnjega

izjemnega in prehodnega stanja, obravnavane v tem sestavku, so si v medsebojni vzajemni vzročni zvezi.

Birokratizem je splošen pojav v graditvi naše oblasti. Mogli bi reči, da je to posledica preteklosti, ker se avtomatično in podzvestno jemlje za zgled staro-jugoslovanski ali celo avstrijski državni aparat. Razlogi pa so seveda še drugi. Toda naša oblast se mora od stare reakcionarne jugoslovanske razlikovati po svoji ljudskosti in demokratičnosti. Njen upravni organizem mora biti čim manj kompliciran, prilagojen dejanskim potrebam javne uprave in ne birokratski. Naš državni aparat mora biti mnogo cenejši, kakor aparat stare reakcionarne Jugoslavije.

Danes imamo pojav, da nam nastaja mnogoštevilni upravni aparat, ki je po-nekod že pravi balast. Ta pojav izvira iz birokratskega razpoloženja poedinih or-ganov »specialistov«, ki se poglobljajo v drobna opravila in povsod skušajo vpelja-vati neka pravila za vse podrobnosti; izgubljajo pa izpred oči celoto in smisel za praktično prilagojevanje danim razmeram in pogojem uveljavljanja organov oblasti.

Tako se je pokazala neumestna in škodljiva praksa šablonskega prenašanja oblik naše javne uprave iz teritorijev, ki so več ali manj osvobojeni — kjer upravni aparat še dobiva določnejšo, po vojni namenjeno obliko, kakor npr. Bela krajina — na manjša ali manj trdno osvobojena ozemlja Primorske, Štajerske in Gorenjske. Položaji in pogoji dela pa so v vsaki od teh pokrajin bistveno različni.

Izrazito birokratske izrastle najdemo na vsakem koraku v sami Beli krajini. Preveč je »instruktorjev«, raznovrstnih »specialistov« in »referentov« in odgovornih za to, za ono in za tretje. Vsak stremi za tem, kako bi čimbolj izpopolnil aparat svoje stroke, kakor bi šlo za to, da imamo čimbolj kompliciran upravni aparat, kakor bi se ravnali po geslu »čemu preprosto, če lahko komplicirano«. Jasno je, da ne gre tu le za navade birokratizma, prenesene iz preteklosti, ampak tudi za lenobo in favoriziranje legalnega skrivaštva, kar moramo vztrajno in temeljito po-bijati in odpravljati. Izvedba odloka o splošni mobilizaciji bo lahko zdravilo zoper to bolezen.

Tem huje pa je, če se za te današnje razmere absolutno prekomplicirane oblike javne uprave prenašajo na ozemlja, ki niso tako solidno osvobojena, ali pa sploh kolikor toliko kontrolirana po sovražniku.

Celo med Primorsko in Belo krajino je precejšnja razlika. Na Primorskem imamo celo več izvoljenih krajevnih, okrajnih in okrožnih NOO, kakor pa v osvo-bojenih predelih tako imenovane Ljubljanske pokrajine, kar je zelo razveseljivo dejstvo velikega, dragocenega političnega pomena. Toda ker je na Primorskem po-ložaj tak, da imamo izvoljene NOO tudi na tistem ozemlju, ki je še dokaj gosto posejano s sovražnimi postojankami in kamor sovražnik še pogosto izpade, zaradi česar morajo NOO skrivati svoje delovanje pred očmi okupatorja oziroma se pred njegovimi izpadi umikati iz vasi, zato je jasno, da tam bolj izpopolnjen upravni aparat ne more obstajati oziroma racionalno delovati. Brez dvoma imajo izvoljeni NOO na Primorskem večji politični pomen kakor v drugih pokrajinah Slovenije in jih je zato treba toliko bolj utrjevati. Toda ob njih je treba graditi le toliko naj-nujnejšega upravnega aparata, ki v drugih pogojih res lahko deluje, praktično ko-risti in ni političnim forumom v nepotrebno breme.

Toliko bolj pa to velja za Štajersko in Gorenjsko, kjer je politični položaj zopet drugačen; tam se volitve in graditev oblasti lahko bolj spokojno in solidneje vrši. Prav nobenega pomena pa nima, da se tam v graditvi oblasti v vseh podrob-nostih, na primer, posnema Belo krajino samo zato, da formalno ves upravni aparat obstaja, samo zato, da se v njem da zatočišče skrivačem pred mobilizacijo. Kjer se to že dogaja, nujno rodi slabe posledice; ustvarja si za danes čisto para-zitski aparat, ki praktično ne more dovolj racionalno delovati.

Naši okrajni in okrožni odbori OF in NOO največkrat greše, ker ne znajo pri ustvarjanju navodil raznih odsekov Predsedstva SNOS v gradnji oblasti razlikovati, kaj je danes nujno potrebno in praktično izvedljivo in kaj je treba imeti v načrtu in v pripravi za jutri. Mnogo kadra za razne odseke naše civilne javne uprave moramo imeti določenega in pripravljenega že sedaj; tudi ti kadri so danes že lahko zaposleni na drugem delu, na primer pri zaledni vojaški oblasti. Tista manjša začetna specialna dela po raznih odsekih, ki še ne izčrpajo celega človeka, lahko mimogrede vrši nekdo, ki opravlja še drugo kolikor toliko sorodno opravilo. Odgovorni politični organi OF in NOO so dolžni budno paziti na to, da na civilnem upravnem poslu ostane minimalno, res samo nujno potrebno število ljudi, ki pa morajo biti maksimalno zaposleni.

V tej začetni dobi je birokratizem sicer razumljiv pojav, ki pa postane družbeno zlo, če ga ne odpravimo.

Proti drobnjakarskemu birokratizmu moramo biti v neprestanem boju. Čim popolnejša zaposlitev res nujno potrebnih, prenašanje težišča upravnega dela na osnovne nepoklicne, to je voljene oblastne organe, to je pocenitev javne uprave, ki tudi odgovarja značilnosti ljudske demokratične oblasti.

Birokratizem v gradnji oblasti je celo na osvobojenem ozemlju Ljubljanske pokrajine dal zatočišče marsikateremu »zabušantu« in vojski odtegnil marsikoga, ki bi ga zlahka nadomestile tovarišice. Prav tako, čeprav v manjši meri, velja to tudi za Primorsko. Na Štajerskem in Gorenjskem je pa sploh s popolnoma neumestnim in šablonskim prenašanjem upravnih oblik iz Bele krajine na ozemlju, kjer se ta aparat niti od daleč ni mogel s pridom uporabiti, vzelo vojski premnoge borce.

Dejansko imamo danes opravka s pojavom »zabušantstva«, to je skrivaštva pred osnovno narodno dolžnostjo, odzivom v vojsko. Sem pa tja so se v zaledni upravni aparat natepli ljudje, ki se »delajo važni« in »neobhodno« potrebni, samo da se izognejo pozivu v vojsko. Če so v zaledni civilni upravi ljudje, ki jim smrdi mobilizacija in se je boje, je jasno, da taki ljudje ne bodo storili vsega, kar zahteva današnje glavno geslo »Vsi v vojsko, vse za našo vojsko«. Tistim, ki se z vsemi različnimi izgovori izogibajo svoji vojni obveznosti, ne more biti s pridom zaupana zaledna skrb za našo vojsko.

Odlok Predsedstva SNOS o splošni mobilizaciji, od katere so izvzeti samo izvršni okrožni NOO in tajništva okrožnih odborov OF, bo v veliki meri odpravil ta začetni pojav birokratizma — skrivaštva v našem upravnem aparatu. Odpravljena bo tudi tista ovira, ki je doslej kljub vsem naporom političnih forumov stala nasproti aktivizaciji žena v našem javnem življenju. Prav gotovo je marsikje star reakcionarni predsodek omalovaževanja žena imel svoje ozadje v bojazni pred vpoklicem v vojsko. To so seveda naše razvojne težave, proti katerim se moramo vztrajno in odločno boriti. Ob tej mobilizaciji bo ta ovira omalovažujočih predhodkov do aktivizacije in pritegovanja žena v javno življenje zmanjšana na minimum.

Ker mobilizacija ne sme zmanjšati naših naporov na izgradnji naše ljudske demokratične oblasti, je jasno, da moramo namesto vpoklicanih vojaških obveznikov mobilizirati žene, kolikor gre vojna proti koncu. Kolikor gre vojna proti koncu, toliko bolj je potrebna mobilizacija vseh sil našega naroda, da bo naša zmaga popolnejša in pridobitve naše narodnoosvobodilne borbe večje. Zato je aktivizacija žena tudi eden prvih pogojev naših uspehov, obenem pa velik prispevek proti antiženskim predsodkom.

V tem izjemnem stanju skrajnih vojnih naporov za našo dokončno osvoboditev, ki zahteva mobilizacijo vseh za orožje sposobnih, bo na široko odprlo vrata čim večji aktivizaciji žena, omogočilo bo njihovo uveljavljanje, njihove popolne enakopravnosti in soudeležbe v javnem življenju in s tem zopet potrdilo globoko demokratičnost, katere eden osnovnih elementov je ženska enakopravnost.

ROF, pregled tiska, 2. decembra 1944

Tega dne so v tej oddaji ROF spregovorili tudi o uvodnem članku v 3. številki Mlade pesti, ki jo je izdajal Pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo. Napisala ga je tovarišica Vida Tomšičeva.

V njem je Vida Tomšičeva obravnavala nekaj napak mladinskih organizacij, dlje pa se je zadržala tudi ob vprašanju vzgojnega dela mladinskih organizacij:

»Tudi v času največjih borb ostaja ta naloga mladinskih organizacij ena izmed najvažnejših. V ognju vsakodnevnih preizkušenj, v borbi in delu rastejo naši novi borci. Poleg konkretnega boja in dela morajo naše mladinske organizacije skrbeti tudi za politično in teoretično izgradnjo teh mladih borcev. Zato mora vsak mladi aktivist skrbeti tudi za svojo lastno izobrazbo. Vse preveč se je doslej pri nas zanemarjalo individualno delo s posamezniki. Dolžnost vsakega mladincea je seveda, da skrbi tudi za svojo strokovno izobrazbo, kajti borba in graditev naše nove domovine zahtevata od nas najrazličnejšega znanja. Zato je važno, da bodo znale naše mladinske organizacije pomagati mladini razviti in dvigniti vse njene sposobnosti. Doslej naše organizacije niso v zadostni meri opravljale svojih vzgojnih nalog. Političnega znanja ni mogoče dobiti le na kurzih, ki jih obiskujejo le posamezniki. Mladinska organizacija je dolžna opravljati nalogo, ki zahteva od nje množično vzgojo mladine. Le tako bo zrasel iz predanih mladih borcev in aktivistov nov rod, ki bo znal ločiti prijatelja od sovražnika, ki bo krepko držal usodo svoje domovine v svojih rokah.«

Stane Kavčič pa je v isti številki napisal članek »Nove okoliščnosti in nove naloge«. V njem med drugim piše:

»Stari, včeraj še dobri načini dela, postajajo za danes neprikladni in jih moramo spreminjati. Če so bili včasih naši aktivisti v glavnem propagandisti, agitatorji, morajo sedaj poznati in tudi reševati številna vprašanja iz vseh panog javnega življenja. Mnogo naših funkcionarjev in aktivistov pa gre mimo tega dejstva in se drže starih, preživelih organizacijskih oblik. Ena prvih nalog naših skojevcev, aktivistov in funkcionarjev pa še posebej je budno spremljati vse dogodke in spremembe okrog sebe, iskati in poiskati vzroke in vsebino novih direktiv, konkretizirati jih in kot take prenašati med široke mladinske množice. Dober skojevec bo le tisti, ki bo v svoji vasi, okraju ali mestu poleg svojega vsakodnevnega dela na polju, v tovarni, šoli ali državni ustanovi, tudi aktivno sodeloval pri skupnih skojevskih sestankih in akcijah.«

ROF, pregled tiska, 5. januarja 1945

Tega dne so v pregledu tiska prebrali tudi izvleček iz uvodnika Partizanskega dnevnika, ki ga je napisal dr. Joža Vilfan:

Dr. Joža Vilfan, podpredsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora, je napisal uvodnik »Rodi se nov človek«. Obnavlja trditev, da je Osvobodilna fronta iz naroda hlapcev napravila narod junakov. Predvsem podčrtava, da ves naš narodnoosvobodilni boj sloni na prosti volji vsega slovenskega naroda. Vsa delavnost naših množic je osredotočena na vprašanje osvoboditve; slovenski narod se je odločil, da jo izbojuje sam. Naša vojska je še vedno prostovoljska vojska,

ob 23^a

Preška riba

29. XI. 1944. ob 9^aZelo kot 18. XI. ob 21^a" 21^a

- 1) Voj. poročilo NOV in POJ 29. nov.
- 2) " " iz Slovenije
- 3) Delo dni II. zasedanja Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije
- 4) V Banatu je ugotovljen gostni promet
- 5) Dokumenti o izločitvi njosej
- 6) Novo življenje v osvobodjenem Beogradu
- 7) O italijanskem konzulatu v Budimpešti
- 8) Od predsedstva SH 25-9
- 9) Odlok govnega profa Margotti-a
- 10) Nemški okupator ni sklenil nadaljšati življenja
- 11) Iz odrazinskega slovenskega izhoda
- 12) Poročila RK Polje

29. XI. 1944. ob 9^aZelo kot 29. XI. ob 21^a" 21^a

- 1) Vojno poročilo NOV in POJ 30. nov.
- 2) " " iz Slovenije

3. Ostala bojstva
4. Spiseki do SZ na druga poročila
5. Varnost na Jugoslavija
6. Sveti finskih vojakov skupaj z njimi in njihovim vodstvom
7. Ločna oblast na Primorskem
8. Porogovni z najboljšimi boji naših brigad

18. 1944. ob 9^a "Dobro kot 30. XI. ob 21^a, k nam do poro-
govov 8 točk, konec nemškega gosfod-
stva v Bolgariji"

ob 11^a Pregled tiska: Spisaka poročila ob 28. 26. XI. 44.

" 21^a 1. Voj. poročilo NOV in POJ 1. XII.

2. Program ROF za omeje od 1 - 10 dec.

3. Poročila iz Jugoslavije: Jugoslavija
nadajuje boj za svoje osvoboditev.

4. Delo za popravo miselnosti v Oslus-
ciji

5. Pregled Geografskega tiska

čeprav je njen pretežni del sestavljen iz mobilizirancev. Kako bi bilo mogoče, da bi naši borci vztrajali pod tako težkimi pogoji, če se ne bi vsak boril s spoznanjem, da je stvar svobode slovenskega naroda njegova lastna stvar.

Dalje opozarja na dejstvo, da je danes pri nas javno življenje pravica vsakega posameznika, s tem da službo domovini čuti vsakdo ne samo kot svojo dolžnost, temveč zlasti kot svojo pravico, da je možno izvesti organizacijo naše oblasti in pomoč vojski tudi na polosvobojenem in kontroliranem ozemlju.

Posledica tega je, da je novi Slovenec stopil iz ozkega domačega kroga in si tako razširil obzorje, zaradi česar nastaja tudi možnost skupnega obvladovanja, načrtnega reševanja javnih nalog. Posledica spremenjenega življenja pa je tudi v tem, da se v tisočih in tisočih Slovencev vzbujajo novi talenti, katerih mnogi niso niti slutili. Poleg primera komandnega in komisarskega kadra v naši vojski, je znamenit in množičen primer primorskega osnovnega učiteljstva; to je sestavljeno po večini iz prostovoljk brez poklicne izobrazbe, ki pa se že sedaj strokovno stalno izpopolnjujejo in jim bo narod omogočil najti v šoli svoje življenjsko delo.

V petek, 12. januarja 1945, pa so v pregledu tiska ROF spregovorili tudi o bistvenih mislih članka Janka Smoleta v Ljudski pravici: **DISKUSIJA — NAŠA PRI-DOBITEV**.

»Več glav — več misli.« Ta resnica mora prav na naših sestankih postati živa stvarnost. Z vnašanjem diskusije na sestanke in zborovanja bomo pristopili k viru novih, plodnih misli, prisluhnili bomo utripu ljudskih želja in potreb, odkrivali bomo zakopane zaklade iniciative, talentov in sposobnosti. Na takih sestankih se bo sleherni državljan seznanjal s perečimi nalogami sedanjosti, obenem pa bo lajšal njihov reševanje s svojim nasvetom, ustvarjalno silo in iniciativo.

ROF — Pregled tiska, 23. februarja 1945

SMRTNA OBSODBA FAŠISTIČNE NEMČIJE

Peta številka Ljudske pravice vsebuje važne dokumente in direktivne članke. Posvečena je trem največjim dogodkom, ki so bili v zadnjem času: govoru podpredsednika NKOJ Edvarda Kardelja, sindikalni konferenci v Londonu in krimski deklaraciji.

Uvodnik *Smrtna obsodba fašistične Nemčije* podrobneje tolmači tekst krimske deklaracije. Pravi: »Od tega dogodka dalje ne more imeti Hitler niti najrahljajšega čuta več, da bo prišlo med zavezniki do nesoglasij glede nadaljevanja vojne proti Nemčiji, do sporov med njimi, razdora ali celo do spopada. S Hitlerjem vred izgublja svojo igro vsi, ki so stavili na to njegovo zadnjo karto, na to njegovo zadnje upanje. Nemškega fašizma ne more več rešiti nobena temna sila na svetu. Za svoje strašno klanje bo dal svojo zversko kri. Da je bila na sestanku »velikih treh« zapečaten usoda Hitlerja, je potrdilo in logičen zaključek vse dosedanje skupne politike zaveznikov proti Hitlerju. Potrebno je bilo to vojno zaključiti z zmagovitim mirom. Podlaga tej zadnji besedi na Krimu pa je bila postavljena že na konferenci na Krimu. Velika želja ljudstva zapadnih držav po skorajšnjem miru, je tedaj vplivala tudi na odločitev vlad. Dejstvo, da stoje danes zavezniške armade na mejah Rajha in da so pripravljene vkorakati v Nemčijo, je logična posledica velikih vojaških priprav za tak napad, ki so se začele ob času samega izkrcanja na francoski obali in se nadaljevale do današnjih dni. Posebno pa jim narekuje nujnost takega prodiranja tudi dejstvo, da je rdeča armada medtem že prebrodila

reko Odro in se nahaja pred Berlinom. Rdeča armada tudi na jugu nezadržno prodira proti Dunaju. Zato lahko rečemo, da so sklepi krimske konference popolnoma logična posledica izvršenih sklepov, ki jih je postavila teheranska konferenca. Zavezniki so se ponovno svečano obvezali, da bodo kaznovali vse vojne zločince in da bodo izkoreninili nemški fašizem tako, da mu bo za vselej onemogočeno razvijati še kdaj njegov blazni pohlep po tujih zemljah. Dolga desetletja bodo morali Nemci trdo delati, da bodo plačali svoj dolg in da bodo razumeli, koliko teže je zidati kakor podirati. Za nas Jugoslovane pa je točka v krimski izjavi, ki govori o ureditvi naših notranjih vprašanj toliko pomembna, ker potrjuje našo glavno zahtevo, da imamo samo mi sami pravico reševati in svobodno odločati o tem, kakšna bo naša notranja državna ureditev. To ponovno potrdilo naših suverenosti zopet javno priča, da tistega, ki bi hotel dvigniti pest proti naši narodni enotnosti, proti politiki Osvobodilne fronte, ne bo podpiral noben vojaški pritisk. V Jugoslaviji ne bo tujih armad, ki bi se mogle in smele vmešavati v naše notranjepolitične zadeve. Enotnost naših narodov pod vodstvom maršala Tita in soglašanje ogromne večine naroda z njegovo demokratično politiko je tako nesporno, da o tem tudi na konferenci ni bilo nikakega dvoma. V tem najodločilnejšem trenutku vojne proti fašistični Nemčiji, ko se rdeča armada bliža njenemu srcu, pomeni krimska deklaracija, da bo tudi izvršeno, kar je zapisano: fašistične Nemčije kmalu ne bo več!

Dalje je v Ljudski pravici objavljen govor podpredsednika NKOJ Edvarda Kardelja *O današnjih glavnih nalogah*. V svojem govoru je tov. Kardelj med ostalim rekel: »Naša končna in popolna zmaga nad fašističnim sovražnikom in njegovimi pomagači ter oporišči, zavisi danes od tega ali bomo pravično rešili dve osnovni nalogi. Prvič: izgraditi, utrditi, oborožiti in oskrbovati našo narodnoosvobodilno vojsko, da bo mogla zadati sovražniku smrtni udarec. Drugič: organizirati in utrditi oblast, ki je zrasla iz narodnoosvobodilne borbe ter usposobiti zaledje, da da svoji vojski vse, kar ji je potrebno, da bi mogla razbiti sovražnika, a v tej drugi nalogi je osrednje vprašanje naše gospodarstvo.« Nato govori o treh sektorjih, ki so karakteristični za naše gospodarsko življenje: državni, zadružni in privatni. Državni in zadružni sektor našega gospodarskega življenja sta glavna stebra, na katera se bo naslanjala demokratična oblast v gospodarstvu. Poleg teh dveh sektorjev bo imel važno vlogo tudi privatni sektor, ki lahko mobilizira znatne sile in sredstva, ki so sedaj neizkoriščena. Država mora, naravno, podvzeti gotove ukrepe državne kontrole, ki bodo važen regulator našega gospodarstva, a sicer je treba omogočiti svobodni razvoj gospodarskih sil tudi na tem področju. Razumljivo je, da bodo istočasno bogатели razni špekulantje, ki bodo poskušali čim več zaslužiti na račun ljudskega truda. Toda z odločno borbo vsega naroda in z ekonomskimi ukrepi ter s potrebno kontrolo je možno te pojave omejiti. Poleg tega bo morala biti država daljnovidna v svoji kreditni politiki. Bilo bi skrajno napačno misliti, da se bomo v gospodarskem pogledu popolnoma vrnili na staro. Čeprav niso bili izdani nikaki radikalni ukrepi v gospodarskem življenju — razen v primeru narodnih sovražnikov — je vendar jasno, da se tudi na področju gospodarstva ne bomo več vrnili na staro. Ako bi se vrnili na staro, bi se zgodilo tako, da bi bila politična oblast v rokah demokratičnih sil, a gospodarske pozicije v rokah reakcije. Naravno je, da bi se v takem položaju vprašanje 'Kdo bo koga' pojavilo v najostrejši obliki. Ali bi zveza demokratičnih sil s proletariatom na čelu — naslanjajoč se samo na politične pozicije — naletela na frontalni odpor reakcije na gospodarskem področju, ki bi jo prej ali slej politično tako oslabil, da bi izgubila oblast, ali pa se bo morala nasloniti na lastne ekonomske pozicije, to je na močan državni gospodarski sektor, od koder bo mogla vplivati na gospodarski razvoj.

Z ozirom na to, če hočemo resnično zagotoviti oblast demokratičnih sil v naši deželi, ni dovolj samo govoriti o demokraciji ali razpisovati svobodne volitve ali drugače politično ukrepati, temveč mora demokratično vodstvo naše države hkrati težiti za tem, da prevzame država tudi gotove važne vodilne gospodarske pozicije. Vojaška zmaga nad okupatorjem in njegovimi pomagači v deželi, politična zmaga nad temi silami, to je končno tudi popolna izolacija protidemokratičnih, profašističnih in reakcionarnih sil od osnovnih ljudskih množic ter gospodarska zmaga nad gospodarskim kaosom in onimi silami reakcije, ki hočejo »zadnji boj« proti demokraciji prenesti na gospodarsko področje. To je enotni povezani proces, ki pomeni končno zmago jugoslovanskih narodov nad zatiralci.

Iz teh razlogov je danes tako važno, da se z vsemi silami lotimo gospodarske obnove in izgradnje, upoštevajoč pri tem, in to je glavno pri vsej stvari, perspektivo vsega našega razvoja. A tu se začena vprašanje stila pri delu v današnjem času. Edvard Kardelj govori o težavah, ki jih imajo vsi odgovorni delavci naše dežele. Kritizira »delo na koščke«, ki neizbežno vodi v vsakodnevni praktikizem, ki je nesposoben dvigniti iniciativo množic od spodaj ter v birokratizem.

V naši deželi, v našem zaledju sta najvažnejši člen produkcija in trgovina. Izpolniti to nalogo pomeni, postaviti trdno osnovo za premagovanje razsula in opustošenja v naši deželi, vnesti mnogo več organizacije in sistema v naše celotno gospodarsko življenje, stabilizirati denar in preprečiti poglobljanje finančne krize, ustvariti možnost hitrejšje obnove prometa, dvigniti standard življenja naših izmučenih ljudskih množic, to pomeni končno utrditi politične pozicije in množično podlago demokratične narodne oblasti. Toda ne samo to! Izpolniti v čim hitrejšem tempu to nalogo, pomeni krepiti državni odpor tudi s pomočjo našega gospodarstva, pomeni utrditi tisto gospodarsko osnovo, brez katere je nemogoča resnična zmaga nad sovražnikom. Da bi mogli to storiti, je treba zlasti videti in odstraniti nekaj najnovejših slabosti in napak v delu naših voditeljev in odgovornih funkcionarjev. Te napake so: nesistematičnost pri delu, grob centralizem, ki se je pojavil in postal resna ovira pri obnovi, in ki je v veliki meri zadušil tudi iniciativo množic od spodaj. Odstraniti moramo ostanke starega aparata, starih birokratičnih oblik, starih načinov mišljenja. Ena od največjih slabosti naše borbe za obnovo dežele je dejstvo, da mnogi organi vodstva narodnoosvobodilne fronte čestokrat smatrajo, da je gospodarstvo stvar, ki se njih ne tiče in naj se z gospodarstvom bavijo ljudje, ki so za ta posel določeni. Potrebno je ustvariti pogoje za razvijanje zdrave in konstruktivne kritike in kontrole od spodaj, ki so najučinkovitejše orodje proti vsem škodljivim in sovražnim pojavom v našem aparatu, v našem delu. Treba je povečati budnost do aktivnosti sovražnika na gospodarskem področju in pospešiti tempo naše obnove. Še mnogo bolj pa se je treba brigati za izboljšanje materialnih pogojev naših delavcev in nameščencev v tovarnah, na poljih, v uradih.

To so naloge, ki jih moramo brezpogojno rešiti. Ne samo naši borci na fronti, ne samo neposredne vsakodnevne obnove, temveč tudi potreba, da se zaščitijo pridobitve narodnoosvobodilne borbe in srečnejše bodočnosti naših narodov in naših delovnih množic, zahteva od nas, da z vsemi silami zgrabimo za najvažnejši člen v dolgi verigi naših nalog, je člen, ki se imenuje produkcija in trgovina. Zato se mora trdno vsidрати pri naših voditeljih in v naših ljudskih množicah zavest o tem, da ni nobene zapreke, ki bi je mi, graditelji nove Jugoslavije, ne mogli premagati.«

27. aprila 1945. leta ob obletnici osnovanja Osvobodilne fronte je ob 9. uri dopoldne v radiu Osvobodilne fronte spregovoril politični sekretar predsedstva SNOS Boris Kidrič. Njegov prispevek objavljamo v skrajšani obliki.

Četrto obletnico Osvobodilne fronte slovenskega naroda praznujemo v prav posebnem času: praznujemo jo, ko se nekdanj tako mogočen sovražnik, Hitlerjeva Nemčija zviija v smrtnem krču, praznujemo jo med končnim osvobajanjem Jugoslavije, med osvobajanjem Slovenije.

Osvobojena in združena Slovenija — nekoč veliki, toda nedosegljiv ideal najboljših med našimi očeti, sedaj resničnost, ki jo neposredno ostvarja jugoslovanska osvobodilna borba — je na pragu. Še kratek čas in postala bo — dejstvo. Postala bo dejstvo v demokratični in federativni Jugoslaviji; domovini narodov, ki so svoje sorodstvo — sorodstvo po usodi in krvi — posvetili s skupno krvjo, prelito za skupno svobodo in se pod Titovim vodstvom združili na življenje in smrt — v borbi za svobodo v graditvi nove svobode, v njenem življenju in v njeni dosledni, neizprosni zaščiti pred vsemi izdajalci, pred vsemi notranjimi in zunanjimi sovražniki, pred vso domačo in mednarodno reakcijo.

Osvobodilna fronta zre danes s ponosom na svoje ustanovno leto. Slovenski in jugoslovanski program, zapisan na njen prapor v usodnem letu 1941., se pod velikim Titovim vodstvom uresničuje v svoji veliki celoti, v svojem polnem obsegu kar najskladneje. Slovenske edinice, slovenski vojniki in oficirji Titove vojske, ki so mogli štiri leta vztrajati na svojih rodni tleh prav zato, ker so se dvignili v upor kot borci Titove vojske, se pravi, ker se niso uprli in borili osamljeni, temveč kot sestavni del oborožene pesti jugoslovanskih narodov, kot sestavni del jugoslovanske partizanske vojske, doživljajo danes z občutkom ponosa in sreče, da prihajajo Slovenijo končno veljavno osvobajati mogočne, moderno opremljene enote vse jugoslovanske armade. Jugoslovanska armada je v teh velikih dneh hkrati z rdečo armado uresničevalec stoletnih teženj slovenskega naroda, jugoslovanska armada in rdeča armada osvobajata in združujeta Slovenijo, jugoslovanska armada osvobaja Primorsko in jo za vse čase priključuje materi Sloveniji, jugoslovanska armada ustvarja z rdečo armado v teh dneh končne pogoje za vzpostavitev najvišjega organa slovenske narodne in državne oblasti v okviru demokratične in federativne Jugoslavije — za vzpostavitev prve narodne vlade Slovenije.

Obračun, ki ga v pogledu slovenskega in jugoslovanskega programa polaga Osvobodilna fronta kot sestavni del jugoslovanskega narodnega osvobodilnega gibanja po štirih letih svojega obstoja pred svoj narod, je čist in jaseen kot še nikoli noben obračun v naši narodni zgodovini. O čemer so sanjali najboljši duhovi našega naroda, po čemer je narod hrepenel, odkar se zaveda sebe kot narod, za kar se nismo ustrašili terjati vsa ta leta najhujših žrtev in v polni zavesti zgodovinske odgovornosti prelivati svojo in drugo kri — postaja resnica, postaja dejstvo.

In še zre Osvobodilna fronta s ponosom na svoje ustanovno leto, na leto 1941. Na njen prapor ni bil tedaj napisan samo slovanski in jugoslovanski program, zapisan je bil tudi slovenski. Ko so se dvignili jugoslovanski narodi na Titovo pobudo v narodno vstajo proti okupatorju, so združili svojo usodo na življenje in smrt z usodo velikega ruskega naroda in vse Sovjetske zveze. V domovinski vojni je postal največji slovanski narod, ruski narod, dejanski voditelj na smrt ogroženega slovanstva. Ideja vseslovanske enotnosti, prejšnje časa utvara za prenekateri slovanski narod, ideja sanjačev in sredstvo reakcionarjev, se je uvrstila med najnaprednejše človečanske ideje.

Tudi obračun, ki ga polaga Osvobodilna fronta kot sestavni del jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja po štirih letih svojega obstoja in svoje borbe pred svoj narod glede svojega slovenskega programa, je čist in jasen kot še nikoli noben obračun v naši narodni zgodovini.

Računi, ki jih polaga, pa dajejo Osvobodilni fronti vso pravico, da v svojem petem letu narodu še močneje in še izraziteje naglasi smer, ki je edina omogočila izbojevanje in zajamčiti Slovencev njihove pravice: napredno jugoslovansko in slovensko, na ljudskih silah, na ljudski demokraciji temelječo smer, smer, ki je uvrstila v minuli zgodovini nepomembni in majhni slovenski narod — narod drobiž imperialističnih prekupčevalcev — med napredne in ugledne narode človečanstva.

Velikanski je preokret, ki ga je izvedla Osvobodilna fronta v naši narodni zgodovini. Izvedla ga je zato, ker se je z vso neodjenljivo doslednostjo razvila v novo, progresivno, nadaljnjega razvoja sposobno posodo in vsebino našega političnega in družbenega življenja. S tem da so se v okviru Osvobodilne fronte, okrog njene vodilne sile, Komunistične partije, zbrale vse napredne in pozitivne moči našega naroda, s tem da se je Osvobodilna fronta preobrazila iz začetne koalicije v popolnoma enotno, vseljudsko politično gibanje — s tem in edino s tem je bil zadan smrtni udarec stari, zavoženi in pogubni uradni slovenski politiki. Nastala je nova politika, politika, ki ne nasprotuje več niti resnični človečanski kulturi, niti zares napredni znanosti, temveč z njima vred zrcali eno in isto resnico, resnico v spoznavanju in odražanju, resnico v aktivistični preobrazbi, resnico v vodstvu našega življenja. In s tem da je Osvobodilna fronta po svojem bistvu v dosledno napredni razvoj usmerjeno zvezo delavskega razreda, kmetov, delovne inteligence, srednjih slojev ter vseh tistih patriotov ne glede na njihov družabni in gospodarski položaj, ki jim je dejanski narodni in državni interes nad vsako drugo koristjo, s tem torej, da so vzele narodno in državno usodo v roke ljudske sile z delavskim razredom na čelu — s tem se je zasukala smer vse naše zgodovine. Nazorno se je izkazalo, da je resnična rešitev našega nacionalnega vprašanja neločljivo združena z ljudsko demokracijo in zajamčeno možnostjo njene dosledne poti. Uresničenje slovenskih, jugoslovanskih in slovanskih zasnov našega narodnoosvobodilnega gibanja je bilo pri nas mogoče zaradi tega in zgolj zaradi tega, ker je Osvobodilna fronta, tako v družbenem kakor v političnem pogledu množična organizacija popolnoma novega, zares naprednega kova. Iz tega pa sledi dvoje. Prvič dejstvo, da se morajo naši narodi za svojo osvoboditev in združitev zahvaliti ljudskim množicam in da si potemtakem trdnosti in varnosti naše nacionalne in državne usode niti zamisliti ne moremo brez ljudske demokracije, brez srečne bodočnosti našega delovnega ljudstva. Drugič pa dejstvo, da je ena izmed osnovnih bodočih nalog Osvobodilne fronte varovati svoj značaj popolnega enotnega ljudskega gibanja. Varovali ga bomo za vsako ceno proti vsem, tudi v laži demokratične pajčolane ovitim poizkusom reakcije, ki bi hotela razvodeniti našo demokratično in progresivno vsebino ter se ugnezditi znotraj naših vrst.

Kakor vse doslej bomo tudi v prihodnosti gojili dve lastnosti Osvobodilne fronte. Po eni plati širokopoteznost, ki omogoča vsem odkritosrčnim ljudem, da ne glede na svojo predaprilsko preteklost in družbeno pripadnost doprinesejo tako v borbi za svobodo, kakor v napornem in odgovornem obnovitvenem delu, kar terja od njih patriotična in državljanska dolžnost in da so cenjeni po svojem deležu; po drugi strani čuječnost proti vsem poizkusom protiljudske reakcije, ki se bo kljub bankrotu svoje belogardistično-mihajlovičevske taktike oziroma prav zaradi njega z novimi metodami in novimi ljudmi trudila, da bi kakor koli opeharila naše ljudske množice in njihovo ljudsko demokracijo, da bi kakor koli spremenila smer razvoja, ki je iz Osvobodilne fronte skoval tako mogočno ljudsko in narodno silo...

Hkrati stopa Osvobodilna fronta v svoje peto leto v znamenju novih naporov, naporov za obnovo naše izmučene in porušene dežele, naporov za organizacijo in izgraditev naše narodne in ljudske oblasti. Storili bomo vse, da bomo v obnovitvenem in organizatorskem delu pod velikim Titovim vodstvom, združeni v skupnem veličastnem naporu vseh jugoslovanskih narodov, prav tako zmagovali in zmagali, kakor smo zmagovali in zmagali v borbi za svobodo. Še vsako spomlad je v teh krvavih letih splamtel nov polet našega osvobodilnega gibanja. Letošnjo pomlad, pomlad osvoboditve, bo vzplamtel s prav posebno silo.

BLIŽA SE KONEC

Takole pa je potekala ena zadnjih oddaj ROF. ROF je vse pogostejše poročal tudi o delu mladine, o delu na osvobojenem ozemlju in objavljajl reportaže iz borb. 29. aprila 1945. leta je bila tudi ena takih oddaj.

ROF, 29. aprila 1945

I. SPEAKER: Italijansko mladino je fašizem dolgo časa izkoriščal v svoje imperialistične namene, toda del poštene, nepokvarjene italijanske mladine je bil v neprestanem boju s fašizmom. Posebno po zlomu fašistične Italije se je protifašistično gibanje italijanske mladine zelo razmahnilo. Takrat so tisoči mladincev stopali v garibaldinske enote, da z orožjem v roki očistijo domovino vseh ostankov fašizma. Zlasti aktivna je bila ves čas italijanska mladina z mešanih in stičnih predelov Jugoslavije in Italije. Videla je, da ima istega sovražnika kot slovenska mladina, zato se ji je pridružila v njenem boju in pričela z njo sodelovati. To sodelovanje je prišlo do izraza povsod: na terenu, kjer italijanska in slovenska mladina vršita skupno napisne, listkovne in sabotažne akcije, in v vojaških edinicah, kjer se na položajih borita skupno slovenski in italijanski mladinec, da obvarujeta prebivalstvo pred ropanjem fašističnih tolp.

Italijanska mladina je sodelovala na nekaterih konferencah Zveze slovenske mladine, kjer je tudi ona dobila navodila za svoje delo. Da bi bila njena borba še uspešnejša in da bi zaktivizirala čim širše mladinske množice, so odbori italijanske protifašistične mladine dali pobudo za konferenco, ki se je vršila v mesecu februarju na osvobojenem ozemlju v Slovenskem primorju. Na to konferenco so prišli delegati italijanske mladine iz Trsta, Tržiča, Gorice, Kopra, Pirana, Furlanije in drugih krajev in delegati iz garibaldinskih edinic: divizije Natisone, brigade Trieste, brigade Tagliamento-Friuli, brigade Fonntanot, bataljona Mazzini in bataljona GAP. Konferenci so prisostvovali tudi zastopniki slovenske mladine, Osvobodilne fronte slovenskega naroda, naše narodne oblasti in zastopniki italijanskega protifašističnega gibanja.

Konferenco je otvoril predsednik pripravljalnega odbora, borec divizije Natisone, nato pa so jo pozdravili slovenski in italijanski zastopniki. Sledil je politični referat, v katerem so bili zlasti poudarjeni sklepi krimske konference o dokončnem uničenju fašizma in zagotovitvi miru, in zahteva po priključitvi slovenske Primorske Titovi Jugoslaviji. Po političnem referatu je sledila živahna diskusija.

O zahtevi priključitve Primorske k Jugoslaviji je dejal borec brigade Fonntanot: »To vprašanje je za nas rešeno. Mi hočemo živeti v demokratični Jugoslaviji, ker edino tam je zagotovljen svoboden in neoviran razvoj. Da bodo narodi Jugoslavije spoštovali našo nacionalnost, naše šege in običaje in vse pozitivne narodne tradicije, dovolj zgovorno priča sama današnja konferenca, še bolj zgovorno pa priča o tem vsa pomoč, ki nam jo narodi Jugoslavije nudijo. Ko smo po kapitulaciji fašistične Italije odšli v hribe, smo bili goloroki in neopremljeni. Danes smo oboroženi z modernim orožjem, opremljeni in vsak dan bolj vojaško izvežbani.

Narodi Jugoslavije so nam dali orožje; nam nudijo široke možnosti vojaške in politične vzgoje in to prav v trenutku, ko ponekod v svetu razorožujejo dosledne borce za narodno svobodo in onemogočajo, da bi neovirano izrazili svoje napredne demokratske težnje, da bi svobodno uveljavili svojo voljo. Ta dokaz ima zato toliko večjo vrednost in mi bomo z doslednim bojem dokazali, da smo vredni tolikenga zaupanja.«

Buren in dolg aplavz, pomešan z vzkliki maršalu Titu in novi Jugoslaviji je potrdil te besede.

Nadalje so delegati v diskusiji zahtevali, da se Jugoslaviji izročijo vsi vojni zločinci, kakor general Roatta, Orlando in ostali, ki so vršili najpodlejše zločine nad slovenskim in ostalimi okupiranimi narodi. Poslali so protestno noto italijanski vladi, da se ti zločinci še vedno prosto kretajo po Italiji.

V drugem delu konference sta bila dva organizacijska referata, ki sta pokazala naloge italijanske mladinske protifašistične organizacije. Kot eno glavnih nalog so si zadali to, da bodo pritegnili v organizacijo vso pošteno in zavedno italijansko mladino, ki še ni vključena v boju proti sovražnikom italijanskega naroda. Mnogo so govorili o tovarišicah, ki do sedaj sploh niso bile organizirane, in o pionirjih, ki so prav tako ostali ob strani:

»Me, dekleta, smo za Titovo Jugoslavijo, za tako demokracijo kot je tu, ker edino v taki demokraciji bomo dosegle dejansko enakopravnost, se rešile iz blata, v katerega nas je pahnil fašizem in dosegle v družbi mesto, ki nam pripada,« je dejala neka tovarišica s terena.

S konference so bili poslani pozdravi maršalu Titu, AVNOJ, slovenski mladini, italijanski mladini in tovarišu Palmiru Togliattiju, vodji italijanskih protifašistov. Na konferenci je bila sprejeta resolucija in proglas iniciativnega odbora, ki vsebujeta sklepe konference, kateri bodo služili italijanski mladini kot navodilo za njeno delo.

Vsa konferenca je potekala v duhu mobilizacije in aktivizacije italijanske mladine za skupno borbo z jugoslovanskimi in ostalimi svobodoljubnimi narodi proti nemškemu in italijanskemu fašizmu.

Italijanska mladina je pokazala, da se zaveda, da je življenje italijanskega naroda odvisno od njegovega boja, od deleža, ki ga bo doprinesel pri uničenju fašizma. Zato si je na tej konferenci zadala kot osrednjo nalogo okrepiti svojo vojsko — garibaldinske edinice in mobilizirati vanjo vse tiste, ki so sposobni nositi orožje; na drugi strani pa preskrbeti to vojsko z vsem potrebnim materialom, hrano, obleko in drugim. Mladina je poudarila, da ne bo več nasledla sovražnim elementom, ki vnašajo šovinistične težnje med Slovence in Italijane, ki imajo za cilj odvrniti jih od skupne borbe proti okupatorjem in domačim fašistom.

Delegati so izrazili voljo italijanske mladine v Slovenskem primorju, da se priključi novi Jugoslaviji. Za novo Jugoslavijo in za vse njene pridobitve so se pripravljali boriti in jo braniti tudi z orožjem v roki. Prav tako pa so tudi želeli, da bi ves ostali italijanski narod odvrget in uničil vso fašistično golazen in si ustvaril novo Italijo, v kateri bo imelo ljudstvo svoje pravice in ne bo več izkoriščano po domačih in tujih fašistih.

II. SPEAKER: Mladina v notranjsko-ribniškem okrožju je v času tekmovanja dosegla naslednje uspehe:

V vrhniškem okraju, kjer se večkrat kreta sovražnik in je delo otežkočeno, je mladina zbrala eno vrečo čaja, dve vreči suhega sadja, 500 cigaret, 40 kg moke, precej obleke in sanitetnega materiala. Izvršila je 30 listkovnih akcij, od katerih 8 v sami postojanki. Zbrala je 3500 lir prostovoljnih prispevkov. Od tega je en sam mladinec daroval 500 lir.

PREDLOG ZA PROGRAM ROP za mesec december.

Dnevne oddaje:

v slovensčini: ob 7^h (poročila 1/4 ure) 2^h - 8^h
 " 9^h (" 1/2 ") 9^h - 11^h
 " 11^h (" 1/4 ") 11^h - 13^h
 " 14^h (" 1/4 ") 21^h - 23^h
 " 21^h (" 1/2 ")

Ob 11^h so glavne ~~novice~~ novice, ob 14^h ponovitev glavnih novic, ob 21^h glavne oddaje, ob 7^h resume oddaj ob 11^h, 14^h in 21^h ob 9^h ponovitev glavne oddaje prejšnjega dne.

Dnevne oddaje

v italijanskini: ob 11, 15^h in ponovitev ob 14, 15^h.

ESS TAL I PROGRAM ROP ZA MESEC DECEM,

petek 1. dec. 10.30^h - pregled tiska -
 21.30^h - koncert Bogdane Stritar in klavirske harmonike
 Janeza Kuharja -
 22.30^h - pregled tiska -

sobota 2. dec. 21.30^h - Literarni večer Slov. umetniškega kluba v spomin
 rojstva Franceta Prešerna. Uvod: tajnik SUK
Željko L. Križan *Vidmar* Ciril Kosmač, recitacije: Vodušek, Klopčič,
Edvard J. Križan Udovič, Selišker, Bor, Kajuh, Brejc. -

nedelja 3. dec. 9.30^h - mladinske oddaje -
 21.30^h - ljudsko predavanje: Franca Prešerna (~~XXXXX~~ Josip
 Vidmar ali Jože Udovič) -

ponedeljek 4. dec. 21.30^h - interview z junaki osvobodilnega boja. -

torek 5. dec. 10.30^h - pregled tiska

Mladinke iz Babnega polja so dale 1775 delovnih ur. Napravile so 30 parov copat za bolnišnico, spletle 6 jopic, 13 parov nogavic, 8 parov rokavic in oprale 1480 komadov perila. Imele so 5 kulturnih prireditev, za katere so igre in deklamacije napisale same. Dobro so organizirani tudi pionirji, ki pridno pomagajo mladinkam.

Mladina iz Loške doline je dala 10.053 delovnih ur, napravila je 24 jopic, 87 parov nogavic, oprala 3402 kosa perila, spletla 50 parov rokavic in zbrala precej hrane in drugih stvari.

Mladina iz ribniškega okraja je napravila 998 delovnih ur, stalno pere perilo moštvu dveh komand mest, čisti prostore, kjer se nahajajo. Priredila je dva kulturna večera, zbrala precej hrane in obleke in pridno čita in raznaša našo literaturo. V neki vasi so pionirji imeli smučarsko tekmo. Po tekmi pa so priredili svoj kulturni večer. Prav v tej vasi je mladina imela v času tekmovanja že 5 kulturnih prireditev, za katere je spisala več iger in deklamacij. Imajo tudi dva stenska časopisa in tekmujejo med seboj v pisanju člankov.

Pionirji v okraju Kočevje-Mozelj pomagajo naši vojski z nabiranjem sanitetnega materiala. Vršijo tudi redno obveščevalno službo in obveščajo naše oblasti in vojsko o kretanju sovražnika. Ponekod hodijo v snegu in mrazu uro in več daleč na sestanke.

V neki vasi so mladinke zbrale precej hrane, suhega sadja, žganja in drugih stvari in jih nesle 6 ur daleč na položaje naših odredov. Ker pa so se borci med tem premaknili na druge položaje, so mladinke nesle hrano za njimi. Za pot tja in nazaj so porabile ves dan.

Ko so odšli moški v vojsko, so jih nadomestile mladinke, ki so se na novih mestih dobro izkazale. Ponekod so celo vaše poveljnice narodne zaščite. Prav tako pomagajo tudi pri obnovi gospodarstva in popravljanju požganih hiš. V neki vasi v Loški dolini so mladinke pomagale pri graditvi novih hiš in zasilnih barak. Nobile so v zimi po dve uri daleč deske in drug gradbeni material. Ko so v tej vasi obnovili kovačnico, je pri delu mladina pomagala, in še sedaj nosi oglje in stalno pere vsem delavcem perilo.

I. SPEAKER: V drugem tekmovanju je med edinicami VII. korpusa jugoslovanske armade dosegla prvo mesto IV. udarna brigada Matije Gubca. Velik delež pri tej zmagi ima prav mladina.

O življenju in boju mladine Gubčeve brigade nam pripoveduje tovariš Peter:

V bataljonu vre kot v mravljišču. Patrola je javila, da se sovražnik približuje našim položajem. Brž je vsak na svojem mestu: mitraljezci pripravijo svoje mitraljeze, njihovi pomočniki okvire z naboji, puškarji so v svojih zaklonih pripravljeni s puškami na strel. III. bataljon je v borbi. V daljavi švigajo rakete. Kolona švabobrancev se nam počasi približuje. Pustimo jih čisto v bližino in vsak si vzame enega »na muho«, kakor nam je tovariš komandir razlagal na vojaški uri. V razviti strelski vrsti se nam bližajo belčki. Komaj 20 metrov so od nas in nas še niso opazili. »Streljaj!« poveljuje komandir in toča svinčenk se usuje na bando. Mitraljezci kar stoje streljajo po trdih buticah belčkov, ki se vsi osupli kotalijo po skalah v dolino. Prvi napad je odbit. Z naših položajev navdušeni klici maršalu Titu. Od nekod se začuje partizanska pesem: »Naprej v borbo« in kmalu jo povzamejo vsi borci.

Pričel se je drugi napad. Belčki, pod pritiskom svojih oficirjev, poizkušajo znova zavzeti naše položaje. Vendar naši borci dobro razumejo svoj posel. Pesem ne utihne, le še bolj jo podkrepí grmenje orožja.

Od leve proti desni: Neznana aktivistka OF (sedi), programski vodja ROF Jože Javoršek, tehnik Tone Ribič, redaktorica in napovedovalka Cilka Brodnik-Malešičeva (sedi), tehnični vodja inž. Milan Erbežnik, pokojna Alenka Tepina, pisatelj in napovedovalec Vitomil Zupan in neznani aktivisti (sedi)

Naši so odbili še tretji napad. Komandir pokliče svojega vodnika: »Pošlji desetino s puškomitraljezom sovražniku za hrbet.« »Razumem.« Že je krenila desetina daleč naokrog, da udari sovražniku izza hrbta. In ko poskušajo švabobranci v četrtem napadu, da bi nas pregnali s položajev, jim zapoje za hrbtom. Komandirjevo povelje se izvršuje. Desetina je neopaženo prišla na določeno mesto ravno v času, ko so beli začeli napadati. Ko so beli videli, da so napadeni z vseh strani, so v paničnem strahu odmetavali svoje orožje in opremo in bežali. Njihovi oficirji pa, ki so bili pri napadu zadnji, so sedaj prednjačili in prvi odnesli svojo kožo. Le tu pa tam je kak hlapčevski oficir še zakričal: »Naprej«, a ta naprej ni več omenil smeri na naše položaje, pač pa proč, čim dalje od nas. Nemci so v tem boju izgubili 22 svojih pomagačev.

Desetina se je vrnila v sestav bataljona. Komandir je postrojil četo in desetino pred vsemi pohvalil za njeno uspešno izvršeno nalogo.

Tovariš Mirkac že zbira mladino k sestanku. Tu vidiš mladince, ki jim oči še žare od komaj končane borbe. »Ali smo jih, kaj?« pravi osemnajstletni desetar Hojs. »Moj bren dela kot ura,« se pohvali mitraljezec Zavolovšek, mlad fant iz zelene Štajerske. Prostovoljno je prišel v naše vrste in takoj vzel mitraljez. Še danes, ko je postal že desetar, ne da svojega brena iz rok.

»Tovariši. Pravkar je kurir prinesel ‚Mladino‘. Kaj če bi prebrali uvodni članek!« »Mladina« je romala iz rok v roke. Toda čim so prebrali članek, že ne morejo več mirno sedeti. » ‚Mladini‘ piše, da premalo gojimo šport. Res je to. Kaj

če bi se sedaj nekoliko razgibali,« pravi sekretar in že vidiš mladince, kako se pripravljajo: ena skupina za tek, druga za streljanje, tretja spet sestavlja in razstavlja mitraljeze. Pri tej, tretji skupini, je najbolj živahno.

»15 sekund, 20, 25, 28 sekund! Živio, to je najboljši čas!« Toda Sergej ga je prekosil — 27 sekund je rabil, da je razstavil in sestavil mitraljez. Malo dalje se vadi tovariš Krumpačnik s svojim brenom. Komaj pred nekaj dnevi ga je dobil — prej je nosil italijansko »štorkljo«, kakor so dejali tovariši, sedaj pa ga že razstavi in sestavi v 30 sekundah.

»Tovariši, zapojmo!« predlaga kurir Jože. In zadonela je pesem, da se je razlegalo prav do postojanke.

Nedaleč se razburjeno pogovarjata dva tovariša. Eden je iz prve in drugi iz druge čete. Vsak trdi, da je njegova četa najboljša. »Dobro,« pravi tovariš iz prve čete, »pa napravimo načrt za tekmovanje in bomo videli, katera je najboljša.« Vsi so predlog navdušeno sprejeli. Popoldne je že visel na stenskem časopisu načrt za tekmovanje. Poleg njega pa pohvale tovarišem, ki so se v jutranji borbi najbolj izkazali.

Tako je življenje mladine v Gubčevi brigadi. Vedno živahno in veselo, polno dela in boja za narod, za novo, Titovo Jugoslavijo.

ROF, 29. aprila 1945

Včeraj je bila zasnovana vlada federalne Bosne in Hercegovine. Predsednik vlade je Rodoljub Čolaković. Vlada Hrvaške je izdala sinoči svojo vladno deklaracijo, v kateri pravi, da je njena prva naloga v teh trenutkih takojšnja osvoboditev vse Hrvaške.

ROF, 29. aprila 1945

Himmler je ponudil ZDA in Veliki Britaniji brezpogojno kapitulacijo. To je bil nov, poslednji poizkus zoper enotnost zavezniške fronte. Ponovno se je pokazala trdnost zavezniškega bloka, Himmler je s svojo ponudbo Angliji in Ameriki hotel na zavraten način ustvariti med velikimi zavezniki nesoglasje, katerega plodove bi poželi hitlerjevci in njihovi hlapci. Vsa ta leta vojske so se Hitlerjevi hlapci lahko prepričali, da je zavezniški blok, ki so ga skovali maršal Stalin, premier Churchill in pokojni predsednik Roosevelt, trdna sila, ki je ne morejo načeti zahrbtni napadi fašizma in mednarodne reakcije. Vsi Goebbelsovi propagandni poizkusi so propadli. Himmlerjeva diplomatska kapitulacija je kapitulacija poizkusov zanetiti razdor med zavezniki. S tem da sta Anglija in Amerika zavrnili hitlerjanski poizkus in se postavili trdno ob SZ, je prizadejan Nemčiji poslednji udarec. Hitlerjeva Nemčija mora poslej računati na popolno kapitulacijo pred SZ, Anglijo in Ameriko pred združenimi narodi v celoti. Nadalje mora Hitlerjeva Nemčija računati, da bo za grozodejstva te vojne morala polagati neusmiljen obračun. Kaznovani bodo vsi vojni zločinci. Hitlerjevi hlapci, švabobranci, nedičevci, četniki pa so zdaj izgubili poslednje upe, da bi s pomočjo mednarodne reakcije v zadnjem trnutku prišpekulirali pomoč zahodnih zaveznikov.

Hitlerjevo Nemčijo in njene hlapce čaka uničenje. Brezpogojna kapitulacija pred vsem zavezniškim svetom je zdaj velika garancija miru.

ROF, 29. aprila 1945

Dnevno povelje četam II. ukrajinske fronte pravi, da so čete te fronte zavzele v Pomeraniji Egesin, Stralsund in še več mest. V Berlinu se bijejo boji od hiše do hiše, od ulice do ulice. Nemški odpor je brezupen. Mogočne utrdbe pod Tiergartnom so pod ognjem sovjetskega topništva. Sovjetske čete so zavzele Templin in prodirajo od Stettina naprej.

ZAHODNO BOJIŠČE

III. britanska armada je zavzela Bremen in prodira proti Hamburgu in Hanovru. Emden je obstreljevan. Nemci beže v Dansko in Norveško. Padel je Augsburg in Francozi so zavzeli Konstanco. III. ameriška armada je prešla pri Passauu čez mejo proti Linzu, kjer preti Nemčiji ponovno prerezanje. Zavezniki prodirajo v Čehoslovaški proti Moldavi. Dittmar se je predal Amerikancem in je podal izjavo: Hitler je v Berlinu, bo ujet, ali bo padel. Farinacci je ustreljen, Guarjani ujet.

I. ameriška armada je ujela Goebbelsevega brata, padel je Augsburg. III. in VII. ameriška armada sta prešli blizu Münchna 25 milj čez avstrijsko mejo. V Bavarski je izbruhnila revolta, protinacisti so vzeli radio in objavili točke. Sonnenwald je likvidiran, Stuttgart je padel v zavezniške roke. Po prerezanju Nemčije nadaljujejo zavezniki le še z uničevanjem gnezd in žepov. Montgomery stalno napreduje.

ITALIJANSKO BOJIŠČE

V zavezniške roke sta padla Brescia in Bergamo. Švicarska poročila poročajo, da so Amerikanci v Comi in da so prešli Adižo. V Genovi ni več bojev. V predmestju Milana so se spustili zavezniški padalci. V Torinu ni več Nemcev. V Vicenzo so prodrli zavezniki. Francozi so pasirali Mont Genève.

ROF, 1. MAJ 1945 — SEKRETAR CK KPS FRANC LESKOŠEK

Delavski razred je bil v predaprilski Jugoslaviji stalno v borbi proti domači reakciji, proti centralizaciji in fašizaciji Jugoslavije, za nacionalne pravice in proti ekonomskemu izkoriščanju narodov Jugoslavije. Njegovi najboljši sinovi so polnili vse ječe in pretrpeli vse muke in srednjeveške metode uničevanja, ki si jih navadni državljani niti predstavljati niti verjeti ne more. Kljub temu da delavski razred v predaprilski Jugoslaviji ni imel pričakovati ničesar drugega kakor brezposelnost, preganjanje in ječo, je bilo med njim največ domoljubov in patriotov, ki so se zavedali, da je Jugoslavija, kakršna koli, vedno boljša kakor pa tuje robstvo. To se je pokazalo ob napadu Hitlerjevih hord na Jugoslavijo. Sto tisoči zavednih delavcev niso bili mobilizirani. Reakcija se je bala, da bi mogli ti zavedni delavci preprečiti njene račune pri izdaji, ki so jo izvršili razni generali in ministri, da bi mogli ti zavedni delavci izvesti odpor proti domači reakciji in izdajalcem in peljati ljudske množice v borbo proti Hitlerjevemu fašizmu, kakor se je v resnici tudi zgodilo. Tisoči delavcev, ki niso bili mobilizirani, in okoli njih zelo mnogo naših študentov in drugih rodoljubov, se je javilo in odšli so kot prostovoljci, da bi branili svojo domovino. Jugoslavija je propadla in ni mogla vzdržati napada Hitlerjevih hord. Propadli pa niso narodi Jugoslavije, propadel pa ni delavski razred. Izmučen kakor je bil, se je vendar takoj znašel. Ustvaril je to, kar mu je bilo najbolj potrebno in kar je že dalj časa ustvarjal in koval, ustvaril je popolno enotnost delavskega razreda, ne glede na politično pripadnost. Edino delavski razred je bil sposoben, da ustvari tako jedro, okoli katerega se lahko zberejo vsi rodoljubi in patrioti vseh ljudskih plasti v borbo proti okupatorju in fašizmu.

Pod vodstvom svoje avantgarde, pod vodstvom svoje Komunistične partije, je delavskemu razredu uspelo ustvariti tako enotnost in tako trdnost, ki

mu je omogočala organizirati vse rodoljube in patriote, kmete, delovno inteligenco, vse delovne množice v vseobče narodnoosvobodilno gibanje, ki danes proslavlja svojo četrto obletnico in ki je zajelo vse narodne sloje. Delavski razred je s svojo borbo za svojo enotnost pokazal pravilno pot, pot k popolni enotnosti vsega naroda. On je vodil odločno borbo za enotnost samega sebe, vodil je borbo za enotnost celega naroda in s tem tudi dosegel enotnost vseh narodov Jugoslavije v borbi proti okupatorju in za federativno demokratično Jugoslavijo.

Delavski razred se bo prav tako, kakor v borbi proti okupatorju, boril za enotnost narodnih množic v svojem obnovitvenem delu. Boril se bo za enotnost kmetov, inteligence in srednjih slojev in za enotnost vseh tistih patriotov, ki jim je zmagovito dokončanje naše vojne in obnove naše izmučene domovine nad vse.

Delavski razred se zaveda, da bo moral s svojo borbo nadaljevati do dokončne zmage. Dokončna zmaga pa ni samo uničenje fašizma in domačih izdajalcev. Po vojni bo — sedaj še potuhnjena reakcija podprta od inozemske reakcije — dvignila svoje vampirske glave in skušala posneti sadove štiriletne borbe delovnih množic. To seveda tem domačim in tujim reakcionarjem ne bo uspelo. Toda delavski razred in z njim vse delovne množice bodo morale biti na straži in zelo budne nad svojimi pridobitvami te krvave borbe. Voditi bodo morale najostrejšo borbo proti špekulantom, vojnim dobičkarjem, teroristom in saboterjem pri obnovitvenih delih in gradnji naše države.

Pri obnovi bo moral delavski razred, kakor v borbi, biti vodnik in igrati avantgardno vlogo. Naša industrija bo večinoma uničena, ostala nam bo večinoma taka industrija, katero je okupator preuredil v vojne namene, ki pa nam pri obnovi ne bo mnogo koristila. Zato bo moral delavski razred storiti vse, da se bo naša industrija v najkrajšem času preosnovala za potrebe obnove naše domovine. Prav tako bodo potrebni izdelki naše industrije drugim federalnim enotam Jugoslavije, ki take industrije nimajo, ali je pa še bolj uničena kakor slovenska industrija.

Delavski razred in vse delovno ljudstvo lahko s ponosom gleda na uspehe svoje borbe ob štiriletnici ustanovitve vsenarodnega osvobodilnega gibanja.

Glasbene oddaje v radiu Osvobodilna fronta

JANEZ BITENC

Majhen studio, en sam mikrofoni, skromna oprema. Tako se vsi, ki so sodelovali, spominjajo črnomaljskega radia Osvobodilne fronte, ki je s svojimi oddajami in glasbenimi nastopi obveščal, seznanjal s poročili in vedril poslušalce na osvobojenem ozemlju od zgodnje jeseni 1944 do osvoboditve. Vse gradivo, novice, poročila je shranjeno v debelih svežnjih arhiva Inštituta za delavsko gibanje v Ljubljani. Toda ta, novinarska stran, nas tokrat ne zanima. Poglejmo, kaj vse se je dogajalo v majhnem studiu po glasbeni plati.

V dnevniku glasbenih oddaj radia OF pomeni 21. oktober 1944 začetek organiziranih radijskih nastopov, za katere je ves čas požrtvovalno skrbel Bojan Adamič. Od 21. oktobra 1944 pa do 27. aprila 1945, to je v šestih mesecih, je bilo skupaj 136 glasbenih oddaj, od katerih pride 88 na žive radijske nastope in 48 na reproducirane koncerte, to je koncerte s plošč. Ti so bili v zadnjem mesecu pred osvoboditvijo vse češče na sporedu. Poslušalci na osvobojenem ozemlju so glasbene oddaje poslušali vsak dan ob 9.30 in zvečer ob 21.30. Bile so polurne oddaje, včasih celourne ali celo več. Bojan Adamič, ki je v glavnem štabu odgovarjal za glasbene oddaje na radijski postaji, je uspel pridobiti za sodelovanje vse partizanske glasbenike, pevce, instrumentaliste, pevске zборе, harmonikarske orkestre, pihalne godbe in druge glasbene skupine, ki so takrat na osvobojenem

belokranjskem ozemlju prav živo delovale. Zanimalo nas je, kolikokrat so nastopili partizanski umetniki pred mikrofonom črnomaljskega radia. Iz dnevnika glasbenih oddaj je razvidno tudi to, zato vam lahko postrežemo z naslednjimi podatki:

Pianist Pavel Šivic je imel enajst samostojnih solističnih nastopov, violinist Karlo Rupel devet, altistka Bogdana Stritarjeva pet, pianist Ciril Cvetko pet, harmonikar Janez Kuhar devet, invalidski pevski zbor pod vodstvom Karla Pahorja in Pavla Šivica devet, pihalni godbi VII. korpusa in glavnega štaba deset, pevski zbor črnomaljske gimnazije pod vodstvom Draga Korošca pet, komorni zbor SNG pod vodstvom Cirila Cvetka tri in Bojan Adamič — kot pianist in harmonikar — sedemnajst nastopov. Mimo tega pa so bili pianisti tudi stalni spremljevalci naših solistov, pevcev in instrumentalistov ter drugih priložnostnih izvajalcev, skladatelji pa so napisali prenekatero skladbo za potrebe glasbene redakcije. Da bomo pri naštevanju številnih sodelavcev glasbenih oddaj v ROF popolni, moramo omeniti še naslednje izvajalce: baritonista Staneta Česnika, sopranistko Pavlo Kovičev in Zdenko Tavčarjevo, pionirski pevski in harmonikarski zbor pod vodstvom Draga Korošca, moški pevski kvintet in ženski pevski zbor prosvetne družine iz Črnomlja pod vodstvom Janeza Kuharja, pihalne komorne ansamble, ki so jih pod vodstvom Bojana Adamiča

in Marjana Kozine sestavljali člani obeh pihalnih godb, pevski zbor pod-officirske šole VII. korpusa pod vodstvom Franeta Grudna, in še veliko število priložnostnih sodelavcev iz vrst partizanskih kulturniških grup in belokranjskih ljudskoprosvetnih društev.

Večina glasbenih sodelavcev radia OF še živi, zato smo nekatere med njimi naprosili, naj bi v nekaj besedah opisali svoje spomine na partizansko radijsko postajo in na svoj delež, ki so ga prispevali za pestrost in mikavnost glasbenih oddaj.

Prof. Pavel Šivic, ki je mimo solističnih nastopov spremljal pri klavirju tudi violinista Karla Rupla in bil nekaj časa dirigent invalidskega pevskega zbora, se takole spominja: »Pomagaj si sam, je bilo preizkušeno partizansko geslo, ne le za borce, ampak za vsakršno dejavnost na partizanskem ozemlju. Ko je začela obratovati radijska postaja OF blizu Črnomlja, nas je njeno vodstvo pogosto vpreglo za glasbene oddaje. Toda spored je bilo treba študirati in naštudirati. Invalidski pevski zbor je brž dobil zasilno streho za svoje vaje. Pevci-solisti so si pomagali zdaj tu, zdaj tam, kot so vedeli in znali. Za pianista pa je potreben klavir in vsaj toliko toplote, da ti prsti ne zmrznejo pozimi v nekurjeni sobi. Po dolgem povpraševanju sem dobil možnost, da vadm naročene sporede v majhni sobi pritlične hiše, kjer je stal uporaben pianino. Ker pa je bila soba namenjena za prenočevanje delegacij in tujih misij, torej »zakonspirirana«, kot smo temu pravili, mi je bila le redko dostopna in še to strogo zaupno. Tako sem v ugodnih trenutkih prijel za sekiro, si nasekal nekaj polen, jih stlačil v nahrbtnik, si ga nadel na ramo, prijel za brzostrelko in jo mahnil tja do hišice in pianina, kjer naj bi vadil za radijski nastop. Nihče me ni motil, ko so mi oči begale po notah, prsti pa po tipkah, medtem ko sem nalagal pole-

na v peč. Pokanja pušk in topov, ki je prihajalo z vseh koncev in krajev, pa smo bili že dodobra vajeni.

Zgodilo se je, da soba, v kateri sem vadil, kakih deset dni ni imela gostov. Ko sem kmalu za tem vneto delal za klavirjem, me je začelo vznemirjati pritajeno cviljenje, ki je prihajalo iz enega izmed sobnih kotov. Radovednost mi ni dala miru, dokler nisem dvignil posteljne odeje in glej: na razžrti blazini je bilo sredi vate in volne gnezdece majhnih, drobčenih mišk! Ne vem več, kaj je gospodar z njimi napravil. Zamislil pa sem se ob pogledu na drobcene živalce in se živo spomnil naših otrok, ki so tedaj leto za letom tičali za žicami in ograjami brez razvedrila v prosti naravi, brez mičnih igračk. Kako bi jih pogled na takole gnezdece razveselil.

Meni pa je bilo všeč, da so miške hrabro prenašale moje obdelovanje tipk. Da, krepko obdelovanje, saj sem imel zvečer ob 21.30 prvi solistični nastop pred mikrofonom radia OF.«

Glasbene oddaje radia OF sta poživljala tudi pionirski pevski in harmonikarski zbor, ki ju je vodil Drago Korošec. Za ti dve močno agilni glasbeni skupini in za številne pionirske pevske zборе na terenu je nastalo v partizanih mnogo novih skladb, ki so jih prispevali skladatelji: Makso Pirnik, Marjan Kozina, Karel Pahor, Pavel Šivic, Ciril Cvetko, Drago Cvetko in Janez Kuhar.

Spomini, ki jih hrani Drago Korošec na ROF, bodo v marsičem dopolnili sliko, ki si jo želimo ustvariti o tem miniaturnem predhodniku današnje velike radijske in televizijske hiše.

»Radio Osvobodilne fronte je začel najprej delovati v nekdanji, potem opuščeni gostilni Mihelič, na križišču ceste, ki vodi proti Gradacu in proti Semiču. Bila je majhna, pritlična hiša, vse prej kot reprezentančno poslopje, za kakršnega smo mislili, da naj bi bila radijska postaja. Kakor se spominjam, je imela dva nekoliko večja

*Nikolaj Pirnat:
Partizanov počitek*

prostora. V enem je bil razred črnomaljske osnovne šole, ki se je semkaj preselil, potem ko je bilo prvotno poslopje požgano, v drugi sobi pa je bil radijski studio. Majhna, preprosta soba, kar najbolj skromno opremljena, je sprejela tudi 70 mojih mladih pevcev in še nekaj harmonikarjev. Kako smo se stlačili vanjo, ne vem. Če rečem, da smo bili kot vžigalice, ne pretiravam. Pri dirigiranju sem moral resnično paziti, da nisem oplazil z ro-

kami katerega od svojih nadobudnih pevčkov. Tudi potem, ko se je radio preselil v druge, malo boljše prostore, nismo bili kaj prida na boljšem. Povedal sem že, da sem v radiu dirigiral otroškemu zboru, pod mojim vodstvom pa so igrali tudi mladi harmonikarji. Pionirski harmonikarski orkester, ki je štel okrog 24 otrok, je bil prvo takšno glasbeno telo na osvobojenem ozemlju. Večkrat so harmonikarji spremljali tudi otroški zbor. Ta

je prepeval pesmi, ki so jih partizanski skladatelji ustvarili za mlade pevce. Ko se spominjam teh svojih dragih otrok, mi za vedno ostaja v spominu pevka Biba. Kot vsi pevci, je imela tudi ona titovko z lepo svetlo zvezdico. Med nekim nastopom je bil letalski alarm. V sobi so zatemnili luči in še malo, pa bi nastala med otroki in poslušalci velika panika. Nekaj jih je že zbežalo skozi vrata. Tudi Biba. Ko sem jo zagledal, je v rokah nekaj prav trdno tiščala. Pa sem jo vprašal: Kaj pa tako tiščiš v rokah, Biba? Punčka pa je rekla: Titovko! Zakaj pa titovko? drezam vanjo še naprej. In ona: Da ne bodo avioni videli zvezdice. Tako je vsa drgetajoča odgovorila s svojim zvenečim glasom. Biba je zdaj že mamica kakor tudi druge moje pevke. Tudi Anderluhova Monika, ki ima gotovo kaj lepih spominov na svoja mlada pevska leta in na radijsko postajo.«

Kako so otroci na osvobojenem ozemlju doživljali radijske nastope, je povedala bivša pevka Koroščevega pionirskega pevskega zbora Monika Anderluh-Glavičeva:

»Kaj naj bi povedala o tistih časih, ki smo jih mi otroci gledali in doživljali najbrž precej drugače kot odrasli. Tega se spominjam. Peli smo radi. Peli vedno in povsod: na nastopih, na mitingih v Črnomlju in v okolici, celo v Metliki. Sredi nastopa na metliškem mitingu zaslišimo streljanje, ki je prihajalo od vsepovsod. Nemci so v bližini, se je razlegalo svarilo. Komaj smo se stlačili na kamione in v strašnem naliwu hiteli v Črnomelj. Za nami pa se je valil črn, gost dim. Nemci so zažgali Metliko.

Večkrat smo nastopali tudi v radiu Osvobodilna fronta. Bili smo gostje v majhen studiu, v katerem smo se tako gnetli, da ne vem, kako smo sploh mogli peti. Pa smo vendarle zapeli. Narodne in partizanske pesmi, ki smo jih znali cel kup. Spominjam se tudi mikrofona, majhne škatlice, pred

katero smo imeli strašansko tremo. Vedeli smo, da se tu ni kaj šaliti. Tukaj ne moreš začeti znova in ponavljati, kakor na vajah. In kaj neki bi rekli naše mamice in atki, če bi ga polomili? Naši starši so bili namreč zvesti poslušalci radijskih oddaj.

Tudi tega se spominjam, da smo nastopali ponavadi zvečer, po 9. uri. Nekoč pozimi je vse škripalo, ko smo se bližali radijski postaji. Pa mislite, da nas je kaj zeblo? Še malo ne. Misel, da moramo z lepim petjem opravičiti zaupanje našega ljubega dirigenta, tovariša Draga Korošca, nas je grela vse do konca nastopa, ko smo se v trdi noči veseli razbežali po domovih. Da, radijski prenos v radiu Osvobodilna fronta je bil za nas mlade pevce imeniten dogodek.«

Za razvedrilo je v oddajah ROF skrbel harmonikar Janez. Tako so partizani klicali Janeza Kuharja, ki je bil stalni sodelavec glasbenih oddaj. Nastopal je solistično kot mojster na harmoniki, pa tudi kot zborovodja številnih otroških, ženskih in moških zborov. Tudi Janez Kuhar ima na ROF obilico spominov. Nekatere je nanizal v tehle stavkih.

»Ko brskam po spominu, vstajajo pred menoj številni veseli in manj veseli dogodki, ki sem jih kot glasbenik preživel na osvobojenem ozemlju v Črnomlju. Bil sem dirigent številnih zborov in manjših pevskih skupin, ki so rasle kot gobe po dežju, pa se spet razhajale, ker so bili borci premeščeni na druga področja. Kvartet in oktet VDV, ženski zbor, zbor harmonikarjev, skladanje partizanskih zborovskih pesmi in samospევov, solistični nastopi, mitingi, koncerti... Vse to je že zgodovina, pa vendar se ob vsem tem večkrat ustavim in včasih se mi kar čudno zdi, kako je bilo vse to mogoče v tistih, za glasbeno delo vse prej kot ugodnih delovnih razmerah. Pogledjmo torej radijsko postajo Osvobodilne fronte v Črnomlju. Preprost studio, preproste tehnične naprave,

en sam mikrofoni, pa vendar toliko življenja, toliko dela in uspehov. Saj ne vem več, kolikokrat sem stal pred mikrofonom radia OF, ne vem kolikokrat sem pel, kolikokrat igral in dirigiral. Dobro pa se spominjam vélikega praznika, zaradi katerega je bil Črnomelj v trenutku kar prerujen, osvoboditve Beograda. Takoj ko je prispela ta vesela novica, smo kulturniki dobili nalogo, da pripravimo za večerno oddajo v radiu kulturni program. Glavno delo je prevzel Gale. Mevlja je v slabe pol ure napisal besedilo pesmi Beograd je naš. Pesem sem na hitro roko uglasbil kar na vaji in v 10 minutah je že ves ansambel slovenskega narodnega gledališča pel enoglasno pesem ob spremljavi moje harmonike. Vsi razgreti smo prihiteli v studio. Oddaja se je začela s četrturno zamudo, ker ni bilo toka. Že smo začeli peti z gromkim glasom: »Beograd je naš«... Kar naenkrat pa ugasnejo vse luči. Kaj se je zgodilo? Napad sovražnika, avioni? Ne to ne ono. Potem ko so zvedeli za osvoboditev Beograda, so namreč partizani v svojem velikem navdušenju tako streljali, da se je vse treslo. Neki borec je po nesreči prestrelil električno napeljavo, ki je vodila v naš studio. Bili smo nesrečni, saj so šle po vodi vse priprave. Pa smo še mi spustili nekaj rafalov, ko smo se tako »porazeni« vračali v svoja oporišča...»

Ko smo brskali po glasbenem arhivu radia OF, smo se ustavili tudi pri sporedih, ki sta jih pripravila operna pevka Bogdana Stritarjeva in njen stalni spremljevalec pri klavirju Ciril Cvetko. Bogdana Stritarjeva je pela partizanske samospeve, pa tudi druge pesmi domačih in tujih skladateljev. Za ljubitelje oper je naštudirala celo vrsto priljubljenih opernih arij. Tudi Bogdana Stritarjeva hrani na svoje nastope v ROF vrsto lepih spominov:

»Ko sem se jeseni 1944. leta vrnila s Primorske v Črnomelj, me je zopet gostoljubno sprejela Bela krajina. Do

zime sem živela v Srednji vasi v prijazni kmečki domačiji, ki smo si jo kulturniki kar razdelili. V eni sobi je Dore Klemenčič-Maj risal in slikal. V kuhinji sem jaz z burklami v rokah prepevala, a tovariš Rupel, ki je prispel s Šivicem v partizane, je v sosednji sobi vadil in vadil. Iz njegove violine so se čez sadovnjak prelivali zvoki. Ti so se kasneje oglašali še na mnogih njegovih koncertih v Beli krajini, zlasti pa na radiu OF.

Kasneje sem se iz Srednje vasi preselila v Črnomelj; tu sem postala pevka radia OF, pevka brez konkurence, brez konkurence zato, ker sem tako rekoč edina nastopala od pevk.

Bojan Adamič je imel glasbeno vodstvo, jaz pa sem pripravljala najrazličnejše programe. Od Kozinovih, Šturmovih, Šivicov, Pahorjevih, Kuharjevih, Adamičevih in Cvetkovih pesmi, pa vse do opernih arij. V Črnomlju sem neke odkrila note opernih arij, katere sem pela ob spremljavi klavirja. Nismo pa delali v lahkih in ugodnih okoliščinah. Rupel je s Šivicem prihajal sedem kilometrov peš, da je zaigral pred mikrofonom in razvedril poslušalce na osvobojenem ozemlju. Na lojtrskem vozu so se pripeljali invalidi. Spremljal jih je Janez Kuhar, ki je tudi sam prirejal samostojne koncerte. Tudi jaz sem večkrat nastopila. Leta 1944 je bila zelo huda zima. S svojim stalnim spremljevalcem Cirilom Cvetkom sva imela pol ure peš do radijske postaje. Cvetko je brez plašča kar drgetal od mraza. Da bi se ogrel s hitro hojo, je bilo nemogoče, ker je moral držati korak z menoj, jaz pa zaradi hudega išijasa nisem mogla pospešiti koraka. In potem nastop! Kdor bi to videl, ta pa bi se najbrž smejal. Cvetko pritiska na tipke s premrlimi rokami, ki si jih od časa do časa ogreje s sapo, jaz pa zaradi neznosnih bolečin klečim na stolu pred mikrofonom in pojem. Pojem zaljubljene besede ciganke Karmen, zraven pa se kremžim od bolečin...

Pa smo kljub vsem težavam, in teh ni bilo malo, vsi radi sodelovali na radiu OF, saj smo vedeli, da smo prilagali kamenček h kamenčku za vse naše prihodnje kulturno življenje, življenje v svobodi.

Takratni starešina godbe VII. korpusa je bil tovariš Jakopič. O sodelovanju godbe VII. korpusa v glasbenih oddajah ROF sta s kapelnikom te godbe, danes že pokojnim Jožetom Brunom, pripravila tele vrstice:

»Godba VII. korpusa je bila osnovana v Otovcu pri Črnomlju. Poleti 1944 je takratni kapelnik te godbe Jože Brun dobil nalogo, da osnuje in organizira odhod godbenikov hrastniške rudarske godbe v partizane. Ta akcija je tovarišu Brunu popolnoma uspela, saj je pripeljal vse godbenike srečno na osvobojeno ozemlje. Priključilo se je tudi nekaj godbenikov zagorske rudarske godbe. Ko je bila godba tako kompletirana in so se vsi muzikanti zbrali v Otovcu, so takoj začeli vaditi. Vaje so bile sprva kar pod milim nebom. Daleč naokrog so odmevale partizanske in druge koračnice. Tudi koncertne skladbe smo naštudirali. Toda časa za vaje ni bilo več. Godba VII. korpusa je odšla k partizanskim enotam na položaje. Z brigadami in bataljoni je potovala iz kraja v kraj, s položaja na položaj in nastopala z drugimi kulturno-umetniškimi skupinami po osvobojenih krajih. Za našo godbo ni bilo počitka. Vselej je bila na poti. Iz Poljan v Suhi krajini pa naravnost v Planino in Žumberak, kjer so se zdravili ranjeni borci. Veselje ranjencev, ko so zagledali godbo, je bilo nepopisno, in mi smo jim radi igrali. Za vaje je bilo vedno manj časa. Koračnice in koncertne skladbe so prinesli godbeniki s seboj, nove partizanske koračnice pa je naš kapelnik, tovariš Jože Brun kar sproti komponiral in prirejal. Tam so nastale koračnice: Partizanka, Vintovočka, koračnica VII. korpusa in druge. In te skladbe smo izvajali tudi

v radiu OF v Črnomlju. Lepi so spomini na tiste dni, čeprav so že malce obledeli. Takrat smo se preselili iz Otovca in stanovali v Gradacu. Pride kurir propagandnega odseka in pri-nese sporočilo s podpisom Bojana Adamiča, glasbenega vodja radijske postaje: »Nastop v radiu, fantje!« je završalo med godbeniki in nemalo smo bili ponosni, ko smo dobili to vabilo. Igrati pred mikrofonom vendar ni šala! Še z večjo vnemo kot sicer smo se pripravljali na radijski nastop. Za tega smo še posebno skrbno očistili naše instrumente in potem na pot, na pot devetih kilometrov iz Gradaca v Črnomelj. Devet kilometrov res ni bilo mnogo, malo pa tudi ne, posebno če pomislite, da smo šli v vsakem vremenu: v soncu, dežju in snežnem metežu. Nič kolikokrat so nas ustrašili poleti sovražnikovih izvidniških letal — štorkelj, ki so imele še prav posebno piko na naše bleščeče instrumente. Pa smo vselej srečno prišli in se dobesedno zgnetli v majhen studio. Ne vem več, kam in kako smo se stlačili. Menda smo drug drugemu nastavljali na uho naša prava pihala in trobila. Pa je šlo in pravijo, da ne ravno slabo. Vsi godbeniki smo se namreč zavedali, da nas poslušajo neznanstvo daleč naokrog. Kako naivni smo bili vsi tisti, ki smo bili prepričani, da nas poslušajo celo v Hrastniku, v Zagorju in v okupirani Ljubljani. No, tudi ta misel ni škodila. Še koristila je, saj smo res zaigrali po svojih najboljših močeh in v veselje našega zvestega dirigenta Jožeta Bruna, ki je bil natančen kapelnik.

Ko smo odigrali, je bila ponavadi že trda noč. Od napora in zaradi majhnega prostora vsi premočeni in utrujeni, smo se odpravili na pot v Gradac, ponosni, da imamo za seboj spet eno zmago, spet en radijski nastop.«

Vse to, kar smo povedali, je le majhen del široke in razgibane dejavnosti, ki so jo partizanski glasbe-

niki po organizacijski, tehnični in umetniški plati posvetili oddajam radia OF. Vsi statistični podatki in zdaj že s patino romantike obdani spomini ne morejo prikazati tiste težine dela in skrbi, ki so bile vložene v sicer improvizirano, pa vendarle kontinuirano dejavnost. Ta je rodila bogate sadove. Poslušalci na osvobo-

jenem ozemlju in še čez, do kamor je pač segla oddajna zmogljivost črnomalske radijske postaje, so bili vselej na tekočem z dogajanjem doma in po svetu, kulturne in še posebej glasbene oddaje pa so bile dokaz, kako bogato je bilo glasbeno življenje v partizanski Beli krajini, četudi se je odvijalo v vse prej kot ugodnih delovnih razmerah.

BIBLIOGRAFIJA KNJIG

Bibliografija člankov o Kričaču in ROF

ALBREHT FRAN: Iz spominov na redakcijo Radia OF. Ljubljana v ilegali, II. Država v državi. Lj. 1961, str. 372—379

Spomini na pripravljanje tekstov za radijske oddaje OF skupno s Prežihovim Vrancem, Jožetom Dolencem in drugimi.

ALBREHT FRAN: Kako sem postal »vojni poročevalec«. Radio Slov. 16.-29. VII. 1951, št. 14.

Spomini na prvo redakcijo ROF v letu 1941.

ČEPE MARICA: Ilegalni tisk in radio v borbeni Ljubljani. Invalidski vestnik 1. I. 1962, št. 1 str. 6—7.

Nekaj splošnih oznak.

GORSIČ MILKO: Delo radijskega sektorja. Ljubljana v ilegali. II. Država v državi. Ljubljana 1961, str. 354—359.

Spomini na zasnovo radijskega oddajnika in izvajanje oddaj v Ljubljani 1941.

GOVORI Radio Osvobodilna fronta. Slovenski poročevalec 26. IV. 1951, št. 99.

Opis radijske oddaje sredi marca 1942, ko so hoteli Italijani za vsako ceno odkriti oddajnik.

IZ borbe našega naroda. Radijski tehnik 1952, št. 30, str. 5. Kratak oris »Kričača« radio OF in njegovega dela.

JANČAR RUDI: Radijske oddajne postaje v partizanih. Spomini na partizanska leta. Ljubljana 1963. Mladinska knjiga (zbirka Školjka), str. 97—114.

Spomini na organizacijo in delovanje radijske oddajne službe v Ljubljani, Dolenjskih in na raznih delih roškega območja.

KERŠMANC JOŽE: O »Kričaču« in njemu podobnih partizanskih zvezah. Slovenski poročevalec 17. X. 1953, št. 245.

KOSMAČ FRANCE: O našem radiu. Koledar OF slovenskega naroda 1946. Ljubljana 1945, str. 180.

Avtor podaja kratak historiat ROF.

KRIVIC VLADIMIR: Ljubljana v 1941. letu. Delo 14. VI. 1961, št. 161.

Prikaz razvoja narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani v letu 1941; med drugim omenja tudi ROF.

KRONOLOŠKI pregled dogodkov v Ljubljani od 17. septembra 1941 do 23. februarja 1942. Ljubljana v ilegali, II. Država v državi. Ljubljana 1961, str. 475—493.

Registrira oddaje radia Osvobodilne Fronte od 7. novembra 1941 do 23. februarja 1942.

LASIČ VIDA-JELKA: Govori Radio Osvobodilne fronte. Ljubljana v ilegali, II. Država v državi. Ljubljana 1961, stran 368—370.

Spomini na oddajo radia OF in prenos aparatov.

LASIČ VIDA-JELKA: Svetloba mladih let. Ljubljana 1962. Zavod »Borec«, 227 str.

Avtobiografska povest o doživetjih med vojno. Vanjo so vključeni spomini na delovanje »Kričača« v Ljubljani, na tov. Barbo in vodstvo radijskega sektorja do odhoda v partizane po kapitulaciji Italije.

LJUBLJANA V ILEGALI, II. Država v državi. Ljubljana 1961. Izdal Okrajni odbor SZDL v Ljubljani. Založila DZS. 516 str. s fotografijami + 2 zemljevida.

Poglavje »Radio Osvobodilne fronte«, str. 354—380.

LUŠTEK MIROSLAV: Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v letu 1941. Letopis Muzeja narodne osvoboditve SRS 1957, str. 133—151.

Avtor omenja za 7. XI. 1941 prvo oddajo »Kričaća«.

(LUŠTEK MIROSLAV): Spomeniki narodnoosvobodilnega boja v Ljubljani. (V knjigi) »Partizanski pohod ob žici okupirane Ljubljane za leto 1961«. Ljubljana 1961, str. 5—8.

Pisec prikazuje v poglavju »Dokumentarni spomeniki« na str. 7 v tretjem odstavku delo ob ROF.

MIKLOŠIČ ROZALIJA: Bila sem le ena mnogih ljubljanskih žena. Borec 1961, št. 6, str. 325—326.

Spomini na aktivistično delo v Ljubljani v dobi NOB in med drugim opisuje, kako je na domu avtorice oddajal radio OF.

M... M... Tajna radiostanica Osvobodilne fronte. Tragom dokumenata. Narodna armija 2. III. 1962, št. 1178, str. 6.

Govori o radiooddajni postaji Osvobodilne fronte v Ljubljani v prvih mesecih leta 1942 in o drugih akcijah v tem času.

OSREDKAR MILAN: »Kričać« — oddajnik OF. Borec 1955, str. 57—60.

Pisec prikazuje nastanek ROF in oddaje v Ljubljani 1941 in 1942.

OSREDKAR MILAN: »Kričać«. Ljubljana v ilegali, II. Država v državi. Ljubljana 1961, str. 362—367.

Spomini na radijske oddaje ROF po Ljubljani in brezuspešno italijansko iskanje aparata.

PETKOVIČ RADOMIR: »Oddaljeni »Kričać«. Prva radijska postaja v Sloveniji je oddajala skrita na dvorišču gestapa v Ljubljani. Komunist 15. II. 1958, št. 7.

RADIOODAJNIK OF v okupirani Ljubljani. Ljudske novice 31. X. 1952, št. 1.

Historiat prvih radijskih oddaj OF v Ljubljani 1941/42.

STANOVANJA, v katerih je oddajal Radio OF od 7. novembra 1941 do aprila 1942. Ljubljana v ilegali, II. Država v državi. Ljubljana 1961, str. 496—497.

Seznam lokacij.

(SINKOVEC ČRTOMIR): Da ne bi zvedeli resnice. Tovariš 14. V. 1961, št. 19, str. 30.

Italijani so preganjali »Kričaća«. O oddaji radijskih sprejemnikov ter o prepovedi poslušanja radia.

(SINKOVEC ČRTOMIR): »Kričać« — Oddajnik Osvobodilne fronte. Tovariš 19. XI. 1961, št. 46, str. 30.

Kratek oris propagandnega dela OF in še posebej radijskega.

Viri: FRANCE ŠKERL: Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945—1959. Ljubljana 1962. Izdal in založil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.

»Prispevki za zgodovino delavskega gibanja« — bibliografije za leto 1960, 1961, 1962 in 1963.

Contents of »Kričac«

The author of the editorial preface emphasizes that the collected materials are in some sense — the monograph on the activity of Kričac and ROF.¹ Of course, these materials were gathered relatively late, still they will be of good use to later detailed investigations of the activity of Kričac and ROF, and apart from this, articles in the present issue of BO-REC represent an important contribution to the history of the revolution in our country.

In his article "Work on Radio Sector" Milko Goršič describes those days of 25 years ago when the Radio of the Liberation Front began its successful propaganda for the Liberation. Front, causing much anger and uneasiness, among the occupiers of Ljubljana. This article gives a general picture of the work and organization preparations for the first broadcast. The author remembers the day when the organization secretary of the Central Committee of the Communist Party of Slovenia Tone Tomšič ordered him to organize the radio sector of the Communist Party of Slovenia because of interest in propaganda and mutual uniting of organizations of the liberation front.

"War on the Radio Waves in Ljubljana" is an article by Miloš Breljih. He recalls the days when broadcasting of the Radio of the Liberation Front in Ljubljana began at the ticking of an old alarm clock and introductory words of the speaker "this is our time which is coming". The illegal radio station worked in occupied Ljubljana from November 1941 to April 1942 and had approximately 45 to 50 transmissions. In spite of all their violent raids, as they were unknown to Europe of that time, the occupiers never succeeded in finding this radio station. In spite of all the most modern gonimeters and several thousands of Italian soldiers the illegal radio station continued to work like a wonder. Also Kričac is described in this article. This transmitting station consisted of three boxes, the first of which was used for charging with electricity, the second contained a transmitting set, and the third a modulator. The antenna for the first transmission was fixed, but later on antennas caused much trouble since Kričac — trying to escape enemy's ambushes — was constantly on move.

Also engineer Profesor Dr. Milan Osredkar recalls the first transmissions of Kričac in his article. He happened to be the first speaker for the first broadcast of Kričac on November 17, 1941. The first broadcast took place in his room, beginning exactly at 8 p.m. Later on Dr. Osredkar remembers also other broadcasts in occupied Ljubljana and its surroundings. He emphasizes the importance of these broadcasts — they were awaited and listened to eagerly by the inhabitants of Ljubljana.

"Youth who from Love for Freedom Has Forgotten Itself" is the title of extensive memories about the development of the Radio of the Liberation Front from the first regular broadcast of Kričac up to the broadcast on May 9, 1945, when the Radio of Freed Ljubljana spoke for the first time. The activity of the radio sector began in 1941 with Kričac and continued illegally in Ljubljana, then it was transferred to the freed territory and ended with the Day of Liberation of Ljubljana, when the partisans took over the radio station of

Ljubljana from the members of the radio sector.

Rudi Jančar describes the first radio connection with Moscow and engineer Vladimir Klaus entitles his article "Kričac in Partizans". He recalls broadcasts in 1943, the days in the Dolomiti, the first connection with Moscow, and then the departure for Dolenjska. He also describes how the connection with the partisan Head Quarters was established never to be interrupted and so being the ideal of partizand up to the days of liberation. This station was always connected with the Head Quarters and whenever it was free it helped to other radio stations.

Next article speaks about the memories on the first editors of the illegal broadcasting station ROF in Ljubljana. Franc Albreht describes how he became a war reporter, his collaboration with Voranc and other, who helped preparing materials for individual broadcasts of Kričac.

In reminiscences and notes the memories of Vera Albreht come first. She speaks about those unforgettable times before all the collaborators were driven apart. Heda Matulj describes Italian attempts to find the illegal radio station. Then follow the memories of Jože Dolenc, of Fedja and Vida Sturm and Stana Moravec remembering how she carried about different contributions in her muff and of Julij Šemerl about the box from which Kričac spoke. These are followed by memories of Alojz Pavlin, Mara Siška-Petričeva and Jože Kovacič.

These short memories are followed by an extensive article by Jože Javoršek, entitled "Outline of the Work of ROF". In it he at length describes the importance of the establishment of the radio transmitting station on the freed territory and remembers the editors of ROF in basis No. 20, the sources and individual contributions with much endeavour to make broadcasts attractive and as close to people as possible. Jože Javoršek writes also about other transmissions of ROF. He further remembers occasions when various reportages and other broadcasts were prepared with propaganda and cultural characteristics which were given special importance. Also different lectures had much prominence in the Radio of the Liberation Front, so for instance, Ciril Kosmač spoke about Prešeren on December 2, 1944 and Josip Vidmar on December 3, Dr. Franc Zwitter, the director of the Scientific Institute at the Presidium of SNOS (Slovene Council of National Liberation), spoke about the problem of Trieste on December 10, Dr. Makso Snuderl, the president of the committee for finding war crime, spoke about finding war crimes on December 14, Colonel Dr. Aleš Bebler about the life of Soviet citizens, and on December 26, Mile Klopčič spoke about partizan poets and their work. Then Jože Javoršek remembers the rest of the broadcasts, how they got records, and all those documents about the power of the liberation movement which were transmitted in the country and abroad.

Engineer Milan Erbežnik has contributed to this memorial issue an article entitled "ROF Has Been Heard All Over the World". While Jože Javoršek remembers above all the preparations of broadcasts in this article the reader gets acquainted with all the technical difficulties as encountered by technicians to make broadcasting work in accordance with the plans. His memories end with May 1945 when the old veteran ROF broadcast the arrival and

¹ Kričac was the first name of the first illegal radio station of the Liberation Front in Slovenia, later to be called ROF, i.e. Radio of the Liberation Front.

speech of President Tito in Ljubljana, because the transmitting set of the radio station was out of order.

Also Cilka Malešič remembers broadcasts of ROF, specially those in April and May 1945 when ROF was working practically without interruption.

In Documents we have succeeded to collect summaries of some of the broadcasts of Kričac and ROF. Unfortunately we succeeded in this only partially. Several broadcasts, only kept in manuscript, have been lost; yet we succeeded in obtaining a few broadcasts from the rich archives of the Institute for the History of Labour Movement, which had a prominent position in propaganda of the Liberation Front. The broadcasts of Kričac in Slovene have been destroyed, perhaps lost or mislaid. But we have succeeded in obtaining Italian notes about these broadcasts. This material was collected by the information section of the Command of Granatieri di Sardegna division. That is why the texts are not complete because Italian translations are deficient. Still these preserved fragments represent an important document on the work of Kričac. Dates as given on the texts have been taken from Italian notes mainly because it was hard to find out which broadcast was meant. These broadcasts are followed by the documents on the Radio of the Liberation Front in Crnomelj. Kričac had beyond doubt a considerable propaganda effect that is why in summer 1944 the cuckoo, the signal of the Radio of the Liberation Front, was heard for the first time. At first ROF broadcasts news only, later the programme included press review and many cultural and other broadcasts. The documents further include fragments from the most important broadcasts of ROF, the first speeches about the liberation of Belgrade. There follows a survey of partizan press, of specialized military literature, broadcast by ROF in its press review at the second anniversary of the second session of AVNOJ. The press review of December 15, 1944 also speaks about Slovene songs and the Choir of Invalids. The Documents further include an article by Miha Marinko "Shortcomings in Building of our Power" broadcast by ROF on the same day. This is followed by a note on the introductory article to MLADA PEST, written by Vida Tomšič. It describes shortcomings in work of the organizations of youth and problems of educational work in the same. On December 2 "New Circumstances New Tasks" by Stane Kavčič was broadcast by ROF. The Documents further include extracts from scripts by Dr. Jože Vilfan, Edvard Kardelj, Boris Kidrič and Franc Leskošek-Luka, dealing with topics of the development of power of the Liberation Front and war successes. Also some other preserved broadcasts are included in Documents speaking about work in the freed territory, competing of the units of the 7th Corps and some of the news as broadcast by ROF.

In Cultural Panorama Janez Bitenc writes about musical broadcasts of ROF. The author describes memories of everybody who participated in the Radio of the Liberation Front, remembering the small studio with one sole microphone and modest equipment. In spite of this there were many broadcasts of music by ROF, beginning — according to the notes — on October 21, 1944; up to April 27, 1945 there were 136 broadcasts of music, with 88 live broadcasts and 48 concerts of recorded music. Bojan Adamič, who was responsible for music broadcasts in the Head Quarters, talked into cooperation all the partizan musicians, singers, choirs, orchestras of concertinas and wind instruments and other musician groups existing at that time on the freed territory of Bela krajina.

According to the author all these broadcasts proved a rich musical activity of the partizan Bela krajina, even though they had developed in unfavourable circumstances.

At the end of the present issue of BOREC there is the bibliography of books describing the organization and functioning of the radio broadcasting service from its beginnings with Kričac to the Radio of the Liberation Front.

- Page 931
- Milko Goršič
- Page 935
- engineer Miloš Brelih
- Page 939
- Rado Luznar, the constructor of »Kričac«
- Page 945
- Milan Osredkar in partizans
- Page 946
- The house in Vilharjeva 2, where the first transmission of November 7, 1941 took place in the flat of the Osredkars
- Page 947
- According to the collaborators of »Kričac« this photograph represents an approximate copy of the apparatus used with transmitting in Ljubljana
- Page 954
- The house in Cigaletova 5, right of the Court Palace, where two transmissions of »Kričac« took place; the second transmission took place with somebody whose name has not been established yet.
- Page 955
- Several transmissions took place with the Matulis, in Rebzo 7; one of the most important transmissions was the one at the anniversary of the death of dr. France Prešeren, on February 8.
- Page 956
- Writer an poet Fran Albrecht, the member of the editorial committee of »Kričac« in 1941—42
- Page 967
- Prežihov Voranc in his birthplace Kotle after the war.
- Page 971
- Our flag on the Franciscan church in Ljubljana
- Page 983
- Jože Javoršek with unknown partizans. A picture from the transmission »Our heroes on microphone«
- Page 998
- Idrijska street — with the Prohinars — one transmission
- Page 999
- Street Bežigrad 13 — with Poldka Arhar — several transmissions
- Page 1001
- Fascimile of a document of Italian authorities on persecution of »Kričac«
- Page 1012, 1013
- Fascimile from the book of cultural transmissions of ROF in Crnomelj, at the beginning of 1945
- Page 1018, 1019
- Fascimile from the book of political and daily information transmissions of ROF in Crnomelj between November 29 and December 1, 1944
- Page 1027
- Fascimile of the original proposal for a radio programme. December 1944
- Page 1029
- From the left to the right: an unknown member of OF (sitting), the director of the programme of ROF Jože Javoršek, technician Tone Ribič, editor and speaker Cilka Brodnik-Malešič (sitting), technical director engineer Milan Erbežnik, deceased Alenka Tepina, writer and speaker Vitomil Zupan and an unknown activist
- Page 1035
- Nikolaj Pirnat: The Partisan

Содержание «Кричача»

В предовиде редакции автор специально подчеркивает, что собранный материал представляет собой своего рода монографию о деятельности Кричача и Радио Освободительного фронта. Эти материалы собраны сравнительно поздно, однако они послужат следующим исследованиям деятельности Кричача и Радио ОФ. Вместе с тем материалы в этом номере являются значительным вкладом в историю революции в нашей стране.

Милко Горшич описывает в своей статье «Работа сектора радио» те дни 25 лет тому назад, когда через Радио Освободительного фронта началась успешная пропаганда освободительной борьбы, что вызвало бешенство и возмущенность среди оккупантов Любляны. Статья дает общую картину о работе и организационной подготовке первых передач. Автор вспоминает день, когда оргсекретарь Центрального комитета КП Словении Тоне Томшич поручил ему организовать сектор радио Коммунистической партии Словении, а это было в дни, когда главная тяжесть работы переходила на поприще пропаганды и взаимного контрактирования организаций освободительной борьбы.

«Война на радиоволнах в Любляне» — такое заглавие носит статья Милоша Брежиха. Он вспоминает дни, когда тиканьем старого будильника и вводными словами диктора «это наше время, которое наступает», начинались передачи Радио Освободительного фронта в Любляне. Подпольная радио станция работала в оккупированной Любляне с ноября 1941 г. до апреля 1942 г., а за это время она транслировала приблизительно 45 до 50 передач. Однако оккупанты, вопреки всем поискам, каких в то время оккупированная Европа еще не видела, не смогли обнаружить ее. Вопреки самым современным гониометрам и нескольким тысячам итальянских солдат подпольная станция работала как чудо. Автор в своей статье описывает самого Кричача. Этот передатчик состоял из трех ящиков: один служил для питания электроэнергией, в втором ящике был сам передатчик, а третья часть был модулятор. Антенна была для первой передачи постоянная, а потом была с антеннами много трудностей, поскольку Кричач постоянно переходил с места на место и ловко избегал ловушек.

Профессор доктор технических наук инженер Милан Остредар в своем рассказе вспоминает также первые передачи Кричача. Это было 17 ноября 1941 г. Первая передача происходила в его комнате, а началась она точно в 20 часов. После этого товарищ Остредар вспоминает еще другие передачи в оккупированной Любляне и окрестностях. Он подчеркивает значение этих передач, ведь многие жители Любляны с нетерпением ожидали их и слушали.

«Юность, из любви к свободе забывшая о себе» — это заглавие обширных воспоминаний о развитии радио ОФ от первой регулярной передачи Кричача до 9 мая 1945 г., когда начало свою деятельность Радио свободная Любляна. Деятельность сектора радио, начавшаяся в 1941 г. Кричачем, продолжалась в подполье в Любляне, а потом перешла на освобожденную территорию и завершилась в день освобождения Любляны, когда партизаны приняли люблянскую радио станцию из рук членов сектора радио.

Руди Янчар описывает первую радио связь с Москвой, а инженер Владимир Клавс дал своей статье заглавие «Кричач в партизанах». Он вспоминает передачи в 1943 г., дней в Доломитах, первой радио связи с Москвой, а потом перехода в Доленску. Он также описывает, каким образом была создана связь с Верховным штабом, которая уже впоследствии никогда больше не прерывалась.

Кричач был образцовым партизаном до самого освобождения. Все время эта радио станция не прерывала связь с Верховным штабом, а в свободное время она помогала и другим радио станциям.

Следующая статья рассказывает о воспоминаниях о первой редакции подпольной радио станции Освободительного фронта в Любляне. Франц Альбрехт описывает, каким образом он стал военным корреспондентом. Он рассказывает о своем сотрудничестве с Воранчем и другими, которые готовили материалы для отдельных передач Кричача.

Среди воспоминаний и записей мы упоминаем на первом месте воспоминания Веры Альбрехт. Она рассказывает о тех незабываемых временах до того, как все сотрудники разбрелись во все стороны. Хеда Матул пишет о том, как итальянцы старались найти подпольную радио станцию, далее следуют воспоминания Йоже Доленца, Феде и Види Штурм, Стана Моравец вспоминает о том, как она носила материалы в муфте, а Юлий Шермер рассказывает о ящике, из которого Кричач в своей подпольной деятельности передавал известия. Следуют воспоминания Алояза Павлина, Мары Шишка-Петричовой, Йожи Ковачич.

Вслед за этими короткими записями идет обширная статья Йоже Яворшек «Очерк о работе радио Освободительного фронта». В своей статье автор детально описывает значение основания передающей радио станции на освобожденной территории, он вспоминает о редакции РОФ на базе 20, вспоминает об источниках и отдельных статьях, где все старались быть как можно более наглядными и близкими людям. В своих воспоминаниях пишет Йоже Яворшек также и о других передачах РОФ. Он говорит о днях, когда готовили репортажи и специальные культмероприятия, получившие в радио пропагандно-культурное значение и особенно отличившиеся. Важную часть деятельности радио ОФ сочиняли разные лекции, так например, Цирил Космач говорил 9 декабря 1944 г. о Прешерне, а Йосип Видмар выступил о Прешерне 3 декабря. Доктор Франц Цвиггер, директор научно-исследовательского института при Словенском народно-освободительном совете, говорил 10 декабря о проблеме Триеста, доктор Макс Шнудерл, председатель комиссии по идентификации военных преступлений, 14 декабря выступил по этой тематике, полковник доктор Аlesh Беблер рассказывал о жизни советских граждан. 26 декабря выступил Миле Клопчич и говорил о партизанских поэтах и их творчестве. Йоже Яворшек далее вспоминает еще и другие передачи, о том, как они достали пластинки, а особенно о тех документах о силе освободительного движения, с которыми РОФ знакомило весь мир.

Инженер Милан Эрбежник для этого мемориального номера написал статью под заглавием «РОФ слышали по всему миру». В то время как Йоже Яворшек вспоминает прежде всего формирование передач, то эта статья знакомит читателя о всех технических трудностях, которые должны были техники преодолеть, чтобы передача проходила в порядке. Свои воспоминания он завершает маем 1945 г., когда старый военный ветеран РОФ передавал приезд и речь товарища Тито в Любляне, поскольку передатчик тогдашней радио станции был испорчен.

Цикала Малешич также пишет о передачах РОФ, особенно передач в апреле и мае 1945 г., когда РОФ работало почти без отдыха.

В разделе Документы нам удалось собрать записи о некоторых передачах Кричача и Радио Освободительного фронта. К сожалению, нам удалось сделать это лишь частично, так как многие передачи, которые были в рукописи, в течение

нии времени потерялись. Однако нам удалось найти в богатом архиве Института истории рабочего движения несколько передач, имевших в пропагандных акциях Освободительного фронта чрезвычайно важное место. Передачи Кричака на словенском языке, к сожалению, уничтожены, может быть, потеряны или где-нибудь затеряны. Нам удалось достать итальянские записи об этих передачах. Эти материалы собирала информационная секция Команды дивизии сардинских grenadiers. Именно по этой причине тексты передач не полны, а итальянские переводы несовершенны, но и эти сохранные фрагменты являются значительным документом о работе Кричака. Даты на текстах главным образом итальянского происхождения, потому что трудно было определить, о какой именно передаче идет речь. После ряда этих передач следуют документы о передачах Радио Освободительного фронта в Чрномеле. Кричака пользовался, несомненно, большим пропагандным успехом, поэтому уже летом 1944 г. впервые услышалась кукушка Радио Освободительного фронта. Сначала на РОФ готовили только известия, потом программа расширилась осмотрами печати, после чего программа постоянно расширялась культурными передачами и др. В документах собраны фрагменты из более значительных передач РОФ. Первый документ рассказывает об освобождении Белграда. Следует обозрение партизанской печати, военной литературы, статью, которую РОФ включило в свое обозрение печати по случаю годовщины II-го заседания АВНОЮ. В обозрении печати 15 декабря 1944 г. шла речь также о словенской песни и Инвалидском хоре. Среди документов находится статья Михи Маринко «Ошибки в строительстве нашей власти», которая передавалась по радио в тот же день. Следует запись о передаче «Молодого кулака», написанная Видой Томшич. В этой статье рассматриваются ошибки в работе молодежных организаций, и обсуждаются проблемы воспитательной работы этих организаций. 2 декабря по РОФ передавали также статью Стане Кавчича «Новые условия и новые задачи». Среди документов мы находим далее извлечения из статей доктора Йозе Вильфана, Эдварда Карделя, Бориса Кидрича и Франца Лесковшека-Луки. В них авторы обсуждают самые актуальные вопросы развития народной власти Освободительного фронта и военные успехи. В документах сохранены также некоторые передачи, рассказывающие о деятельности на освобожденной территории, о соревновании между частями VII корпуса, а сохранились также некоторые известия, которые были прочитаны в последних известиях РОФ.

Янез Битенц пишет в Культурной панораме о музыкальных передачах в РОФ. Автор описывает воспоминания всех выступающих в РОФ: они помнят маленькую студию, один микрофон и скромное оборудование. Однако, музыкальных передач было довольно много. Они начались, согласно сохранным записям, 21 октября 1944 г. и до 27 апреля 1945 г. было 136 музыкальных передач, в том числе 83 живых передач и 48 концертов с пластинок. Бояну Адамичу, который в Главном штабе отвечал за музыкальные передачи радио станции, удалось привлечь к сотрудничеству всех партизанских музыкантов, певцов, инструменталистов, хоры, оркестры гармонистов, духовые оркестры и другие музыкальные группы, действующие тогда на освобожденной территории. Все эти передачи послужили доказательством,

как пишет автор, о богатой музыкальной жизни в партизанской Белой Краине, хотя условия были совсем неблагоприятные.

В конце журнала опубликована библиография книг, чьи авторы описывали организацию и работу радио службы с ее начала о Кричаке до РОФ.

Страница 931

Милко Горшич.

Стр. 935

Инженер Милош Брелих.

Стр. 939

Радо Лузар, конструктор «Кричака».

Стр. 945

Милан Осредкар — партизан.

Стр. 946

Дом на улице Вилхара, № 2, где — в квартире Осредкара — состоялась первая передача — 7 ноября 1941.

Стр. 947

По рассказам сотрудников «Кричака» это приблизительная копия аппаратуры, использованной для передач в Любляне.

Стр. 954

Дом на улице Цигале, № 5 — справа находится здание суда — где состоялись две передачи «Кричака».

Стр. 955

Несколько передач было и в квартире Матуловых — на Ребри, № 7 — среди них самая значительная в честь годовщины смерти Франца Прешерна 8 февраля.

Стр. 956

Писатель и поэт Франц Альбрехт, член редколлегии «Кричака» в годы 1941/42.

Стр. 967

Прежних Воранц на родине после войны.

Стр. 971

Наш флаг на церкви францисканов.

Стр. 983

Йозе Яворшек и неизвестный партизан. Фотография с передачи «Наши герои перед микрофоном».

Стр. 998

Идрицкая улица — в квартире Прохинара — несколько передач.

Стр. 999

Улица Бежиград, № 13 — в квартире Полдки Архар — несколько передач.

Стр. 1001

Факсимиле документа итальянских властей о поисках «Кричака».

Стр. 1012, 1013

Факсимиле из книги культурных передач РОФ в Чрномеле в начале 1945.

Стр. 1018, 1019

Факсимиле из книги политических и ежедневных информационных передач РОФ в Чрномеле с 29—XI по 1—XII 1944 г.

Стр. 1027

Факсимиле подлинного предложения радио программы. Декабрь 1944 г.

Стр. 1029

Слева направо: Неизвестная активистка ОФ (сидит), руководитель программы РОФ Йозе Яворшек, техник Тоне Рибич, редактор и диктор Цилка Бродник-Малешич (сидит), технический руководитель инженер Милан Эрбежник, погибшая Аленка Тепина, писатель и диктор Витомир Зупан и неизвестный активист (сидит).

Стр. 1035

Николай Пирнат: Партизан

